

Ruimte voor beleving

De betekenis van de culturele achtergrond van de inwoners bij de beleving van de ruimte bij het maken van een Stadsvisie.

Heidi Vercaeye

9907440

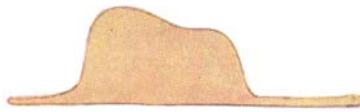
Masterscriptie Global Urban Development

Radboud Universiteit Nijmegen

Begeleider: dr. A. Lagendijk

Juli 2005

“Ik heb toen veel nagedacht over avonturen in de rimboe en ik slaagde erin zelf met een kleurpotlood mijn eerste tekening te maken. Tekening nummer 1. Die was zó:

Ik liet mijn meesterwerk aan de grote mensen zien en vroeg hun of ze er bang voor waren. Zij antwoordden: ‘wie zou er nu bang zijn voor een hoed?’ Mijn tekening stelde geen hoed voor maar een boa constrictor, die bezig is een olifant te verteren. Toen heb ik het binnenste van de boa getekend, zodat de grote mensen het zouden begrijpen. Die moeten altijd bij alles uitleg hebben. Mijn tekening nummer 2 was zó:

(Antoine de Saint-Exupéry, Le petit prince, p. 7-8)

Inhoudsopgave

•	<i>Voorwoord</i>	<i>p. 5</i>
•	<i>Samenvatting</i>	<i>p. 6</i>
•	<i>Hoofdstuk 1: Introductie</i>	
	<i>1.1 Aantrekkingskracht van identiteit</i>	<i>p. 7</i>
	<i>1.2 Doel van het onderzoek</i>	<i>p. 8</i>
	<i>1.3 Opbouw onderzoek</i>	<i>p. 9</i>
	<i>1.4 Verantwoording</i>	<i>p. 10</i>
•	<i>Hoofdstuk 2: Stedelijke identiteiten part one: de identiteit van de inwoners van de stad</i>	
	<i>2.1 Inleiding</i>	<i>p. 11</i>
	<i>2.2 De vorming van identiteit: individuele en collectieve identiteit</i>	<i>p. 12</i>
	<i>2.3 Culturele identiteit</i>	<i>p. 12</i>
	<i>2.3.1 Cultuur</i>	<i>p. 13</i>
	<i>2.3.2 Difference</i>	<i>p. 14</i>
	<i>2.3.3 'A place in the world'</i>	<i>p. 14</i>
	<i>2.4 Migranten en identiteit</i>	<i>p. 16</i>
•	<i>Hoofdstuk 3: Multiculturele geografie</i>	
	<i>3.1 Inleiding</i>	<i>p. 18</i>
	<i>3.2 Multiculturaliteit door 'flows of people'</i>	<i>p. 18</i>
	<i>3.3 Nederland als multiculturele samenleving</i>	<i>p. 20</i>
	<i>3.3.1 Toekomstdrama's</i>	<i>p. 21</i>
	<i>3.3.2 Turken in Nederland</i>	<i>p. 22</i>
	<i>3.4 Multiculturele ruimte: stress!?!?</i>	<i>p. 23</i>
•	<i>Hoofdstuk 4: Sandercock: Towards Cosmopolis</i>	
	<i>4.1 Inleiding</i>	<i>p. 25</i>
	<i>4.2 Stedelijke multiculturaliteit en ruimtelijk beleid</i>	<i>p. 26</i>
	<i>4.2.1 Leren van het verleden: de moderne geschiedenis</i>	<i>p. 26</i>
	<i>4.2.2 Kritische geluiden vragen nieuwe aanpak</i>	<i>p. 27</i>
	<i>4.2.3 'Difference' als benadering in postmoderne planning; een omslagpunt</i>	<i>p. 29</i>
	<i>4.3 De droom: een Utopia</i>	<i>p. 30</i>
	<i>4.3.1 De multiculturele stadsvisie volgens Sandercock: Cosmopolis</i>	<i>p. 31</i>
	<i>4.3.2 Kritiek op Sandercock</i>	<i>p. 32</i>
	<i>4.4 De Nederlandse planning</i>	<i>p. 33</i>
	<i>4.4.1 Moderne geschiedenis</i>	<i>p. 34</i>
	<i>4.5 De staat van de stad</i>	<i>p. 35</i>
	<i>4.5.1 Stadsvisies</i>	<i>p. 36</i>
	<i>4.6 Doelgroepen in multicultureel onderzoek en beleid</i>	<i>p. 37</i>
	<i>4.6.1 Doelgroepen in de stad: tijdsindeling</i>	<i>p. 38</i>
	<i>4.6.2 Doelgroepen in de stad: multicultureel bouwen en wonen</i>	<i>p. 39</i>
	<i>4.7 Eigen visie op Cosmopolis</i>	<i>p. 41</i>

- **Hoofdstuk 5: Vorming van identiteit part two: de identiteit van de stad in beelden en verhalen**
 - 5.1 Inleiding p. 43
 - 5.2 Tussen feit en fictie p. 44
 - 5.3 Cognitive mapping: images p. 45
 - 5.3.1 Mental maps p. 46
 - 5.3.2 Sense of place p. 47
 - 5.4 Images bij verschillende culturele identiteiten p. 48
 - 5.4.1 Mental maps p. 49
 - 5.4.2 Sense of place p. 50
 - 5.5 Place, identity and culture: migrantenidentiteit en gevoelens over een plaats p. 50
 - 5.6 Onderzoeksopzet p. 52

- **Hoofdstuk 6: Beverwijk als multiculturele uitdaging**
 - 6.1 Inleiding p. 56
 - 6.2 Schets van Beverwijk p. 57
 - 6.2.1 Plaatsbepaling p. 57
 - 6.2.2 Multiculturele inwoners p. 57
 - 6.2.3 Fysiek Beverwijk: karakteristieken p. 58
 - 6.3 Maak een Stadsvisie..... p. 58
 - 6.3.1 Tussen feit en fictie p. 59
 - 6.3.2 Wat vinden bewoners van Beverwijk? p. 59
 - 6.4 ‘The voices of the borderlands’ aan het woord... p. 60
 - 6.4.1 Mental maps: ruimtegebruik p. 60
 - 6.4.2 ‘Sense of place’ p. 61
 - 6.5 Verschillen en overeenkomsten p. 63
 - 6.5.1 Mental maps: het gebruik van de ruimte p. 63
 - 6.5.2 Sense of place p. 64
 - 6.6 Verklaringen: de rol van de culturele achtergrond in de beleving van de ruimte p. 65

- **Hoofdstuk 7: Conclusie**
 - 7.1 Inleiding p. 70
 - 7.2 De betekenis van de culturele achtergrond p. 70
 - 7.3 Stadsvisies door ‘difference’ p. 73
 - 7.4 De Nederlandse Cosmopolis, hoe komen we daar? p. 74

- **Literatuurlijst** p. 76
- **Bijlag 1 Figuren en tabellen van Turkse allochtonen in Nederland** p. 78
- **Bijlage 2:**
 - De mental maps van leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk* p. 82

Voorwoord

*“ De zesde planeet was wel tien keer zo groot en werd bewoond door een oude meneer, die dikke boeken schreef.....wat doet u hier? Ik ben aardrijkskundige, zei de oude Meneer. Wat is dat? Dat is een geleerde, die weet waar de zeeën zijn en de steden, de bergen en de woestijnen.Een aardrijkskundige gaat niet zelf de steden, rivieren, bergen, zeeën, oceanen en woestijnen tellen. Hij is te belangrijk om rond te drentelen. Hij blijft in zijn studeerkamer en daar ontvangt hij de ontdekkingsreizigers. En als hij de reisverhalen van een van hen belangrijk vindt, laat de aardrijkskundige een onderzoek instellen naar het goede gedrag van de ontdekkingsreiziger.”(Antoine de Saint-Exupéry, *Le petit prince*, p.51-52)*

De meest vervelende vraag die mensen kunnen stellen aan een sociaal geograaf is: “wat is dat precies?” Soms zei ik dan wel eens voor het gemak, aardrijkskunde, maar dat is te makkelijk. Na lang bezig te zijn geweest met de studie sociale geografie ga je jezelf afvragen wat niets met sociale geografie te maken heeft. In het eerste jaar dat ik studeerde wilde ik een soort van archief maken met allerlei krantenartikelen die iets te maken hadden met mijn opleiding. Al snel kwam ik er toch achter dat dit echt onbegonnen werk was. Op sommige dagen kon ik namelijk wel een halve krant bewaren als het ging om artikelen die iets met sociale geografie te maken hadden. Dit onderzoek vormde mijn masterscriptie voor de studie sociale geografie, waarbij ook weer duidelijk werd dat sociale geografie vooral veelomvattend is.

Op deze plaats wil ik ook een aantal mensen bedanken die ervoor hebben gezorgd dat deze scriptie is geworden zoals hij nu is. Op de eerste plaats wil ik graag mijn scriptiebegeleider, Arnoud Lagendijk bedanken, voor alle kritische noten en opmerkingen. Maar vooral ook de praktische tips, die hij zo formuleerde dat ik er altijd wel iets mee kon. Vooral de kooktechnische analogieën, zorgden ervoor dat de tips voor mij erg duidelijk werden. Op de tweede plaats wil ik ook mijn stagebegeleider bij DSP, Peter Mier, graag bedanken. De eeuwige discussies waar hij op aasde hebben er zeer zeker voor gezorgd dat ik nu, aan het einde van mijn studie, heb geleerd om kritisch te kijken naar datgene van anderen, maar vooral ook naar datgene van mezelf. Vervolgens een aantal mensen die me hebben geholpen de puntjes op de i te zetten. Marjolijn, waarvan ik erg blij ben dat zij mijn scriptiemaatje was en Bas, die van het begin tot het einde van mijn studie zeker een grote bijdrage heeft geleverd.

Als laatste wil ik ook nog mijn tante Iena bedanken voor het boek ‘*de kleine prins*’ van Antoine de Saint-Exupéry. Ik wist al toen ik het kreeg dat dit mij zeker eens goed van pas zou komen en vind het ook erg jammer dat zij niet meer kan zien, dat wat ik nu zie.

Samenvatting

In dit onderzoek is onderzocht of de culturele achtergrond van inwoners van een stad de basis kan vormen voor verschillen in beleving van de ruimte en hoe dit gebruikt kan worden als uitgangspunt bij het ontwikkelen van toekomstig ruimtelijk beleid, in het bijzonder stadsvisies, waarbij ‘difference’, de verscheidenheid van samenleving, het sleutelwoord is. De case die hierbij onderzocht is, is de stadsvisie voor Beverwijk. Waarbij in dit onderzoek vooral is gekeken naar de beleving van de ruimte door de leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk.

Omdat multiculturaliteit in steden zorgt voor een grote diversiteit aan stedelijke identiteiten, zowel de inwoners als de identiteit van de stad zelf, moet er tevens beleid gemaakt worden waarmee de diversiteit in de samenleving weergegeven wordt. Leonie Sandercock spreekt over het gebruik van ‘difference’ als analysecategorie. Het maken van stadsvisies is hierbij uitgangspunt, deze zijn gericht op de identiteit van de stad die tot uiting komt in beelden en verhalen van de stad. Deze ‘images’ van de stad worden gevormd door de beleving van de ruimte door een individu. Hierbij vormt de identiteit van een individu de basis. De beleving van de ruimte kan worden onderzocht door middel van mental maps, hiermee krijg je de psychologische beelden van de ruimte boven. Dit wordt vooral bepaald door het ruimtegebruik van het individu. Naast de mental maps is tevens de ‘sense of place’ onderzocht bij leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk. Aan de hand van kwalitatieve onderzoeksmethode zal data worden verzameld en geïnterpreteerd.

Op basis van het praktijkonderzoek, zijn wel een aantal verschillen gevonden tussen de beleving van de ruimte in Beverwijk tussen Turkse allochtonen en autochtonen. In samenhang met de theorie echter kan geconcludeerd worden dat de culturele achtergrond van leden van de Turkse gemeenschap, slechts voor een klein deel de verschillen, die er zijn tussen allochtonen en autochtonen bij de beleving van Beverwijk, kan verklaren. Het is erg lastig om te bepalen in welke mate de culturele achtergrond een rol speelt bij de beleving van de ruimte, er zijn ook andere factoren die verklaringen kunnen vormen voor de verschillen. De migrantenidentiteit blijkt van groot belang, dit zorgt in de beleving van Beverwijk voor de grootste verschillen tussen autochtonen en Turkse allochtonen. De verschillen zijn vooral zichtbaar bij de gehechtheid en gebondenheid bij de plaats. De migrantenidentiteit zorgt er mede voor dat het niet mogelijk is om de spreken van een zuivere culturele achtergrond bij de Turkse allochtonen, omdat deze is gemengd met de Nederlandse cultuur. Verschillen naar aanleiding van de culturele achtergrond hebben betrekking op details en zijn in deze niet bepalend. Verschillen in beleving van de ruimte zijn meer uitkomsten van verschillen in sociaal-economische positie en leeftijd. Zo kan geconcludeerd worden dat bij de ontwikkeling van stadsvisies de ‘difference’ benadering volgens Sandercock wel moet worden toegepast, maar dient niet direct de culturele verscheidenheid te reflecteren.

Er dient dan ook naar alle mensen geluisterd te worden en iedereen moet de kans krijgen zijn of haar verhaal te laten horen. Hier zijn wellicht andere methodes nodig om ander culturele groepen te bereiken en hen te bewegen actief na te denken over hun stad. Dat is ook precies waar het in de ‘difference’ benadering uiteindelijk om draait, er moeten nieuwe manieren worden gevonden, waarbij ook diegene die het lastigst te bereiken zijn, ook de kans krijgen mee te denken en praten in het proces.

Hoofdstuk 1: Introductie

1.1 Aantrekkingskracht van identiteit

De getekende boa constrictor, op het voorblad, die een olifant opeet, laat zien dat ieder mens een andere kijk heeft op de dingen in de wereld. Niet alleen zijn er verschillen tussen jong en oud te vinden, maar ieder individu zal de getekende boa constrictor een andere invulling geven. Dit is een gevolg van de identiteit van het individu en de manier waarop naar de wereld wordt gekeken. Identiteit is in de 21^e eeuw een modewoord. Het zoeken naar het zelf, is een lucratieve onderneming, waar mensen graag tijd en geld in willen stoppen. Door te weten wie je bent en waar je staat is het makkelijker om jezelf te profileren. Nu ook steden en plaatsen aan een concurrentiestrijd zijn begonnen geldt dit evenzo voor steden en plaatsen. Het is belangrijk te weten wat de eigenheid of het unieke van een stad is. Veel plaatsen zoeken naar hun identiteit in de hoop beter op ranglijstjes te staan en een goede en gerichte toekomstvisie te kunnen formuleren.

Het thema stedelijke identiteit heeft in de loop der jaren een grote aantrekkingskracht op mij uitgeoefend. Het is een complex begrip en met name het dualisme wat het thema in zich heeft vind ik erg interessant. Enerzijds is stedelijke identiteit de identiteit van de mensen in de stad. Ieder mens of individu heeft een eigen identiteit, die is ontstaan tijdens het leven van het individu. De stedelijke identiteit van de mensen in de stad is tevens beïnvloed door de stad zelf. Al eeuwenlang vormen steden knooppunten, waar mensen samenkomen en elkaar ontmoeten. Een kenmerk van huidige steden is dan ook de grote diversiteit aan verschillende mensen en individuen. Al deze mensen hebben ieder hun eigen identiteit, met verschillende normen, waarden en gebruiken.

Anderzijds is stedelijke identiteit de identiteit van de stad zelf. Deze bestaat niet alleen uit de droge cijfers die de stad beschrijven, maar wordt grotendeels bepaald door beelden en verhalen over de stad. In de loop van mijn studie kwam ik in aanraking met het boek van Kevin Lynch, *'The Image of a City'*. Ook al is dit een wat gedateerd boek (1960) de ideeën die hij hierin beschrijft zijn nog steeds zeer bruikbaar in onderzoek naar stedelijke identiteit. Aan de hand van mental maps bekijkt hij de leesbaarheid van verschillende steden. Deze mental maps zijn plattegronden van de stad, getekend door mensen in de stad. Door deze plattegronden te combineren met verhalen die de mensen erbij vertellen, haalt hij belevingen, 'images', van de stad boven. Volgens Lynch vormen deze vele diverse beelden samen de identiteit van de stad. Deze 'images' zijn een veelbesproken onderwerp in de ruimtelijke psychologie en boeien mij enorm. 'Images' van steden zijn zeer complex en moeilijk duidelijk te krijgen. Een fysiek beeld alleen is niet genoeg, het heeft ook met gevoel te maken.

Het gebruik van mental maps in onderzoek naar steden en stedelijke identiteit is in mijn ogen een zeer bruikbare methode die meer aandacht verdient! Het is een leuke en uitdagende manier om mensen actief over hun stad te laten nadenken. Het is tevens een goede methode om te achterhalen welke plaatsen in de stad voor een individu van belang zijn. Maar de mental map op zich is niet genoeg om een totaalbeeld te krijgen van de stad. De 'sense of place' die bij een stad hoort, is eveneens van belang. Het gevoel dat een individu heeft bij een stad of plaats bepaalt mede het beeld dat mensen hebben van de stad of plaats. Het gaat om de beleving van de plaats, wat afhankelijk is van de identiteit van individuen.

De Nederlandse ruimte is 'bijna af', kregen we in vakkringen al te horen in 1985¹. De opgave voor de ruimtelijke ordening is in huidige gevallen gericht op de herstructurering en herinrichting van de reeds ingerichte ruimte. De eigenheid van steden is de uitkomst van sociale, economische en culturele relaties en netwerken, die de stad bevat. Steden hebben een goede en duidelijke visie nodig over hun stad, waar staan we nu en waar willen we naar toe. Een Stadsvisie geeft antwoord op deze vragen, waarbij het niet alleen gaat om de droge feiten, maar vooral om het gevoel. Onderzoek naar beleving van de ruimte kan inzicht bieden over de stedelijke identiteit, hoe denkt men over de stad?

De Nederlandse ruimte is ook 'vol' met verschillen. Deze moet gedeeld worden met een grote diversiteit aan mensen. De verschillen tussen deze mensen zijn vaak groot. Nederland als

¹ V.d. Cammen H. & de Klerk, L. 2003, p.333

multiculturele smeltkroes oefent druk uit op de ruimte. De komst van gastarbeiders uit andere landen bracht een grote diversiteit aan culturele identiteiten met zich mee. Er spreekt natuurlijk geen twijfel dat ieder individu een ander 'image' heeft van de stad, wat mede bepaald wordt door hun eigen identiteit. Wat eenieder meeneemt aan achtergronden, referentiebeelden, gewoontes en bijzonderheden maakt de stad een bonte mix. De multiculturaliteit van steden zorgt er dan ook voor dat het zoeken naar de identiteit van de stad een nog grotere uitdaging is. De veelheid aan stedelijke identiteiten en het dualisme van het begrip stedelijke identiteit is dan ook precies waar dit onderzoek over gaat.

1.2 Doel van het onderzoek

De manieren waarop verschillende inwoners en gebruikers, met verschillende culturele achtergronden, de stad gebruiken en beleven geven betekenis aan de stad. Door dit te onderzoeken kan een passend en duidelijk ruimtelijk beleid voor de toekomst van de stad worden bepaald. Er worden nieuwe eisen gesteld aan beleidsmakers. Leonie Sandercock verwijst in haar boek *'Towards Cosmopolis'* naar een 'new cultural politics of difference', een nieuwe manier om beleid te ontwikkelen. 'Difference' is hierbij het sleutelwoord, waarmee de diversiteit in de samenleving weergegeven wordt. 'Difference' betekent in dit onderzoek de grote verscheidenheid in de samenleving. Dat wil zeggen de diversiteit van de samenleving met hieraan gekoppeld de verschillen tussen groepen. Het feit dat Nederland wel als multicultureel wordt gezien, maar dat dit in het beleid nog steeds niet zo naar voren komt, vraagt om een reactie. Met dit onderzoek wil ik een bijdrage leveren aan de kennis over de rol van de culturele achtergrond bij de beleving van de ruimte en hoe hiervan gebruik gemaakt kan worden in toekomstig ruimtelijk beleid, in dit geval Stadsvisies. Naar aanleiding hiervan is de volgende doelstelling geformuleerd:

Onderzoeken of de culturele achtergrond van inwoners van een stad de basis kan vormen voor verschillen in beleving van de ruimte en hoe dit gebruikt kan worden als uitgangspunt bij het ontwikkelen van toekomstig ruimtelijk beleid, in het bijzonder Stadsvisies, waarbij 'difference', de verscheidenheid van samenleving, het sleutelwoord is.

Volgens Sandercock biedt het gebruik van 'difference', als analysecategorie bij het ontwikkelen van nieuw beleid, mogelijkheden. Lange tijd was de diversiteit van de samenleving beperkt tot diegene met macht en de mogelijkheid om zijn ,of een enkel geval haar, stem te laten horen. Deze machtsverhoudingen werden ook gezien als uitgangspunt van beleidsformuleringen. Dit is uiteraard geen natuurgetrouwe weergave van de samenleving. Sandercock ziet in het gebruik van 'difference' vooral het stem geven aan de 'marginalen' in de samenleving. Deze 'marginalen' worden wel aangemerkt als bijzondere doelgroepen in beleid, maar krijgen veelal niet de kans te laten weten wat hun wensen en behoeftes zijn. Diversiteit in een samenleving is niet slechts beperkt tot leeftijd, klasse en sexe, maar huidige steden vertonen eveneens een grote diversiteit aan culturele identiteiten. Door het aanwijzen van doelgroepen, waar beleid op gericht wordt, proberen Nederlandse beleidsmakers de diversiteit weer te geven. Door het gebruik van de 'difference' benadering in het formuleren van beleid, wordt de diversiteit van de gehele samenleving gerepresenteerd waarbij tegelijkertijd zowel verschillen alsmede overeenkomsten worden geaccepteerd.

Door in dit onderzoek een positieve houding ten opzichte van de verschillen aan te nemen, maar vooral ook de verhalen van de, 'marginalen', culturele minderheden eens aan te horen, wordt gekeken of er verschillen zijn in beleving van de ruimte. Centraal hierbij staat de culturele achtergrond van de individuen, vormt dit de basis van het verschil? Vervolgens hoe dit in te passen is in het ontwikkelen van toekomstig ruimtelijk beleid. Vooral bij het opstellen van stadsvisies, waarbij de huidige situatie alsmede de wensen en behoeftes voor de toekomst worden weergegeven. De mening van alle inwoners van de stad is hierbij bepalend.

Centrale vraag:

In hoeverre speelt de culturele achtergrond van inwoners een rol in de beleving van de ruimte en hoe kan dit een plaats krijgen in het ontwikkelen van Stadsvisies, waarbij 'difference' het uitgangspunt is?

Directe aanleiding en tevens onderwerp van het empirische gedeelte is de Stadsvisie van Beverwijk. Het bestuur van Beverwijk wilde een Stadsvisie, waarbij de huidige situatie en beelden werden geschetst, maar ook de wensen voor de toekomst, geformuleerd door de inwoners. Om tot de ontwikkeling van de Stadsvisie te komen werden er bewonersavonden georganiseerd en is er een speciaal 'Beverwijk 2020-team' samengesteld om mensen op straat te vragen naar de beelden die er zijn van Beverwijk en welke wensen er zijn ten aanzien van de toekomst. Hierbij kwamen vooral de meningen van autochtone (Nederlandse) inwoners naar voren, de allochtone bevolking van Beverwijk is vrijwel niet gehoord. Terwijl ook deze groep onderdeel vormt van de inwoners in Beverwijk. De grootste groep allochtonen zijn mensen met een Turkse afkomst. De culturele achtergrond van deze groep is anders dan die van de autochtonen en hiermee ook hun culturele identiteit. Zorgt dit echter ook voor verschillen in de beleving van Beverwijk?

Het empirische doel van dit onderzoek is gericht op de inventarisatie van de beleving van Beverwijk, zoals die er is bij leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk, teneinde aan de hand van de theorie de rol van de culturele achtergrond in de beleving van de ruimte vast te kunnen stellen.

Deelvragen:

Theoretisch:

- Hoe vindt identiteitsvorming van individuen plaats, met name de collectieve identiteit en meer specifiek de migrantenidentiteit?
- Hoe is de multiculturele samenleving in Nederland vormgegeven?
- Hoe kan 'difference' tot uiting komen in beleid en in de ontwikkeling van beleid, volgens Sandercock?
- Welke rol speelt de culturele achtergrond van stedelijke inwoners in Nederlands beleid?
- Hoe kun je de beleving van de ruimte onderzoeken?
- Wat is de rol van de culturele achtergrond in de ruimtebeleving van culturele minderheden?

Empirisch:

- Wat is de rol van de culturele achtergrond van leden van de Turkse gemeenschap bij de beleving van Beverwijk?
- Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen allochtonen en autochtonen in de beleving van Beverwijk?

1.3 Opbouw van onderzoek

Dit onderzoek bestaat uit zes hoofdstukken, waarbij een groot gedeelte wordt gedomineerd door literatuuronderzoek. Vervolgens gaan we kijken wat de praktijk voor toevoegingen heeft. Het eerste hoofdstuk gaat in op de identiteitsvorming van individuen en de wijze waarop dat in dit onderzoek is begrepen en gehanteerd. Dit hoofdstuk gaat met name in op de vorming van een collectieve identiteit en meer specifiek de migrantenidentiteit, die later van belang zal blijken bij de beleving van de ruimte door verschillende groepen. Het derde hoofdstuk geeft weer hoe de multiculturele samenleving van Nederland is weergegeven. De multiculturele samenleving vraagt om andere benaderingen door beleidsmakers en bestuurders, met name in de ruimte. Speciale aandacht zal gegeven worden aan de Turkse migranten in Nederland en hun kenmerken, omdat zij de doelgroep vormen van het empirische onderzoek in het praktijkhoofdstuk. Hoofdstuk 4 gaat dieper in op de gedachtegang van Leonie Sandercock en het gebruik van 'difference' in beleid. Tevens wordt gekeken welke betekenis de culturele achtergrond van stedelijke inwoners heeft in het Nederlandse beleid en welke onderzoeken dit bepalen. Als laatste zal worden weergegeven wat Leonie Sandercock uiteindelijk onder een Cosmopolis verstaat. In het vijfde hoofdstuk staat de beleving van de ruimte centraal, die bepalend is voor het ontwikkelen van een stadsvisie. Tevens vormt de uitkomst van dit hoofdstuk de onderzoeksopzet die gebruikt wordt om in de praktijk naar antwoorden te zoeken op de hoofdvraag. In hoofdstuk 6 zal het empirische onderzoek in Beverwijk worden beschreven en zullen de uitkomsten worden geanalyseerd. Hoofdstuk 7 tenslotte zal antwoorden geven op de centrale vraag van dit onderzoek.

1.4 Verantwoording

“It is argued that this way of thinking by defining something in opposition to what is it is not is fundamental to the production of knowledge in the West. It is a way of regulating meaning. In particular, it constructs a certain understanding of difference. Difference- different social groups, different cultures- is not seen in its own terms, but is perceived only in relation to the identity of the observer.”

(uit: Massey, D. & Jess, P. 1995, p.103)

Het doen van onderzoek is net als het metselen van een huis. De stenen heb je al, maar je moet alleen het cement maken, waarmee het huis al dan niet stevig zal blijven staan en de tijd zal overleven. Ook in de wetenschap gebruik je verschillende theorieën van mensen die jou voor zijn gegaan in onderzoek. Diegene die passen in jouw onderzoek haal je eruit en je gebruikt hun verhaal, waarbij jij als onderzoeker, ‘le bricoleur’, het cement maakt, waarmee alles tot een stevig geheel kan worden gebouwd. De bouwstenen dienen duidelijk gemaakt te worden, omdat het veelal multi-interpretabele concepten zijn. Deze bouwstenen zijn ieder op hun beurt al eens onderwerp van onderzoek geweest en hebben al een plekje in het wetenschappelijke debat veroverd. Door concepten uit te leggen aan de hand van bepaalde denk- en werkwijzen uit de wetenschappelijke geografie geef je tevens richting aan het onderzoek.

Bij het zoeken naar literatuur voor mijn onderzoek bleek al snel dat er ten aanzien van de beleving van de ruimte, op het schaalniveau van de stad nog weinig te vinden is over verschillen en overeenkomsten tussen groepen met een verschillende culturele achtergrond. Het onderzoek is dan ook te zien als een verkennend onderzoek, waarbij de literatuur gekoppeld is aan een praktijkvoorbeeld. Omdat het praktijkvoorbeeld slechts een kleine omvang heeft is het niet toonaangevend voor de rest van Nederland. Onderzoek in andere steden kunnen wellicht andere uitkomsten opleveren. Vervolgens is het in dit onderzoek ook niet de bedoeling de wet voor te schrijven, maar juist een zienswijze weer te geven. Mijn eigen identiteit en hiermee ook gedrag en handelen zijn bepalend geweest in dit onderzoek. Dit onderzoek is evenals het Utopia van Leonie Sandercock “a construction site of the mind”. Het zal altijd in de maak zijn, nooit af zijn, iedere keer als je er weer naar kijkt zie je wel weer iets anders. Andere ideeën, andere invloeden, maar wel mijn utopia!

Hoofdstuk 2

Stedelijke identiteiten part one:

de identiteit van de inwoners van de stad

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het eerste gedeelte van het onderzoeksthema. Dit onderdeel bevat de uitleg over de identiteit van de bewoners en burgers van de stad. De vorming van identiteit, van zowel individuen en collectieve groepen, is een onderwerp waar veel onderzoek naar wordt gedaan. Te weten wie je zelf bent en hoe je in de maatschappij staat, maakt het makkelijker om te functioneren in de ruimte. Daarnaast is het van groot belang in sociaal geografisch onderzoek te weten hoe de vorming van identiteit in zijn werk gaat en hoe dit van toepassing kan zijn bij de interactie tussen mens en ruimte². Identiteit vormt de bron van het leven en van de handelingen en het gedrag dat we vertonen tijdens ons leven. Er zijn veel verschillende vormen van identiteit aan te wijzen, voor ieder individu kan er tevens een veelvoud aan identiteiten bestaan. Waar iedereen het wel over eens is, is dat, met name vanuit een sociologisch perspectief, identiteiten geconstrueerd zijn en gevormd zijn vanuit een historische context³. In dit onderzoek is vooral de culturele identiteit van individuen van belang. Aan de hand hiervan zullen verschillen en overeenkomsten tussen groepen worden verklaard.

Geografen zijn hierbij vooral geïnteresseerd in hoe 'place and space' culturen vormen en hoe culturen 'place and space' vormen. Geografie vormt de setting, waarin de vorming van de collectieve culturele identiteit plaatsvindt. De culturele identiteit is een vorm van identiteit die voortkomt uit een collectieve identiteitsvorming. Leden van een bepaalde culturele groep delen een culturele identiteit, waardoor er al een bepaalde onderlinge band ontstaat. Migrantengroepen vormen een bijzondere identiteit, met andere kenmerken. De identiteit van de migrant is een duale of biculturele identiteit. Het doel van dit hoofdstuk is dan ook duidelijk maken hoe in de theorie wordt omgegaan met de vorming van identiteit in het algemeen en meer gericht op cultuur en migranten. Als eerste zal dan ook worden weergegeven hoe de vorming van identiteit in het algemeen plaatsvindt. Vervolgens zal dieper in worden gegaan op de culturele identiteit, het begrip cultuur, de aandacht voor diversiteit en de relatie met plaatsen en ruimtes in de wereld. In de laatste paragraaf zullen de migranten en hun identiteit nader bekeken worden.

² Johnston, R., (red.) 2000, p. 753

³ Castells, M. 1997, p. 7

2.2 Vorming van identiteit; individuele en collectieve identiteit.

'Identity is people's source of meaning and experience' volgens Castells. In relatie met sociale actoren noemt Castells identiteit:

"The process of construction of meaning and the basis of cultural attribute, or a related set of cultural attributes, that is given priority over other sources of meaning."

(uit: Castells, M. 1997, p. 6)

Een individu kan een veelvoud aan identiteiten hebben, wat kan leiden tot conflicterende gevoelens over wie het individu is en hoe het in de wereld staat. Identiteit is iets anders dan een rollenpatroon. Dit wordt opgelegd door normen uit instituties en de maatschappelijke organisaties. Echter "identities organize the meaning, while roles organize the functions". Met 'meaning' bedoelt Castells: de symbolische identificatie die een sociale actor geeft aan het doel van zijn of haar actie: de betekenis van handelen. Deze betekenis is geconstrueerd rond een primaire identiteit, wat zichzelf in stand houdt in tijd en ruimte. Vanuit een sociologisch perspectief is het makkelijk om te zeggen dat alle identiteiten geconstrueerd zijn en dat ze gevormd zijn vanuit een historische context.⁴ Iedereen maakt deel uit van een samenleving die zorgt dat identiteiten en handelingen betekenis krijgen.

Lange tijd was onderzoek in sociale geografie gericht op de stabiele, coherent gevormde identiteiten die zich bevonden op bepaalde plaatsen. Invloeden van buitenaf zorgden ervoor dat er ook aandacht kwam voor individuen die tot 'andere' groepen behoorden. De maatschappij bestaat niet alleen uit blanke, mannelijke dertigers en veertigers, maar uit een groot aantal verschillende groepen en individuen. Onderscheid dient gemaakt te worden tussen leeftijden, sexe, klasse en culturen.⁵

Onderzoek naar bepaalde groepen, doelgroepen in beleid en categorisering van individuen is gebaseerd op het hebben van een collectieve identiteit. "Who constructs collective identity, and for what, largely determines the symbolic content of this identity, and its meaning for those identifying with it or placing themselves outside of it." De sociale constructie van identiteit vindt volgens Castells altijd plaats in een context die gemarkeerd wordt door machtsrelaties. Hierbij maakt Castells onderscheid tussen drie vormen van identiteitsconstructie:

- Legitimerende identiteit: de dominante instituties van de samenleving vormen de sociale actoren aanwezig in die samenleving.
- Weerstandsidentiteit: diegene die worden onderdrukt door de dominante groep in de samenleving en presenteren zich vervolgens als 'anders dan' de dominante groep vormen een collectieve identiteit. Deze vorm van identiteit is in de samenleving van de 21^e eeuw erg belangrijk.
- Project-identiteit: wanneer sociale actoren, op welke culturele materiele basis dan ook, een nieuwe identiteit opbouwen die hun positie in de maatschappij verandert en ze hiermee de sociale structuur willen transformeren.⁶

2.3 Culturele identiteit

Zoals eerder vermeld kan onderzoek naar individuen en inwoners van een samenleving of stad vele onderzoeksgroepen of categorieën bevatten. In dit onderzoek is gekozen voor een groep die te onderscheiden is door hun afkomst; de culturele achtergrond die ze delen. Met andere woorden, de leden van die onderzoeksgroep hebben dezelfde culturele identiteit. Ook culturele identiteit kan op verschillende manieren worden vormgegeven. Als het gaat om verschillen in afkomst en cultuur geeft Castells aan dat etniciteit hierbij een belangrijke bron van betekenis en herkenning is in de loop der tijd. Etniciteit is de "founding structure of social differentiation, and social recognition, as well as of discrimination, in many

⁴ Castells, M., 1997, p.6-7

⁵ Johnston, R. (red.) 2000, p. 802

⁶ Castells, M., 1997, p.8-10.

contemporary societies”⁷. De vorming van culturele identiteit is dus met name een gevolg van het definiëren van een groep, waar een individu wel of niet toe behoort. Het is geen individueel proces, maar wordt vooral door 'others' bepaald.

2.3.1 Cultuur

Aangezien het begrip culturele identiteit vooralsnog geen duidelijke definitie heeft gekregen kun je het begrip uit elkaar halen om meer duidelijkheid te krijgen. Het is van belang om naast identiteit, besproken in de vorige paragraaf ook het begrip cultuur van een duidelijke omschrijving te voorzien. Knox and Marston omschrijven cultuur als:

"a shared set of meanings that are lived through the material and symbolic practices of everyday life".

In het *'dictionary of Human Geography'* wordt cultuur omschreven als: "a complex and increasingly important concept within the humanities and social sciences, it is widely recognized that culture is best understood contextually and historically"⁸. Hierbij wordt aangegeven dat cultuur een aantal dimensies bevat waardoor dit begrip betekenis krijgt. Zo is taal een deel van de dimensies, maar een cultuur heeft vele onderdelen als religie (tevens uitgespreid over andere culturen), gewoontes en tradities. Anderson zegt in zijn boek *'Cultural geographies'* dat als je cultuur al zou kunnen definiëren, het refereert naar de gedeelde 'codes of understanding, communication and practice' die een of meerdere contexten vormen voor menselijk denken en handelen.⁹ Cultuur vormt tevens een proces waarin mensen actief meedoen. Cultuur is een dynamisch concept wat steeds weer geëvalueerd wordt en de normen en waarden van een cultuur staan steeds weer ter discussie in de huidige media.¹⁰ Op het gebied van culturele geografie is Carl Sauer lange tijd de voortrekker geweest, voor onderzoek naar cultuur als 'way of life' en de verschillen die er tussen regio's bestaan als het gaat om de symbolische en praktische handelingen van gemeenschappen. De huidige onderzoekers die zich bezighouden met cultuur geven hierbij aan dat niet de gewoontes de beslissende factoren zijn in de constructie van sociaal leven, maar juist de mensen zelf. "People do grasp, interpret and re-present their worlds with the use of symbols and vocabularies through which they construct cultures and geographies".¹¹ In dit onderzoek zal voor de definitie van cultuur de definitie van Knox en Marston worden overgenomen. Cultuur is in mijn ogen zeker een dynamisch proces, wat vooral plaatsvindt in het dagelijkse leven en wat verschillende elementen bevat. Cultuur bepaalt mede de identiteit van een individu en de manier waarop hij of zij de wereld ziet en zich gedraagt in de ruimte.

Het culturele proces waarbij mensen hun idee over de wereld construeren is met name een geografisch aspect. Geografen zijn vooral geïnteresseerd in hoe *'place and space'* culturen vormen en hoe culturen *'place and space'* vormen. Space bestaat uit places. Dan maakt dit van place (plaats) een deel van de geografische 'space' (ruimte). Plaatsen zijn veelal vaststaande 'settings' waarin sociale relaties en identiteit worden geconstrueerd.¹² Kortom plaatsen zijn de concrete aanwijsbare eenheden waar de mens zich bevindt, zoals bijvoorbeeld een stad. Ruimte is abstracter en kan verschillende schaalniveaus bevatten en anders uitgewerkt worden. Wat we onder plaats verstaan kan wel aan verandering onderhevig zijn. De plaatsen veranderen zelf doordat de wereld verandert, maar ook de manieren waarop verschillende groepen over plaats denken verandert. De plaats zelf is hierbij het kernpunt van sociale relaties en van netwerken van interconnecties en activiteiten. De bredere netwerken met andere plaatsen zijn dan ook van invloed op het karakter van de plaats evenals de netwerken in de stad die ieder een eigen unieke mix veroorzaken van sociale relaties en culturele groepen.¹³

⁷ Ibid., p. 56

⁸ Johnston, R. (red.), 2000, p. 143

⁹ Anderson, K. 1999, p. 4

¹⁰ Knox, P. & Marston, S., 1998, p. 191

¹¹ Anderson, K., 1999, p. 4

¹² Johnston, R. (red.), 2000, p. 582

¹³ Massey, D. & Jess, P. 1995, p.50-61

Een van de belangrijke concepten is dan ook de culturele regio, het gebied waarin een bepaald cultureel systeem overheerst. Lange tijd werd er door aanhangers van Sauer uitgegaan dat, "culture is the agent, the natural area is the medium, the cultural landscape is the result".¹⁴ Geografie vormt de 'setting' en de basis waarin de vorming van een collectieve groepsidentiteit plaatsvindt. In eerste instantie is cultuur aan een bepaalde plaats gebonden.

2.3.2 Difference

"If frames of mind are sources of cultural understanding and identity for people and institutions, they are also sources of control, conflict and contest."

(Anderson, K., 1999, p. 8)

Onderzoek naar culturen is in de 21e eeuw meer en meer gericht op het ontdekken van 'regimes of difference'. Met name de opkomst van postmodernistische, feministische en poststructurele onderzoeken zorgde voor een grote aandacht voor diversiteit. De verschillende manieren waarop mensen de wereld zien zijn uitgangspunt voor onderzoek, waarbij verhalen over de wereld de onderzoeksmethode vormen.¹⁵

De aandacht voor cultuur en diversiteit is tevens de aandacht voor identiteit. Dat identiteit van groot belang is in het dagelijkse handelen en gedrag liet Castells ons al zien. De aandacht voor diversiteit is afkomstig uit de wens om 'anderen' te representeren. Dit is al een vorm van machtsstructuur waarbij een machtige groep de 'andere', niet zo machtige groep wil representeren. Hierbij is *eticiteit* een belangrijke factor en tevens uiterst lastig te definiëren. In het oude Griekenland werd het woord 'ethnos' gebruikt om een bepaald 'mens' aan te duiden. In de jaren veertig werd het begrip *eticiteit* gebruikt als vervanging van het woord *ras* wat door de nazi's een nogal negatieve klank heeft gekregen. Terwijl strikt gezien *ras* wederom een label is om menselijk verschil aan te geven. *Ras* is gericht op de fysieke verschillen tussen mensen als huidskleur, neusvorm en haarkleur.¹⁶ *Etniciteit* wordt tegenwoordig gezien als:

"both a way in which individuals define their personal identity and a type of social stratification that emerges when people from groups based on their real or perceived origins."

(uit: Johnston, R. (red.), 2000, p. 235)

Leden van een etnische groep zijn van mening dat hun specifieke voorouders en cultuur ertoe leidt dat ze anders zijn dan anderen.¹⁷

Culturen zijn een referentiekader of de traditie, gevormd door de eeuwen heen en met continuïteit, waardoor het individu betekenis krijgt. Diegene die eenzelfde culturele identiteit hebben zijn, op basis van bepaalde overeenkomsten, hetzelfde. Culturen zijn tevens duidelijk afgebakend en duidelijk te onderscheiden van 'andere' culturen. Het markeren van juist de culturele verscheidenheid versterkt de groepssolidariteit ('wij') ten opzichte van de 'culturele ander' ('zij').¹⁸

2.3.3 'A place in the world'

Culturen zijn 'systems of meaning' volgens Stuart Hall in 'A place in the world'. Dit kun je vergelijken met een taalmodel. Objecten, mensen en evenementen hebben geen vaste betekenis, niet een eenduidige waarheid, maar juist door taal geven we betekenis aan de wereld om ons heen. Culturen werken ongeveer hetzelfde, dit vormt het framework waardoor en waarmee we de wereld betekenis geven. Ook dit staat niet

¹⁴ Knox, P. & Marston, S., 1998, p. 193

¹⁵ Anderson, K. 1999, p.9-12

¹⁶ Johnston, R., (red.) 2000, p. 669

¹⁷ Ibid., p. 235

¹⁸ Massey, D. & Jess, P. 1995, p. 176

vast, maar is veranderlijk in de tijd en context. In de loop der tijd kunnen er nieuwe betekenissen gegeven worden aan dingen, objecten en mensen. Zo verloopt de communicatie tussen culturen vaak lastig, omdat niet iedere cultuur dezelfde betekenis geeft aan objecten en mensen. Hierbij is de taal ook een onderdeel van cultuur. Diegene die een taal delen kunnen communiceren en betekenis geven aan de wereld. Het is een middel om een individu een culturele identiteit te geven.¹⁹

Ook plaats vormt een onderdeel. Zoals we al eerder zagen vormt cultuur een plaats en omgekeerd. Een plaats is tevens een punt waar interactie tussen mensen plaatsvindt, die dezelfde soort activiteiten ondernemen en hetzelfde denken en voelen. Hall neemt vervolgens etniciteit een stapje verder door te stellen dat etniciteit de zeer sterke en verbonden versie van culturele identiteit is. Het gaat hierbij om een sterke binding die ontstaat onder bloedverwanten en aangetrouwde familie, wat het groepsgevoel erg hecht maakt.²⁰ Ook Manuel Castells geeft aan dat etniciteit erg belangrijk is bij onderdrukking en vrijheid, het is echter meestal slechts een onderdeel van andere communale identiteiten.²¹

Veelal denken we aan een cultuur in een bepaalde plaats, omdat we een cultuur hierin representeren. We plaatsen een cultuur in een bepaalde 'setting', een landschap, waar het volgens onze normen en waarden hoort.²² In veel gevallen koppelen we een culturele identiteit aan een nationaliteit. De nationale cultuur heeft volgens Hall als taak om de verschillende elementen samen te brengen. Deze is veelal ontstaan als resultaat van invasies, bezettingen enz. Binnen de landsgrenzen zijn dan ook grote verschillen tussen mensen te vinden die in de loop der tijd daar samengekomen zijn. De rol van de nationale cultuur is te representeren wat de verschillen binnen de eenheid zijn. Wat zijn de verschillende verhalen waardoor een 'sense of belongingness' gevormd wordt en er eenheid ontstaat? Zo is te zien dat een cultuur verre van een eenheid is. Het is opgebouwd uit een groot aantal onderdelen en individuen, niemand is hetzelfde en er is niet één de beste.²³

Door migratiegolven is er een diaspora opgetreden: een ruimtelijke verspreiding van een voorheen homogene groep.²⁴ Culturen zijn verspreid over de gehele wereld, waardoor er op sommige plaatsen een mengelmoes ontstaat van vele verschillende culturen. De multiculturele samenlevingen. In relatie met globalisatie spreekt Hall over 'contact zones': "All those cultural spaces characterized by the co-presence of subjects previously separated by geographic and historical disjunctions... whose trajectories now intersect." Deze 'contact zones' zullen nooit puur van origine blijven. Nieuwe omstandigheden waarin culturen zich bevinden moeten zich aanpassen en de consequenties aanvaarden waardoor hun oorspronkelijke cultuur verandert. Culturen komen in contact met elkaar en beïnvloeden elkaar.²⁵

En al zijn culturen gemixt en verspreid over de gehele wereld, er is zeer zeker sprake van een culturele identiteit. Waren culturen voorheen gebonden aan bepaalde plaatsen in de wereld, nu nemen migranten hun culturele bagage mee naar de plaats waar ze een nieuw leven opbouwen. Het land van herkomst blijft echter voor hen ook het hart van hun cultuur. In veel culturen en de daarbij horende thuislanden is er in toenemende mate sprake van een cultureel nationalisme. Hierbij wordt een poging gedaan regionale en nationale culturen te beschermen tegen de overheersing van de globalisatie, met name de invloed die de Amerikaanse massacultuur heeft.²⁶ Hierbij valt te denken aan de media, wat deze laten zien, in welke taal, etc. Zo wordt nog stevast ieder Amerikaans programma in Duitsland nagesynchroniseerd en is er in Turkije ook vooral 'Turkse televisie'.

¹⁹ Massey, D. & Jess, P. 1995, p. 179-180

²⁰ Ibid., p. 181

²¹ Castells, M., 1998, p. 422-423

²² Massey, D. & Jess, P. 1995, p. 181

²³ Ibid., p. 184-186

²⁴ Knox, P. & Marston S., 1998, p. 198

²⁵ Massey, D. & Jess, P. 1995, p. 191-193

²⁶ Knox, P. & Marston, S., 1998, p. 208

2.4 Migranten en identiteit

In de 'contact zones' zijn de nieuwkomers over het algemeen cultureel verschillend in vergelijking met de mensen die in het land leven. De migranten hebben hun oorspronkelijke cultuur meegenomen, maar door de veranderingen waarmee ze geconfronteerd worden, verandert ook hun cultuur. Het zal onmogelijk zijn om de cultuur vast te houden die ze 'daar' hadden, in land van herkomst, 'daar' waar de cultuur is ontstaan; het hart. De cultuur van migranten komt in contact met de cultuur van de bevolking die er al eeuwen woont. Als gevolg zullen beide culturen veranderen of zich aanpassen om te kunnen overleven en voortbestaan. Zo wordt de migrantenidentiteit al bijzonder, omdat het nu eenmaal niet alleen de culturele achtergrond van het individu bevat, maar het een combinatie is van zowel cultuur van land van herkomst als gastland. Het 'migrant zijn' kan als een cultuur op zich worden gezien. Hierbij is het dualisme zichtbaar waar ze zich in bevinden; het niet 'hier' en niet 'daar' thuis zijn. Datzelfde is het geval met de cultuur, ze zijn niet het een, nog het andere, maar worden wel met beiden geconfronteerd. Uiteindelijk kan dit een cultuur op zich worden.

"The departing migrant takes with him or her a powerful vision of the place left behind."²⁷ Dit heeft effect op de identiteit van het individu en de manier waarop een individu handelt en gedrag vertoont in de ruimte.²⁸ Massey ziet migratie als de dislocatie van een bepaalde plaats en de fysieke gebondenheid aan een andere plaats, terwijl de emotionele gebondenheid nog bij de herkomstplaats ligt.²⁹ Dit zal verder worden verduidelijkt in paragraaf 3.2. Dit leidt eveneens tot een transnationalisme, door betere communicatietechnologieën en de blijvende migratiestromen, zijn er economische, politieke, sociale en culturele banden ontstaan tussen verschillende naties. Het is een veelheid aan activiteiten die transmigranten ondernemen in zowel land van herkomst als gastland.³⁰

De grote aantallen allochtonen in Nederland en op andere plaatsen in de wereld, zijn vaak het resultaat van kettingmigratie. Hierbij clusteren de migranten zich niet alleen in een bepaalde stad of district, maar brengt tevens het diepe gevoel van etniciteit boven zoals Hall dat uitlegde in § 2.3. Kettingmigratie gaat meestal over het herenigen van familie en bloedverwanten, zij hebben al een zeer hechte band en zal door de ingrijpende verandering en cultuurshock alleen nog maar sterker worden.³¹

De referentie naar etniciteit zie je ook terug in de manieren waarop overheden van gastlanden omgaan met de vele migranten. Ze worden vaak betiteld als aparte doelgroep en vallen in bijvoorbeeld het Nederlandse geval onder de noemer etnische minderheden, alhoewel hier ook vele andere benamingen aan zijn gegeven. Hierbij is goed te zien dat het ontwikkelen van een groepsidentiteit, zoals dat bij migranten voorkomt, een tweezijdig proces is. Enerzijds ben je als migrant zeer sterk verbonden met je medemigrant, met name als ze hetzelfde land van afkomst hebben. Anderzijds zijn het ook weer 'anderen', in veel gevallen overheden, die al een stempel drukken en de migranten in eenzelfde groep plaatsen. Hierbij kun je je voorstellen dat de groepsband alleen nog maar groter wordt!

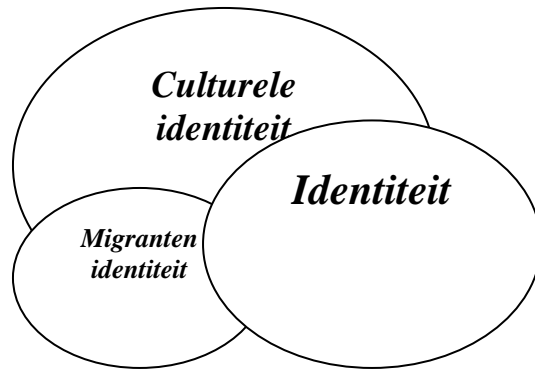
²⁷ Massey, D. & Jess, P., 1995, p. 6

²⁸ Ibid., p. 6

²⁹ Ibid., p. 7

³⁰ Johnston, R. (red.) 2000, p. 854

³¹ Massey, D. & Jess, P. 1995, p. 17

Figuur 1: de vorming van identiteit

In dit hoofdstuk is ingegaan op het eerste gedeelte van het identiteitsdualisme; de stedelijke identiteit, waarbij dit begrip in dit hoofdstuk wordt uitgelegd als de identiteit van individuen in de stad. De identiteitsvorming van individuen stond hierbij centraal. Er zijn vele vormen van identiteit te noemen, een individu kan dan ook een veelvoud aan identiteiten bevatten. Alle identiteiten zijn echter sociaal geconstrueerd en gevormd vanuit een historische context. Het overgrote deel van de identiteiten is onderdeel van een collectieve identiteit. Zo ook culturele identiteit van individuen, deze wordt bepaald door de cultuur waartoe individuen behoren en welke vooral van toepassing is op alledaagse activiteiten en tradities, maar is ook bepalend voor de kijk op de wereld. Cultuur is een collectief goed, dit deel je met andere leden van de groep. Tegelijkertijd is een cultuur sterk afgebakend en duidelijk te onderscheiden van andere culturen. Migratiegolven hebben ervoor gezorgd dat culturen niet gebonden zijn aan één plaats, maar dat ze verspreid zijn over de gehele wereld. Dit onderzoek is gericht op leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk, met een Turkse cultuur. Door migratie zijn ze in Beverwijk terechtgekomen. Vervolgens is echter geconcludeerd dat de migrantenidentiteit niet hetzelfde is als de culturele achtergrond. De migranten vormen een aparte collectieve groep, waardoor ook mede de identiteit aan een individu wordt verleend. De migrant neemt zijn culturele achtergrond mee naar het land van herkomst, maar wordt tevens beïnvloed door de cultuur van het gastland. Er is dus geen sprake meer van een zuivere culturele identiteit, maar één die is ontstaan uit twee culturen. Na dit te hebben geconcludeerd zullen we in het volgende hoofdstuk kijken wat de multiculturele samenleving inhoudt en welke effecten dit heeft op de ruimte.

Hoofdstuk 3 Multiculturele geografie

3.1 Inleiding

"Zo energiek als 'de sociale kwestie' van weleer te lijf is gegaan, zo aarzelend wordt nu omgegaan met het multiculturele drama dat zich onder onze ogen voltrekt." (Scheffer, P. NRC 29 januari 2000)

Stromen (flows) van economische, politieke en menselijke aard zorgen ervoor dat de wereld en plaatsen, vooral steden, veranderen. De maatschappij verandert en vraagt ook om andere benaderingen. De stromen die de gehele wereld overgaan zorgen ervoor dat er een verdeling ontstaat in de wereld, die niet altijd gelijk is en waar verscheidenheid de boventoon voert. Vooral de stromen van mensen maken van steden rijke verzamelingen van een grote diversiteit aan culturele identiteiten, zoals deze zijn uitgelegd in hoofdstuk 2. Steden, waar de meeste migranten terechtkomen, worden multicultureel. De ontvangende landen en samenlevingen worden multicultureel.

De bedoeling van dit hoofdstuk is duidelijkheid te krijgen om het begrip multiculturaliteit. Niet alleen hoe dit in het algemeen tot stand komt, maar ook hoe dit uitpakt in ons eigen 'kikkerlandje'. Het feit dat Nederland wel als multicultureel wordt gezien, maar dit in beleid nog steeds niet terugkomt, vraagt om een reactie. Hierbij zal zowel naar theorieën als naar de praktijk worden gekeken. Het multiculturele karakter van de Nederlandse samenleving en bevolking heeft een grote geografische inslag. De identiteiten zoals die gevormd worden in hoofdstuk 2, gaan ruimtes en samenlevingen delen. De ruimte in Nederland, waar eeuwenlang voor gestreden is om het te winnen van het water, krijgt nu andere invullingen en wordt geconfronteerd met andere moeilijkheden. De grote verscheidenheid van de samenleving, vraagt om andere benaderingen.

In dit hoofdstuk zal allereerst worden uitgelegd wat wordt bedoeld met het begrip multiculturaliteit en hoe dit ontstaan is. Welke veranderingen hebben ervoor gezorgd dat steden in de wereld multicultureel zijn geworden? Vervolgens zal concreet worden ingegaan op Nederland als multiculturele samenleving. Hoe is dit ontstaan en wat zijn de voorspellingen voor de toekomst: drama's? Er zal tevens dieper in worden gegaan op de positie en situatie van de Turken in Nederland, omdat deze groep later in dit onderzoek als onderzoeksgroep zal fungeren. Als laatste zal in dit hoofdstuk duidelijk gemaakt worden wat de multiculturele samenleving doet met de ruimte, welke druk hierop komt te liggen en waar de 'stress' in de ruimte zich bevindt. Politieke woordwisselingen over het spreidingsbeleid en discussies over witte en zwarte scholen en wijken zijn aan de orde van de dag.

3.2 Multiculturaliteit door; 'flows of people'

Multiculturaliteit is een populair woord en wordt vaak als bijvoeglijk naamwoord gebruikt voor vele elementen in de samenleving, van buurt tot keuken. Het wordt eveneens in veel verschillende contexten gebruikt en zo niet altijd even consequent. Niet in alle gevallen wordt met multiculturaliteit hetzelfde bedoeld, iedereen heeft hier weer een ander beeld bij, vandaar dat het een duidelijke definitie moet krijgen. Multiculturaliteit is volgens de *'Dictionary of Human Geografy'*: het geloof dat "verschillende culturele of etnische groepen het recht hebben hun eigen normen aan te hangen in plaats van te assimileren naar de normen van de "hoofdmoot".³² De tegenhanger van multiculturaliteit is assimilatie; het volledig opgaan en overnemen van normen en waarden, gewoontes en gebruiken van een dominante cultuur en hierbij hun eigen wortels loslaten.³³ Hiermee beland je onmiddellijk in het integratiedebat, dat media en politieke agenda beheerst. In dit onderzoek zal echter geen oplossing te vinden zijn voor dit vraagstuk. Het begrip multicultureel zal vooral zeer letterlijk gebruikt worden. Een stad is multicultureel, omdat het vele verschillende culturele identiteiten bevat. In dit verband wordt dan ook wel over multi-etnische steden gesproken. Het gaat vooral om het in eerste instantie positief benaderen van de grote diversiteit aan verschillende identiteiten, in dit geval culturele

³² Johnston, R. (red.) 2000, p. 528

³³ WRR-rapport, 2001, p. 32

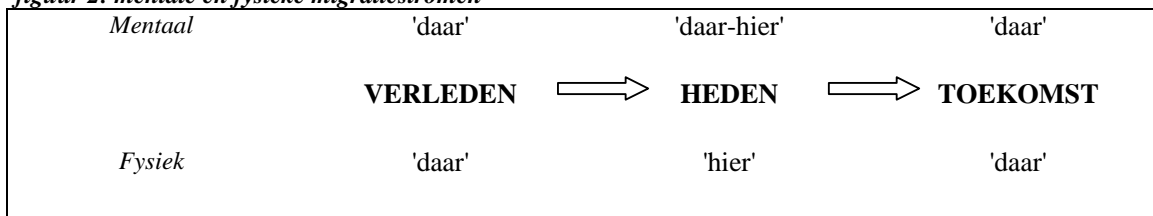
identiteiten. Hierbij in acht genomen dat iedereen verschillend is en andere wensen en behoeften heeft. Dat wil niet zeggen dat er voorheen alleen homogene samenlevingen bestonden. De diversiteit is er altijd geweest, al was dat meer op andere vlakken als leeftijd en sociale klasse. Op dit moment ligt vooral de nadruk op de diversiteit op het gebied van culturele identiteiten.

"Movement and migration are, arguably, among the defining socio-historical conditions of humanity."(Sandercock L., 1998, p.1)

Migratiestromen zijn een gevolg van de kapitalistische ontwikkeling, de groei van de industrialisatie en hiermee een uiting van de ongelijke verdeling in de wereld. In dit licht is het niet gek dat de migranten, afkomstig uit landen en plaatsen met minder internationale macht, in de gastlanden nog steeds de onderlaag vormen.³⁴ Ook in de gastlanden is een grote polarisatie zichtbaar tussen groepen met een verschillende sociaal-economische positie. Migranten trekken de gehele wereld over, op zoek naar een beter bestaan of naar meer vrijheid. Afstanden lijken korter en culturen worden op verschillende plaatsen met elkaar in contact gebracht. Deze veranderingen zijn natuurlijk niet ineens uit de lucht komen vallen en zijn zeker niet nieuw, de intensiteit waarmee ze plaatsvinden is wel nieuw.

Migratiestromen zorgen voor vragen over de positie die 'plaats' inneemt in de wereld. 'Zijn plaatsen nog wel van belang?' is een veel voorkomende vraag. Deze zijn juist van belang en dynamischer dan ooit! Migratie is altijd plaats specifiek als je kijkt op individueel niveau³⁵. Een individu verlaat een plaats door bepaalde push-factoren en vertrekt naar een plaats die een bepaalde aantrekkingskracht, pull-factor, heeft. Zoals bijvoorbeeld de aantrekkingskracht van familie en bekenden die reeds op die plaats verblijven en alle voordelen die dit oplevert. Plaatsen worden verbonden door de menselijke bruggen die ontstaan door migratiestromen. Maar het is niet alleen de fysieke migratiestroom die plaatsen aan elkaar bindt (bewust of onbewust). Het gaat tevens over emotionele en mentale binding tussen twee plaatsen. De identiteitsvorming van migranten, zoals te zien in hoofdstuk 2, wordt mede bepaald door zowel plaats van herkomst als gastland. De plaats van herkomst is de 'habitus' van de migrant. Dat wil zeggen de persoonlijke tijdruimte belevenissen en gebruiken, de geografische achtergrond, culturele origine en sociale netwerken. Kortom, een referentiekader dat ze meenemen naar het 'gastland'. Aan de andere kant hebben ze echter een nieuw leven opgebouwd en een band gekregen met het gastland. Hier kun je vervolgens een stapje verder gaan door te stellen dat er bij de meeste migranten de wens bestaat om ook weer terug te keren naar land en plaats van herkomst. In praktijk keert zeker niet iedere migrant terug, maar de wens is er vaak wel!³⁶

figuur 2: mentale en fysieke migratiestromen

Met name steden zijn zeer aantrekkelijk gebleken voor migranten en bevatten veel mogelijkheden voor iedereen. Ze zijn doordrenkt geraakt met verschillende culturele identiteiten. Een stad kan gezien worden als '*geographic plexus*', een dicht netwerk van stromen, mensen en interacties. Een stad brengt mensen samen, biedt veel mogelijkheden op relatief korte afstand en geeft individuen een bepaald gevoel.³⁷ Door een grote concentratie mensen, waarbij iedereen 'anders' is, is het makkelijk om een eigen weg te gaan; individualisme. Aan de andere kant zijn er ook genoeg mensen van 'eigen soort' te vinden. En omdat de mens over het algemeen toch een kuddedier is kunnen zo makkelijk groepjes binnen een stad gevormd worden. De heterogeniteit van een stad heeft als gevolg dat oude rigide

³⁴ Massey, D. & Jess, P., 1995, p.7

³⁵ Ibid., p. 27

³⁶ Ibid., p.27-29

³⁷ Ibid., p.17-18

muren tussen verschillende klassen en religies meer genuanceerd zijn, minder strikt. Dit maakt identiteit echter lastig te definiëren, de identiteit van een individu is sterk afhankelijk van tijdstip en context. Je kunt het zien als een steeds in beweging zijnde 3-d mozaïek, waarbij de stukjes van plaats wisselen en het patroon veranderen, waardoor het nooit hetzelfde is.³⁸

3.3 Nederland als multiculturele samenleving

"Het zal slechts weinigen ontgaan zijn dat onze samenleving verandert. Waar in de jaren '50 witte gezichten het straatbeeld bepalen in Nederland, daar verschiet onze omgeving de laatste decennia in hoog tempo van kleur.....Het witte beeld verdwijnt om plaats te maken voor een werkelijkheid die veel kleurrijker is. "

(Heijes, C., 2001, p.13)

"Nederland is een immigratiesamenleving". In de loop der tijd gegroeid en een onomkeerbaar proces. Nederland als 'open' samenleving is altijd in beweging geweest en beïnvloed door vele externe culturen.³⁹ Wat relatief nieuw is, is de enorme omvang, de snelheid en intensiteit waardoor de migratiestromen de laatste jaren gekenmerkt worden. Achtereenvolgens hebben koloniale banden, arbeidsmigratie, volgmigratie en politieke vluchtelingen grote invloed op de Nederlandse samenleving gehad. De Nederlandse multiculturele samenleving kent een grote diversiteit, al heeft dit ook andere oorzaken zoals de individualisering van de samenleving.

Er komen steeds meer migranten, de landen waar migranten vandaan komen worden steeds diverser, er zijn inmiddels meer dan 150 nationaliteiten in Nederland⁴⁰, en de culturele verschillen tussen Nederland en de migrerende groepen nemen steeds meer toe. Denk hierbij aan religie, visie op de maatschappij en de rol van de staat, het gezin, de gemeenschap etcetera. De verschillen zijn goed in stand te houden, door verbeterde transport- en communicatiemogelijkheden. Transnationale betrekkingen kunnen makkelijk onderhouden worden en dit internationale proces heeft een specifieke neerslag op lokaal niveau. Migrant oriënteren zich zeer sterk op land- en streekgenoten en clusteren samen. Ze vormen eigen organisaties en voorzieningen, die vooral op lokaal niveau grote impact kunnen hebben!⁴¹

Figuur 3: Allochtonen naar herkomstgroepering

Allochtonen naar herkomstgroepering op 1 januari, vanaf 1972				
			Onderwerpen	Totaal allochtonen
Geslacht	Leeftijd	Herkomstgroepering	Perioden	Absoluut
Totaal mannen en vrouwen	Totaal leeftijden	Totaal herkomstgroeperingen	1972	1 225 160
			1980	1 617 219
			1990	2 086 924
			2000	2 775 302
			2004	3 088 152

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2005-04-19

Toch zijn het niet alleen de migranten zelf die de verschillen in stand houden. De Nederlandse politiek en media hebben hier ook grote invloed op. Door de grote aantallen migranten en de moeilijkheden die dit met zich meebrengt, is de publieke en bestuurlijke belangstelling voor immigratie en integratie toegenomen. Het debat over integratie en het "multiculturele drama", volgens Scheffer⁴², is met name gericht op de kleinere groepen die als problematisch gezien worden. Het gaat hierbij om asielzoekers en etnische minderheden zoals aangegeven wordt in het minderhedenbeleid.⁴³ Toen bleek dat grote delen van de arbeidsmigranten bleven en de kettingmigratie, op gang kwam, werd er een

³⁸ Massey D. & Allen & Pile, 1999, p.44-48

³⁹ WRR-rapport, 2001, p.37

⁴⁰ Ibid., p.21

⁴¹ Ibid., p.45-47

⁴² Scheffer, P. 2002

⁴³ WRR-rapport, 2001, p.38

minderhedenbeleid opgezet. Kettingmigratie is een vorm van migratie waarbij het veelal gaat om gezinshereniging en –vorming. Dit minderhedenbeleid was in eerste instantie gericht op de werkeloosheid, waar deze groep mee te kampen kreeg, aan te pakken. Het bleef echter niet alleen bij deze ene generatie, inmiddels kunnen we spreken over een tweede en wellicht derde generatie. Hierbij gaat het technisch gezien niet meer om migranten, maar wordt gesproken over allochtonen of etnische minderheden.⁴⁴ Deze groepen worden gaandeweg steeds vaker gekoppeld aan problemen. Bij het debat over het ‘multiculturele drama’ wordt vooral de uitkomst van eerdere beslissingen ter discussie gesteld⁴⁵. Het gevoerde minderhedenbeleid, had als motto: ‘integratie met behoud van eigen identiteit’. Wat theoretisch gezien een ‘multiculturele samenleving’ op zou leveren. Er blijft dan een afstand tussen verschillende culturen en deze verschillen worden in stand worden. De term minderhedenbeleid houdt tevens in dat er een onderscheid is tussen een Nederlandse meerderheid en verschillende etnische minderheden. Dit werkt niet mee aan de positieve beeldvorming van de Nederlandse multiculturele samenleving.⁴⁶

Naar aanleiding hiervan mag ook niet vergeten worden dat als we spreken over allochtone groepen of etnische minderheden, dit op zichzelf al verre van homogene groepen zijn. Binnen deze groepen is er tevens een grote diversiteit waar te nemen. Opvattingen en meningen verschillen veelal substantieel naar leeftijd en levensfase. Jong en oud verschillen vaak erg van mening, wat te maken heeft met verschillen in migratieachtergrond. Waar ze zijn opgegroeid en in hoeverre ze nu nog sterke banden hebben met het land van herkomst is van invloed op de meningen en opvattingen die ze hebben.⁴⁷

3.3.1 Toekomstdrama's

Toekomstvoorspellingen zijn moeilijk te maken, maar er kan aan de hand van ontwikkelingen wel gekeken worden wat de trends zijn. De migratiedruk zal zeker hoog blijven, hierbij is de sociaal-culturele dimensie erg van belang, omdat er juist in dit opzicht sprake is van een toenemende diversiteit. Het lijkt er op dat de geschiedenis zich herhaalt, waarbij oude sociaal-culturele problemen weer naar boven komen. Het gaat hierbij om klasse- en milieuverschillen, taal en religie. Het gevoerde minderhedenbeleid komt onder druk te staan. De vraag is hoe de afstand tussen immigranten en autochtonen kan worden vermindert en hoe de maatschappelijke participatie van de allochtonen kan worden bevorderd.⁴⁸

In het WRR-rapport, ‘Nederland als immigratiesamenleving’, wordt gesteld dat de binding van migranten met de eigen culturele identiteit, afhankelijk is van de afstand die bestaat tussen eigen normen en waarden en die van het gastland. Maar ook de hechtheid en bindingen met eigen gemeenschap is van belang. Onderzoeken wijzen uit dat identificatie met de eigen groep vooral bij Turken en Marokkanen erg sterk is. Jongeren van een tweede generatie houden wel vast aan de culturele identiteit, vooral religie, maar voelen zich minder betrokken bij het land van herkomst. De verwachting is dat het identificatieproces over de generaties heen wel zal veranderen. Hier zal volgens mij een verschuiving ontstaan van een *duale identiteit* die is gesignaleerd bij de eerste generatie migranten, naar een *biculturele identiteit* bij latere generaties. Het verschil zit hem erin dat de eerste migranten vooral te maken hebben met de dualiteit; niet 'hier', niet 'daar', zoals besproken in § 3.1. Het gaat hier om landen en plaatsen waarmee ze zich identificeren. Latere generaties kunnen zich minder goed identificeren met het land van herkomst, veelal van ouders of zelfs grootouders. Maar worstelen wel met twee culturen. Enerzijds is er de identificatie met de 'eigen' groep en cultuur, anderzijds zoeken ze ook aansluiting met de Nederlandse samenleving en de daarbij behorende cultuur.⁴⁹ Deze duale en biculturele identiteit kan tot conflicten leiden. Problemen door conflicterende gevoelens blijven niet alleen binnenshuis.

⁴⁴ Allochtoon volgens het CBS: een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren, www.cbs.nl.

⁴⁵ Scheffer, P. 2002

⁴⁶ WRR-rapport, 2001, p.47

⁴⁷ Ibid., p.139

⁴⁸ Ibid., p.138

⁴⁹ Ibid., p.141

Het ontstaan van eventuele 'drama's' is afhankelijk van de omvang van de eerste en de tweede generatie en hoe hun maatschappelijke situatie zich ontwikkelt. Het is de vraag of de positie van allochtonen zal veranderen, naarmate ze langer in de ontvangende samenleving blijven. Zullen de culturele verschillen in de loop der tijd verdwijnen? Verwacht wordt dat in de loop van de generaties acculturatie, verwerving van taal, waarden en normen van de ontvangende samenleving, op zal treden en de sociaal-economische positie van veel allochtonen zal verbeteren. Met uitzondering van de godsdienst, zal de cultuur wel grotendeels losgelaten worden.⁵⁰ Hier kunnen wel enkele kanttekeningen bij geplaatst worden. Ten eerste is het proces van gezinsvorming nog niet afgelopen. Nog steeds worden mannen en vrouwen uit vooral de Turkse en Marokkaanse cultuur uitgehuwelijkt aan een partner uit het land van herkomst. Al is dit in veel gevallen van de ouders of zelfs grootouders. Hierdoor komen er nog steeds mensen Nederland binnen met een zwakke sociaal-economische positie en veelal een grote taalachterstand. Vervolgens kan het ook nog zo zijn de culturele banden blijven bestaan. Eigen netwerken blijven dan belangrijk.⁵¹

3.3.2 Turken in Nederland

Het empirische deel van het onderzoek is gericht op de leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk. Enige verdieping van deze onderzoeksgroep en hun positie en kenmerken in de Nederlandse samenleving is dan ook op zijn plaats. De Turken in Nederland worden gezien als een omvangrijke groep en zijn tevens één van de 'oude' groepen uit het minderhedenbeleid⁵². Toen de eerste Turken in Nederland kwamen als gastarbeider ging dit vooral om jongere mannen met in veel gevallen een gezin. Door kettingmigratie kwamen vervolgens vrouwen en kinderen naar Nederland, waardoor de groep vooral uit relatief jonge gezinnen bestond⁵³.

De gemiddelde leeftijd waarop vrouwen voor het eerst trouwen ligt bij de Turken laag, in vergelijking met vele andere minderheidsgroepen⁵⁴. Ook trouwen ze overwegend met leden van de eigen gemeenschap. Vrouwen met Turkse achtergrond krijgen gemiddeld eerder kinderen en meer kinderen dan autochtone vrouwen⁵⁵. Wel wordt verwacht dat dit in de loop der generaties zal veranderen. Over het algemeen wordt in veel situaties wel Nederlands gesproken, al wordt met naasten meer Turks gesproken.⁵⁶ In vergelijking tot andere allochtone groepen is de ruimtelijke segregatie van Turken één van de grootste en bevinden ze zich in slechte woonsituaties. De onderlinge sociale netwerken zijn zeer hecht en sterk georganiseerd.⁵⁷

Nederlanders en Turken zijn 'vreemden' voor elkaar op cultureel gebied. De Turkse cultuur is weinig zichtbaar in Nederland. De eerste generatie gastarbeiders had weinig mogelijkheden om terug te vallen op hun 'oorspronkelijke' cultuur. Enige mogelijkheid vormden moskeeën en koffiehuisen. Omdat er vervolgens veel ontslagen vielen door de economische recessie kwamen veel Turken in een isolement terecht. Doordat ze weinig contact hadden met autochtonen en een grote hunkering hadden naar hun verleden, waren ze erg bezig met de eigen identiteit. Deze was vooral gebaseerd op religie en gewoontes. Nu zijn veel Turkse allochtonen meer traditioneel dan hun 'bekenden' in Turkije. Zoals in hoofdstuk 2 al aan bod kwam zijn migranten onderdeel van een aparte cultuur. In dit geval hebben ze geen zuivere Turkse identiteit, zoals deze in Turkije te vinden is, maar is er een menging opgetreden met de Nederlandse cultuur. Wat tevens het geval zou kunnen zijn is dat ze zich juist afzetten tegen de Nederlandse cultuur en terugkeren naar een meer traditionele Turkse cultuur, die in Turkije al is losgelaten. Hierdoor vormt deze 'gastarbeidersgeneratie' een uitzonderlijke groep, zowel 'hier' als 'daar'. Maar dit is niet alleen waarom ze goed aan de eigen groep kunnen vasthouden. Zo kun je in de Randstad zeer veel Turkse kranten krijgen en is de communicatie en contact met achtergebleven familie en bekenden zeer makkelijk en goedkoop. Eigen identiteit vasthouden kost weinig moeite,

⁵⁰ WRR-rapport, 2001, p.162-163

⁵¹ Bolt, G. & van Kempen, R, 2002, p.7-8

⁵² Zie bijlage 1, figuur 1

⁵³ Zie bijlage 1, figuur 2 & 3

⁵⁴ Zie bijlage 1, figuur 4

⁵⁵ Zie bijlage 1, figuur 5 & 6

⁵⁶ WRR-rapport, 2001, p.142-150

⁵⁷ Bolt, G., 2001, 13

waarom dan aanpassen? Deze 'gastarbeidersgeneratie' speelt tevens een dominante rol in de publieke beeldvorming van de Turkse gemeenschap in Nederland.⁵⁸

3.4 Multiculturele ruimte; stress!!

Het ontstaan van 'drama's' in multiculturele samenlevingen komt van twee kanten, het is geven en nemen. Er bestaan allochtone bevolkingsgroepen, bijvoorbeeld Aziaten, die als geïsoleerde groep een weg hebben gevonden in de Nederlandse samenleving. Deze groep levert geen drama's op, wat mijns inziens erg te maken heeft met de beeldvorming die er over bestaat. Het gevoel dat bestaat over een bepaalde groep is diep geworteld in de Nederlandse samenleving. In de loop der generaties is de mening over bepaalde groepen doorgegeven, de laatste halve eeuw gerepresenteerd in media en gepropageerd door de overheid. Deze beeldvorming is erg lastig te veranderen. Als het gaat om beeldvorming in relatie met cultuur gaat het om de representatie van de 'culturele ander'.⁵⁹ De 'culturele ander' is vaak spannend, nieuw en exotisch, maar wordt tegelijkertijd gepresenteerd als barbaars, een wilde zonder normen en waarden. Al sinds de ontdekkingsreizen is de mensheid, waarbij het Westen het voortouw neemt, op zoek naar de exotische en kleurrijke mogelijkheden van andere culturen. Tegelijkertijd wilde het Westen wel de touwtjes in handen houden en maakten koloniën van de ontdekte landen. Hierbij kwamen de culturen onder bevel van een Westers land te staan. Mede door de aantrekkingskracht van de exotiek in verschillende culturen is er, volgens mij, in landen waar veel migranten terechtkomen een beleid ontstaan waarbij andere culturen in staat zijn hun cultuur te behouden en 'tentoon te spreiden'.⁶⁰

Clustering van migranten, wat voor migranten veel voordelen oplevert, en het mogen uiten van de cultuur heeft als gevolg dat er werelden in steden ontstaan zijn. Een veel voorkomend voorbeeld hiervan zijn Chinatowns. Vooral in Noord-Amerikaanse en West-Europese steden komen Chinatowns voor. Het is bedoeld als expressie van verschillen in identiteit, wat door de Westerse bevolking wordt erkend en geaccepteerd. Door middel van de Chinatowns worden verschillen gemanifesteerd tussen de blanken en de Chinese maatschappij. Als je foto's bekijkt van Chinatown in een Amerikaanse stad en een Chinese stad zijn de symbolen wel hetzelfde, evenals de gebruiken. Alleen de details als architectuur en stijl en andere winkeltjes verraden dat het gaat om een Amerikaanse stad.^{61,62}

Chinezen in Chinatowns worden gezien als een hardwerkende groep. Problemen worden binnen de eigen groep gehouden en opgelost. Het eigen netwerk is erg belangrijk en er is weinig behoefte aan contacten buiten dat netwerk, omdat het niets toevoegt. Tevens is de Chinese cultuur, een cultuur die de Westerse bevolking interessant vindt. Zij is kleurrijk, exotisch en wordt niet als bedreiging gezien. Maar niet alleen Chinatowns zijn een welkome afleiding en een verrijking van de cultuur in grote steden, er zijn ook little Italy's en little Sicilies te vinden in steden als San Francisco en New York.

Deze ruimtelijke segregatie als uiting van de culturele variëteit in steden verloopt niet altijd positief. De ontmoetingen in een stad gaan niet per definitie soepel. Vooral omdat niet alle ontmoetingen even spontaan, vrijwillig zijn en niet altijd op gelijke basis plaatsvinden. Door middel van de sociale en gebouwde omgeving van de stad kunnen verschillende groepen betekenis geven aan de stad. Eén van de sterkste manieren om dit te bewerkstelligen is door muren om zichzelf en hun gemeenschappen te bouwen. Dit wordt gedaan om verschillende redenen. Als eerste is het vooral bedoeld om zich af te zonderen van diegenen die niet hetzelfde zijn. Een verdedigingswerk om discriminatie buiten te sluiten, het ontwijken van contact met 'buitenstaanders', waarbij je in een veilig en gespreid bedje terechtkomt. Maar ook om de eigen identiteit te waarborgen. Ruimtelijk afzondering of segregatie ontstaat vooral wanneer mensen niet in staat zijn om de gaan met de 'andere'. De clustering van mensen uit de 'eigen groep' is vooral een uiting van verschil in culturele of etnische identiteit. Hierdoor ontstaat er vaak een zichzelf versterkende spiraal: de verschillen tussen groepen worden steeds groter.⁶³

⁵⁸ Ministerie OCW, 2004

⁵⁹ Massey, D. & Jess, P., 1995, p. 95

⁶⁰ Ibid., p.

⁶¹ Knox P. & Marston S., p.218

⁶² Massey D. & Allen J. 1999, p. 10-12

⁶³ Ibid., p.85-94

Als gevolg van toekomstige ontwikkelingen, geschetst in § 3.3.1, wordt verwacht dat naarmate acculturatie optreedt, ruimtelijke segregatie over zal gaan in ruimtelijke assimilatie en gemengde buurten.⁶⁴ Anderzijds is het proces van gezinsvorming nog niet afgelopen, waardoor nog steeds mensen Nederland binnen komen. Deze gaan wederom bij familie en bekenden in een concentratiewijk wonen en het blijft een concentratiewijk. Vervolgens blijft er door het vertrek van mensen met een goede sociaal-economische positie uit segregatiewijken een overschot aan armoede in concentratiewijken. Hierdoor ontstaat een zichzelf voedende neergaande spiraal. Verwacht wordt echter ook dat eigen netwerken belangrijk blijven. Ook diegene die een betere sociaal-economische positie krijgen zullen de buurt dan niet verlaten, maar kunnen over het algemeen deze buurt mede herstructureren.⁶⁵

Het accepteren van de uitingen van de verschillende culturen in de stad is in grote mate afhankelijk van de beeldvorming die er is over een bepaalde groep. Naar aanleiding van de segregatie en clustering van culturele identiteiten ontstaat in Nederland een oplaaierend debat over het wel of niet bewust spreiden van minderheidsgroepen om segregatie en de bijbehorende problemen te voorkomen. Zo wordt ook de ruimtelijke ordening direct geconfronteerd met de multiculturele samenleving. Terwijl ruimtelijke beleid in het verleden de culturele diversiteit van de samenleving (on)bewust negeerde, wat duidelijk wordt in het volgende hoofdstuk. De ruimte kan echter niet los worden gezien van de multiculturaliteit van de samenleving. De ruimte is de setting, maar is wel subjectief. Want een Chinatown is leuk, een verrijking van de stad, maar op een Turkse wijk zitten veel mensen echter niet te wachten. De bouw van een moskee gaat gepaard met vele discussies; Help, stress in de ruimte!

Na dit hoofdstuk kunnen we concluderen dat multiculturele samenlevingen niet alleen samenlevingen zijn met een veelvoud aan culturele groepen en identiteiten, maar dat dit tevens grote effecten heeft op alle elementen in de samenleving. Het is niet zo dat er voorheen alleen homogene samenlevingen bestonden, diversiteit is er altijd geweest op verschillende vlakken, maar de nadruk ligt tegenwoordig op de diversiteit in culturele groepen en identiteiten. Ook Nederland heeft de naam van een multiculturele samenleving. Nederland is al eeuwen een immigratiesamenleving, maar is door de komst van gastarbeiders en de hierop volgende kettigmigratie een echte multiculturele samenleving geworden. Verschillen tussen de diverse culturen zorgen ervoor dat mensen en groepen niet altijd vreedig met elkaar om kunnen gaan. Waarbij niet alleen de groepen zelf verschillen in stand houden, maar ook politiek en media de verschillen weergeven en zelfs versterken. Het 'multiculturele drama' wordt de multiculturele samenleving in Nederland wel eens genoemd. Het verwijst naar de verschillen en naar de problemen waar de multiculturele samenleving mee te maken krijgt. De ogen zijn hierbij gericht op de toekomst, zullen de verschillen verdwijnen en hiermee de problemen? Omdat de Turken in dit onderzoek als onderzoeksgroep fungeren is in dit hoofdstuk ook nader ingegaan op de Turken in Nederland. Er is een korte schets gegeven van de kenmerken en positie van deze groep in de Nederlandse samenleving. Omdat dit een geografisch onderzoek is, zijn vooral effecten van de multiculturele samenleving op de ruimte bekeken. Ruimtelijke segregatie is één van de gevolgen van de diversiteit aan culturele identiteiten in steden. Leden met eenzelfde culturele achtergrond hebben sterk de neiging zich te clusteren. Dit is met name bij migranten het geval, waarbij niet alleen het hebben van eenzelfde culturele achtergrond zorgt voor een band. Kettigmigratie, waarbij het gaat om familie en bekenden, zorgt voor een sterke band tussen migranten en deze clusteren samen. In dit hoofdstuk is naar voren gekomen hoe de multiculturele samenleving de ruimte verandert en deze veranderingen kunnen problemen opleveren. Het is dan ook noodzakelijk om andere benaderingen te zoeken voor de mens en de ruimte.

⁶⁴ Bolt, G. & van Kempen, R., 2002, p.6-7

⁶⁵ Ibid., p.7-8

Hoofdstuk 4 Sandercock: Towards Cosmopolis

4.1 Inleiding

“ Look into my crystal globe. Do you see a blue city? A green city? A city of women? I see a rainbow city, a multicultural city, and I rejoice and despair at what I see- the inferno and the carnival of this ‘postmodern city’.” (Sandercock L., 1998, p. 3)

Al zolang er steden bestaan, heeft de mens pogingen ondernomen om een zo perfect mogelijke stad te ‘maken’. Steden zijn op hun beurt altijd al beïnvloed door migratie, alleen plaatst de grote intensiteit van de internationale migratie, zoals geschetst in 3.2, de samenleving wel voor grote vraagstukken. Een van de resultaten zijn steden en regio’s met een extreme culturele diversiteit. En de problemen die gepaard gaan met het in één maatschappij samenleven met diverse etnische groepen, die hun eigen cultuur en normen en waarden hebben. De komst van grote hoeveelheden migranten leidt uiteindelijk tot een situatie die vraagt om de ruimtelijke herstructurering van steden. De ruimte in steden komt onder druk te staan, waarbij de bestaande sociale orde nogal eens verstoord kan worden. De stedelijke multiculturaliteit is echter wel een feit, maar het ruimtelijke beleid is hier nog niet op ingericht. Willen er geen grote problemen ontstaan is het waarschijnlijk erg goed als hier, met het oog op de toekomst, iets aan gedaan wordt.

De bedoeling van dit hoofdstuk is de denkwijze van Leonie Sandercock weer te geven. In haar boek: *Towards Cosmopolis, Planning for multicultural cities*, wil ze postmoderne ideeën van filosofen en geografen een praktische invulling geven op stedelijk niveau. De stad moet volgens Sandercock openstaan voor iedereen en iedereen moet dezelfde mogelijkheden krijgen. In haar boek schetst ze enerzijds de diagnose van de ziektes waar de hedendaagse stad mee te maken krijgt, waarbij de geschiedenis niet gemeden wordt. Anderzijds richt ze haar blik op de toekomst:

“ I am dreaming cosmopolis, my postmodern Utopia, my ideal construction site of mind.”

(Sandercock L., 1998, p.1)

Wat ze vooral voor ogen heeft is om planners en bestuurders die zich richten op de ruimtelijke inrichting van de stad, een andere kijk op de hedendaagse stad te geven. Want tot nu toe is de ruimtelijke ordening van steden vooral nog gedomineerd door moderne ideeën die stammen uit de Verlichting. Hierbij worden systematisch groepen in de samenleving buitengesloten. Op grond van een collectieve identiteit, hoofdstuk 2, worden groepen ingedeeld. De multiculturele samenleving, geschetst in hoofdstuk 3, vraagt om andere benaderingen. Sandercock ziet als oplossingsmogelijkheid het gebruik van ‘difference’ in de postmoderne planning, om tegemoet te komen aan de ‘multiple publics’. Sandercock ziet vervolgens als ultiem resultaat een Cosmopolis, een droom wellicht.

Dit hoofdstuk zal uit twee delen bestaan. Het eerste gedeelte zal ingaan op de denkwijze van Sandercock, waarbij allereerst de geschiedenis van de ruimtelijke planning kritisch onder de loep zal worden genomen. Vervolgens zal worden ingegaan op de epistemologie; de kennis en hoe deze verkregen kan worden. Wat was de ‘epistemology of the enlightenment’ en hoe kunnen we in de multiculturele steden omgaan met epistemologie? Als laatste zal uiteen worden gezet wat Sandercock verstaat onder ‘difference’ en een Cosmopolis. In het tweede gedeelte van dit hoofdstuk zal geschetst worden hoe de Nederlandse planning gevormd is. En op welke manier ‘het multiculturele karakter van de Nederlandse samenleving in beleid wordt vormgegeven.

4.2 Stedelijke multiculturaliteit en ruimtelijk beleid

Internationale migratie maakt van steden multiculturele eenheden, waar mensen elkaar ontmoeten en werelden elkaar kruisen. Sommigen vinden de komst van nieuwe groepen verfrissend, anderen voelen zich hierdoor bedreigd. Sandercock ziet de multiculturele stad als “continually creating these sites of struggle. They are part of the landscape of postmodernity, which is a landscape of/ marked by difference”⁶⁶. De rol van planners is al sinds jaar en dag gericht op het sturen van ruimtegebruik en de productie van de ruimte. De ruimte is echter niet meer los te zien van sociale componenten in de samenleving. De ruimte is niet alleen het raamwerk of de uitkomst van de samenleving, maar tevens een middel om sterktes en zwaktes van de samenleving duidelijk te laten zien. In de loop der tijd hebben planners op zeer subtiele wijze bepaalde identiteiten bewust uit het oog en uit de buurt van andere identiteiten gehouden. De geschiedenis van de planning is dan ook niet zo rooskleurig als we veelal denken, er zit een keerzijde aan; 'the noir history of planning'.⁶⁷

Door middel van kolonialisme heeft de mens, en in het bijzonder de Westerse man, willen laten zien wie de macht heeft. Geplande ruimtelijke segregatie zorgde ervoor dat mensen hun plaats kenden en behielden. Door de komst van grote migratiestromen naar steden, kon niet altijd de controle overheersen. Vooral de randen van steden werden groeipolen van onderdrukten (oud-gekoloniseerden). Deze waren op zoek naar een beter bestaan, maar bleven echter in de schaduw staan. Ruimtelijke ordening van de moderne industriële stad was vooral door mannen en voor mannen. Er was weinig oog voor de vrouwelijke behoeftes. De komst van 'social movements', in de jaren zeventig van de vorige eeuw, zorgde ervoor dat er oog kwam voor de vrouwen in de stad. Vanaf de jaren tachtig werd echter ook de aandacht getrokken door de 'andere vrouw'. De 'voices of the borderlands', de 'andere vrouwen' uit andere culturen en onderdrukten in de samenleving vragen om andere planningsbenaderingen.⁶⁸ Ze vragen aandacht voor hun situatie in de samenleving en dwingen planners en bestuurders na te denken over de positie van verschillende groepen in de postmoderne stad.

"Together they suggest that social justice in postmodern cities and regions is inseparable from a respect for and an engagement with the politics of identity and difference."

(Sandercock L. 1998, p.20)

4.2.1 Leren van het verleden: de moderne geschiedenis

"One of the stories this book tells is of the life, and forecast death, of modernist planning"

(Sandercock L., 1998, p.2)

Pas sinds de laatste 30 jaar is de geschiedenis van de stedenbouw daadwerkelijk ook en onderdeel van de opleiding die planners en stedenbouwkundigen krijgen. In veel gevallen wordt door schrijvers een overzicht gegeven van de 'helden' uit de geschiedenis, waarbij wel overeenkomsten te vinden zijn. De geschiedschrijvers zoeken veelal ieder een eigen held. De prominente plaats wordt zo in iedere geschiedenis door iemand anders opgevuld. In de meeste verhalen is vooral stedenbouwkunde zelf de held, die de slechteriken afstraft. Stedelijke planning als held maakt geen fatale missers, de dingen die fout gaan zijn de schuld van de gemene buitenwereld. Planners weten wat goed is voor de mensen en zij bezitten een objectieve kijk op de maatschappij. Hierbij is het devies "genezen is beter dan voorkomen", oplossingsgericht. In veel van de geschiedenis van de planning missen we vooral twee onderdelen: wat is het onderwerp van de planningsgeschiedenis? En waar is het op gericht of op wie? Dit is wel iets wat altijd lastig is bij geschiedschrijven, het is niet simpelweg het verleden een spiegel voorhouden, maar het is een representatie waarbij veelal de diversiteit in teksten mist evenals de kritische theoretische noten.⁶⁹

⁶⁶ Sandercock, L., 1998, p. 16

⁶⁷ Ibid., p.16

⁶⁸ Ibid., p.16-20

⁶⁹ Ibid., p.34-37

Maar geschiedenis is niet altijd even rooskleurig als men denkt. De geschiedenis wordt vaak gekenmerkt door een schaduwzijde. Sandercock spreekt dan ook over 'the noir of planning history' en wil de heldenverhalen van de stedenbouw kritisch bekijken. Zo lijkt het alsof er enkel blanke, werkende mannen bestonden in het verleden. De geschiedenis spreekt niet over vrouwen of gekleurde mensen, noch als 'object', nog als 'subject' van planning! Geschiedschrijvers als Peter Hall geven aan dat er geen 'foremothers of city planning' zijn, wat natuurlijk niet waar is. Er waren wel degelijk vrouwen die zich bezighielden met stedenbouw, maar hier wordt weinig over gesproken. Oorzaak hiervan is dat de bijdrage van vrouwen minder gewaardeerd werd en wellicht minder zichtbaar was, omdat dit vooral op een klein schaalniveau, 'planning as community', plaatsvond.

Planning zegt in praktijk ras-neutraal te zijn. Het racisme onderwerp werd veelal gemeden, waarbij men niet zag dat de stedenbouwkunde juist de segregatie en discriminatie van het andere ras versterkte. Door middel van ruimtelijke planning is sturing van de samenleving goed mogelijk.⁷⁰

"If we want to work toward a politics of inclusion, then we had better have a good understanding of the exclusionary effects of planning's past practices."

(Sandercock, L. 1998, p.44)

Het 'weglaten' van sommige groepen in de geschiedenis van de planning is sterk gerelateerd aan machtsstructuren. Om deze systematische uitsluitingen te begrijpen, hebben we behoefte aan theorieën over veranderingen in de samenleving. Uitingen van kunst, cultuur en hiermee ook geschiedschrijving zijn gerelateerd aan veranderingen in behoeftes en wensen van de maatschappij. We moeten echter begrijpen wat er in het verleden gebeurd is en hoe dit is gekomen, om niet in dezelfde valkuil te vallen. Hierbij is het belangrijk om te beseffen dat er vaak meer in de geschiedenis is voorgevallen dan geschiedschrijvers ons laten zien, er moet oog zijn voor de gehele samenleving. Dit is wat Sandercock bedoeld met 'insurgent planning histories', waarbij het totaalplaatje te zien is, niet alleen het heldenverhaal.⁷¹

De 'insurgent planning histories' laten ons een alternatieve kant zien, waarbij een ander deel van de werkelijkheid naar voren komt, wat in eerste instantie weggelaten werd door machthebbers. Het is niet de bedoeling een geheel nieuwe geschiedenis te schrijven, maar wel kritisch te zijn ten opzichte van de geschiedenis die er nu ligt en te bedenken dat er altijd schaduwzijdjes zijn. Door de geschiedenis van de planning te bekijken en te signaleren waar de problemen zich bevinden kunnen we een andere houding aannemen die in de toekomst zeer zeker van pas zal komen. Het is evenmin de bedoeling planning een andere functie te geven, maar wel een andere invulling. Sandercock ziet planning nog steeds als een deels overheidsgedreven activiteit, maar is zeker niet puur top-down en al helemaal niet uitsluitend bedreven door professionals.⁷²

"The intent is to ask what is missing from accounts of knowledge in planning, knowledge of cities and regions, that deny themselves a rich variety of ways of seeing/knowing by privileging only one way – what we might call the epistemology of the Enlightenment."

(Sandercock L., 1998, p.58)

4.2.2 Kritische geluiden vragen nieuwe aanpak

Vanaf de 17^e eeuw, de 'Age of reason', was men vooral op zoek naar de regels om de natuur te verklaren door middel van de vaststaande wetenschap. Er was een scherpe scheiding tussen ratio en emotie. Bij deze Verlichte denkwijze is veel van de kennis vooral gebaseerd op empirie, de fysieke wereld wordt weergegeven door wetenschappelijke observatie. Ook de planning is hier mee doordrenkt geraakt. "Modernistische planning is een kind van de Verlichting"⁷³, waarbij een ideale planner rationeel, politiek neutraal en een 'dienaar van de staat' is.⁷⁴

⁷⁰ Sandercock, L. 1998, p.37-41

⁷¹ Ibid., p.42-44

⁷² Ibid., p.53-54

⁷³ Ibid., p. 61

⁷⁴ Ibid., p.58-62

Maar in de laatste decennia zijn er sterke tegengeluiden te horen gericht op de Verlichtingsideeën. Er zijn stromingen en groepen in de samenleving die oog willen vestigen op datgene wat er werkelijk in de maatschappij aan de gang is. Vooral postmoderne critici uiten belangrijke kritieken gericht op de kern van de zaak. Het idee dat er één mogelijke kennistheorie bestaat, één waarheid, één ratio is volgens hen onbegrijpelijk. Hier komt bij dat de ratio afhankelijk is van bepaalde plaats en tijd en hiermee onafscheidelijk is van de context. Er kan dus geen sprake zijn van één waarheid. Wetenschap vormt wel een goede fundering, maar is hierdoor niet alléén waarheid! Foucault is hierbij de grote filosoof en refereert bij de claims naar waarheid vooral naar de machtsstructuren die deze claims maken. Vervolgens gaan de postmoderne critici in op de basis van het probleem, het dualisme van de Verlichting, hoofd/hart, ratio/emotie, waarbij alles refereert naar het onderscheid tussen man en vrouw. Hierbij is er sprake van een scherpe scheiding tussen de begrippen en machtsstructuren. "Woman cannot know; therefore she must believe" (John Locke)⁷⁵ Lange tijd werden, niet alleen in de geschiedenis, vrouwen uitgesloten. Zij zouden nog de kennis, nog de ervaring hebben, wetenschap ging uiteindelijk alleen de mannen aan. Dit dualisme bracht grote kritiek met zich mee. De feministische critici streden voor een andere benadering van de vrouw. Toch is er ook nog een derde standpunt, van waaruit nog kritieken kwamen. Diegene die juist hun status als 'die ander' niet accepteerden en acceptatie zochten, op zoek naar een *new cultural politics of difference*.

Een 'new cultural politics of difference' is afkomstig uit de jaren tachtig. Het draaide vooral om 'identity politics', het individualistische niveau, en is oorspronkelijk bedoeld om de heersende feministische ideeën te bekritisieren. Want het feminisme claimt 'anders' te zijn dan modernistische benaderingen, maar is in feite wederom een uiting van machtsstructuren. Diegene die het feminisme bedachten en aanhingen waren enkel blanke, middelklasse, goed gestudeerde en bevoorrechte vrouwen! De toevoeging van het aantal bijvoeglijke naamwoorden laat ons al zien dat het om een kleine specifieke groep gaat. Gevolg van de verscheidenheidpolitiek is dat onderdrukte individuen en groepen de mogelijkheid kregen en aangrepen om hun stem te laten horen. Waarbij het niet verantwoord is om te spreken uit naam van onderdrukten, maar hun zelf aan het woord te laten. De nieuwe politiek is er ook één van ervaringen, aangevuld door theorie, subjectiviteit en het openstellen van 'andere' ideeën.⁷⁶

Vanuit de geschiedenis zijn wetenschappers niet gewend om kennis van de gehele maatschappij te hebben, terwijl dit van wezenlijk belang is in de huidige tijd, waarin plaatsen doordrenkt zijn met verschillen en diversiteit. Sandercock laat zien dat kennis een sociale constructie is en het pas kennis genoemd kan worden als dit daadwerkelijk is bevestigd door diegene die er dagelijks mee geconfronteerd worden. En dat het hiermee tevens een politiek proces is. Er zijn mensen die claimen kennis te hebben van de samenleving en dit gebruiken om het 'algemeen belang' te dienen, maar er vooral zelf beter van willen worden.⁷⁷

Zonder wetenschappelijke en technische kennis te verwerpen, moeten stedenbouwers en planologen andere kennis krijgen van de maatschappij. Een 'epistemology for multiplicity' zal inhouden dat het niet alleen om de inhoudelijke kennis over de maatschappij gaat, maar vooral over hoe deze kennis verzameld moet/kan worden. Sandercock noemt hierbij zes vormen:

- Kennis verkrijgen door dialogen met de maatschappij. Luisteren is hierbij het belangrijkste werkwoord, maar planners moeten eveneens goede vragen kunnen en durven stellen.
- Kennis verkrijgen door ervaring. Enerzijds door verhalen over de samenleving of buurt waarin mensen leven, anderzijds door intuïtief en logisch nadenken.
- Het leren van de lokale bevolking. Zij hebben de ervaringen, de kennis, dus waarom daar geen gebruik van maken?
- Het leren lezen van symbolen en non-verbale uitingen. Dit geldt met name in het omgaan met verschillende culturen en klassen. Als je niet eenzelfde 'taal' spreekt is het wel belangrijk elkaar de leren begrijpen.

⁷⁵ Sandercock, L., 1998, p. 70-74

⁷⁶ Ibid., p. 122

⁷⁷ Ibid., p.74-75

- Het leren door middel van beschouwende/spiegelende kennis. Kennis waar je niet direct iets mee kan, maar bij je draagt voor de rest van je leven. Hierbij gaat het om het weer bewust worden van de natuur, het spirituele, waarbij de emoties de baas worden.
- Het leren door gewoon te doen: action planning. Hetgeen wat je doet kritisch reflectie geven en nog eens proberen.⁷⁸

De kunst hier is om in een bepaalde situatie voor de juiste manier van kennis te kiezen, waarbij niet één de beste is. Kiezen voor diversiteit is de nieuwe manier van kennis verwerven over de maatschappij.

4.2.3 'Difference' als benadering in postmoderne planning; een omslagpunt

Wat er gemist wordt op dit moment is dat het plannen voor 'public interest' plaatsvindt door rationeel nadenken, in plaats van het plannen voor een grote diversiteit aan publieke opinies. Dit moet gebaseerd zijn op een 'epistemology of multiplicity'. Materiële ontwikkeling door wetenschappelijke rationaliteit is niet meer het belangrijkste. Er kan geen sprake zijn van één waarheid, van één oplossing voor een probleem, ieder probleem heeft een andere aanpak nodig. De invulling van planningsfilosofieën moet veranderen, er moeten nieuwe manieren en nieuwe groepen komen die de planning succesvol moeten maken.

Door socio-culturele veranderingen, die grote impact hebben op de mens en op de ruimte, is er, volgens Sandercock in eerste plaats behoefte aan een nieuwe '*cultural politics of difference*'.⁷⁹ Planning van de ruimte, vooral van steden, moet verscheidenheid als uitgangspunt hebben! Waarbij verscheidenheid inhoudt dat het gaat om de diversiteit en al haar verschillen. Hier maakt Sandercock een tweedeling: 'the difference that theory makes' en 'the theory that difference makes'. Dit is tevens een essentieel punt in de omslag van de Verlichte moderne planning naar een postmoderne planning, open voor diversiteit.

Het eerste onderdeel is gericht op de theorie die planners kunnen gebruiken om de ruimte goed te plannen. Theorie is belangrijk, omdat we willen weten wat er echt aan de hand is. Als er een probleem is, willen we dat natuurlijk oplossen, maar het is allereerst van belang te weten hoe het probleem is ontstaan. Planningstheorieën worden gebruikt om te bepalen wat planning is en wat planners moeten doen en weten om een goede planning te maken. Omdat er zoveel verschillen zijn in de maatschappij en deze maatschappij steeds aan verandering onderhevig is, is het niet mogelijk om één alomvattende theorie te gebruiken. De variëteit aan planningstheorieën is zeer bruikbaar en afhankelijk van de context en het doel van de planner kan steeds een andere theorie gebruikt worden. Theorieën van de 21e eeuw moeten de samenleving reflecteren⁸⁰

Deel twee gaat vooral om de onderwerpen en uitkomsten van de theorie, waarbij 'difference', verscheidenheid, een analysecategorie moet worden binnen de planningstheorie. Om sociale rechtvaardigheid en respect voor culturele diversiteit in multiculturele steden te verkrijgen, moeten we een nieuwe politiek van verscheidenheid in praktijk brengen. Planningstheoretici toonden tot nu toe weinig interesse voor het verscheidenheiddebat wat binnen sociologie, het feminisme en culturele studies wel een hot item is. Planners moeten buiten hun eigen veld kijken om het probleem aan te pakken. Planningstheorie moet gekoppeld worden aan andere studievelden (theoretische discoursen) die zich wel richten op marginaliteits-, identiteits- en verscheidenheiddebatten. Bij deze debatten krijgen bepaalde groepen de kans van zich te laten horen, wat in de planologie weinig gebeurt. Planologen zien bepaalde groepen nog niet als volwaardige werkpartners. Met planningstheorie wordt vooral praktische filosofie bedoeld, gericht op concrete vraagstukken in de samenleving.⁸¹

'The voices of the borderlands' moeten de nieuwe planningstheorie vormgeven. Met de 'voices of the borderlands' bedoelt Sandercock de stemmen van de multiculturele stad, juist diegene die behoren tot marginale, onderdrukte en gedomineerde groepen. Dit is zo gegroeid in de loop der tijd en zijn in het bijzonder culturele groepen die al eeuwen in onderdrukking leven. De marginalisatie zorgt er nu voor dat ze in beeld komen en een betere positie in de maatschappij krijgen!⁸² Het gaat om

⁷⁸ Sandercock, L. 1998, p.75-83

⁷⁹ Ibid., p.2

⁸⁰ Ibid., p.103-104

⁸¹ Ibid., p.109-110

⁸² Ibid., p.110-111

identiteiten die ieder op zoek zijn naar een eigen plekje en het gevoel ergens toe te behoren. De verhalen van de 'outsiders' vertellen ons hoe het is om 'anders' te zijn, maar willen eveneens trots zijn en hun culturele identiteit tentoonstellen. Dit kan alleen als ze aanvaard en gerespecteerd worden! Deze verhalen vertellen ons hoe de multiculturele stad met haar grote verscheidenheid eruit ziet en dat we de moderne planning, die vooral homogeniteit voorstelt, rustig moeten laten inslapen. De huidige maatschappij heeft behoefte aan de acceptatie en mogelijkheden die diversiteit en verscheidenheid biedt!⁸³

Sandercock ziet ook wel in dat dit een radicale en rooskleurige voorstelling is van een nieuwe benadering. Een van de gevaren die deze nieuwe benadering met zich meebrengt is dat door het benadrukken van subjectiviteit en persoonlijke verhalen, iedereen van zich wil laten horen. Individualisme wordt nog meer versterkt en door de grote hoeveelheid verhalen wordt het lastig het bos door de bomen te zien. Waar is het einde? En dit is erg belangrijk, als planner heb je niet eeuwig de tijd (laat staan de man/vrouwkracht en geld) om dit te organiseren⁸⁴.

Verscheidenheid moet met zorg worden behandeld, maar moet niet alleen bekeken worden op individueel niveau, zoals 'identity politics'. Het is met name 'handelbaar' op collectief of groepsniveau, 'cultural politics of difference'. Hierbij staat de vorming van een collectieve identiteit centraal. Evenals Castells zegt ook Sandercock dat identiteitsvorming niet kan plaatsvinden in een sociaal vacuüm, maar juist opbloeit in een dynamische sociale context, weliswaar gevormd door machtsstructuren. Groepen van mensen worden aangemerkt als 'anders' door diegene met macht en dit 'anders zijn' heeft zo nooit een objectieve of neutrale waarde. De opkomst van 'social movements' wil juist 'andere groepen' kracht geven, door een positieve draai te geven aan het 'anders zijn'. Ze zijn verschillend in vergelijking met anderen en moeten dus anders benaderd worden. Ze manifesteren zich als anders. De definitie van de heersende 'norm' in een samenleving moet aangepast worden. 'Anders' heeft nog steeds een negatieve lading, dit zie je ook terug in de Nederlandse samenleving, maar de samenleving dient hierin te veranderen.⁸⁵

4.3 De droom: een Utopia

Het is inmiddels wel duidelijk waar Sandercock het probleem ziet. Om de planning van de ruimte goed te kunnen aanpakken is het, volgens Sandercock, nodig de ogen te openen voor datgene wat er op dit moment is. Waarbij we de kennis van het verleden niet moeten weggooien, maar juist kan helpen ons duidelijkheid te geven. Hoe en waarom zijn veranderingen, en volgens velen hiermee problemen, opgetreden? Er is tevens alomvattende kennis nodig over het heden, wat is de realiteit, hierbij is er geen sprake van één waarheid, maar zijn er vele verhalen. En er zijn vele manieren mogelijk om deze verhalen te verkrijgen. Vervolgens hebben we een duidelijk beeld nodig voor de toekomst, waar willen we naar toe? Uiteindelijk is Sandercock's doel: sociale rechtvaardigheid voor iedereen in de multiraciale, multi-etnische stad. Iedereen is 'anders', maar iedereen moet wel dezelfde kansen en rechten krijgen, afhankelijk van de specifieke context.

Sandercock's visie, over de sociale rechtvaardigheid in de multi-etnische stad, gaat 'beyond tolerance'. Verscheidenheid in de ruimte gaat de tolerantie voorbij, er moet waarde aan gegeven worden. In een postmoderne stad wordt verscheidenheid gepreikt met een 'collective voice', het gaat niet alleen om individuen, maar om specifieke 'sociale groepen'. De verscheidenheid is niet alleen gericht op verschillende interesses, maar ook de manier waarop men in de wereld staat. Hoe kunnen planners hierop anticiperen? Hoe kan de verscheidenheid tot uiting komen in de ruimtelijke inrichting? Sandercock ziet voor deze vragen veel antwoorden en vele mogelijkheden om deze vragen te beantwoorden. Ze ziet echter de postmoderne multiculturele stad in de toekomst: een Cosmopolis. Een geestesbeeld, wat een plaats heeft gekregen in haar hoofd. Ze ziet het als een stad of regio waarbij er werkelijk contact, respect en ruimte is voor de 'culturele' ander en waar de mogelijkheid is om samen te werken aan gezamenlijk vastgestelde doelen en te erkennen dat iedereen hier belang bij heeft.⁸⁶

⁸³ Sandercock, L. 1998, p.119

⁸⁴ Ibid., p. 122

⁸⁵ Ibid., p.123-124

⁸⁶ Ibid., p.124-125

4.3.1 De multiculturele stadsvisie volgens Sandercock: Cosmopolis

“Can we as planners, still afford to dream? Can we afford not to, even knowing that our dreams amount to grains of sand in an ever-shifting dune? I still believe in dreaming. I am a postmodern modernist. I care about the spirit and about the planet. I am a historian an a futurist. When I look into the future I see Cosmopolis, or rather a necessary journey towards cosmopolis - a journey a coming to terms with difference, of connection with the cultural Other, of an emerging sense of an intertwined destiny. “

(Sandercock, L., 1998, p.4)

Sandercock ziet de toekomstige multiculturele stad als een droom: Cosmopolis. Een Utopia, een normatieve Cosmopolis;

“but an Utopia with a difference, a postmodern Utopia, to which I will not ascribe built form, and which I insist can never be realized, but must always be in the making”

(Sandercock, L., 1998, p. 163)

De multi-etniciteit of het multiculturele element in steden wordt vaker gezien als bedreiging dan mogelijkheid of kans. Terwijl in veel steden en stedelijke regio's het aandeel van de multinationale bevolking erg groot is en belangrijk is in de ontwikkeling van steden. De dreiging is te vinden op verschillende gebieden en sectoren, zowel economisch, als cultureel, als religieus en psychologisch. De dreigingen leiden tot wederzijds onbegrip en conflicten met een ruimtelijke inslag in sommige situaties, het claimen van ruimte. In haar boek *“Towards Cosmopolis: planning for multicultural cities”* geeft Sandercock ook voorbeelden van steden die een Cosmopolis zouden kunnen zijn in haar ogen. Na behandeling van deze voorbeelden is het duidelijker wat ze bedoelt met haar Cosmopolis: haar Utopia.⁸⁷

Zo geeft ze als voorbeeld New York, een metropolis met een rijke geschiedenis voor wat betreft de diversiteit aan culturen. Waarbij veel culturele identiteiten lange tijd hebben blootgestaan aan discriminatie en onderdrukking. De New Yorkse planning was, en is, echter gericht op diegene die de mogelijkheden hadden en zo nog een beter leven kunnen krijgen. Planning is in New York de vijand van de verscheidenheid, gericht op het creëren van een functionele homogeniteit. Verschillen en segregatie tussen diverse groepen worden nog groter. De politiek doet er weinig aan om de problemen van het alledaagse leven om te zetten naar gezamenlijke doelen voor verschillende groepen en zo een brug te slaan tussen groepen. New York is volgens Sandercock wel een ‘cosmopolitan metropolis’, maar geen ‘Cosmopolis’.⁸⁸

De stad waarin kleine stappen ondernomen zijn om een Cosmopolis te vormen is volgens Sandercock Londen. En dan met name een klein deel van Londen: Spitalfields. Een wijk die afgelopen eeuwen al diende als opvangplaats voor immigranten, met name Bengalen. De voormalige koloniale bevolking die economische beterschap zocht in het hart van het heersende Rijk. Niet alleen Sandercock ziet dit als voorbeeld van een Cosmopolis. Spitalfields is al meerdere malen onderwerp van onderzoek geweest, door ook bijvoorbeeld Jane Jacobs⁸⁹. De afgelopen twee decennia is deze wijk een goed voorbeeld geweest van stedelijke transformatie. Bij de transformatie was het in eerste instantie de bedoeling om Spitalfields flink te restaureren en een monumentaal aanzien te geven. “The characterization of the new Spitalfields as a ‘clean’ space, and the market as a ‘dirty’ space” De Bengaalse immigranten bewoonden de eens zo prachtige 18^e eeuwse panden, en ontplooiden in Brick Lane hun activiteiten, waaronder de fruit en groente markt en Bengaalse kledingondernemers. Dit werd als ‘vies’ betiteld door de projectgroep. Geplande segregatie moest zorgen voor ‘a managed multicultural cohabitation’, maar dit leverde het nodige commentaar op.

Er werd een overkoepelende organisatie opgezet, de Community Development Group (CDG) die de belangengroepen samenbracht. Bewoners, ondernemers, lokale overheden en geldschieters wilden de belangen van alle inwoners behartigen en het gebied behoeden voor speculatieve investeringen. De ontwikkelaars van Brick Lane moesten in gesprek met de lokale gemeenschap. Na talrijke, goed bezochte bijeenkomsten kreeg de gemeenschap controle over de landrechten en er werd een Community Plan opgesteld. Deze reflecteert de economische, sociale en culturele wensen en

⁸⁷ Sandercock, L. 1998, p. 164

⁸⁸ Ibid., p. 165-168

⁸⁹ Anderson, K., 1999, p. 241-261

behoeften van de lokale gemeenschap en is tevens een realistisch document waarin nagedacht is over de bekostiging van het plan en de algehele stedelijke behoeftes. Bij de ontwikkeling van het Spitalfields Community Plan werden er mogelijkheden geboden om ook de etnische minderheden in de herstructurering te betrekken. Hierdoor werd er een gevoel van burgerschap gecreëerd wat in de grote politieke arena vaak achterblijft.⁹⁰ Door het gebruik van de ‘politics of difference’ worden de wensen en behoeftes van een lokale etnische minderheid niet alleen zichtbaar, maar wordt tevens een werkbare oplossing gezocht door middel van overleg en participatie. In deze context zijn twee dingen van belang: ten eerste de welwillendheid van de ontwikkelaars van het gebied om de dialoog aan te gaan met de Bengaalse gemeenschap en een nieuwe vorm van partnerschap aan te gaan waarbij de lokale gemeenschap de controle heeft. Ten tweede de capaciteit van de Bengaalse gemeenschap om zichzelf te ‘herdefiniëren’, zichzelf te zien als actieve partners in toekomstige ontwikkelingen.⁹¹

Waar Sandercock veel belang aan hecht is het feit dat men erg bewust dient te zijn van een eigen Cosmopolis. In haar boek beschrijft ze haar Cosmopolis, haar idee, haar postmoderne Utopia. Sandercock ziet in geen enkele bestaande stad een Cosmopolis, wel zijn er steden die stappen ondernemen in die richting. In een Cosmopolis moet een gedeelde notie van een gezamenlijke toekomst geformuleerd kunnen worden. De stad moet gezien worden als een plaats waar men de culturele ander als buur heeft en kan ontmoeten. Moderne ideeën hadden eenheid en homogeniteit als gevolg. Steden van nu en die van de toekomst moeten diversiteit en verscheidenheid als uitgangspunt en gevolg hebben.⁹²

Vervolgens schetst Sandercock een aantal voorwaarden voor Cosmopolis. Waarbij een van de belangrijkste voorwaarden ‘politics of difference’ is. Gebaseerd op de identiteit, de behoeftes en de rechten van specifieke groepen die veelal slachtoffers zijn van de huidige gang van zaken. Hierbij is het van belang dat er een herwaardering komt voor de specifieke groepen en dat men vooral positieve kwaliteiten ziet. Dit vraagt van twee kanten aanpassingen, enerzijds moeten de planners en bestuurders van de dominante samenleving open staan voor wat er daadwerkelijk in de samenleving gebeurt. Anderzijds de aanpassing van onderdrukte groepen die van zich moeten laten horen. Zoals uit het voorbeeld van Spitalfields blijkt, gaat het om het creëren van een gemeenschapszin. Waarbij een groot draagvlak wordt gecreëerd om het gezamenlijke doel te bereiken.

De voorwaarden die Sandercock schetst zijn vooral om de reis ‘Towards Cosmopolis’ te leiden. Het proces en de actoren in dit proces zijn belangrijker dan de uitkomst van het geheel. De manier van kennis verkrijgen en gebruiken is bepalend. Want alhoewel het Utopisch denken essentieel is om vooruit te komen, Utopia zelf kan nooit worden gerealiseerd⁹³. Het zal eeuwig in de maak zijn, waarbij Sandercocks’ Utopia niet overeenkomt dat van een ieder ander!!

4.3.2 Kritiek op Sandercock

De droom van Sandercock is wel een erg fictionele visie, waar een aantal vraagtekens bij gezet kunnen worden. Ten eerste ben ik erg op zoek geweest naar de positie van Sandercock zelf in het sociaal geografisch debat. In haar boeken geeft ze vele verschillende stromingen weer, die ieder invloed hebben gehad op de sociale geografie. Ik vraag me echter wel eens af tot welke stroming Sandercock zelf behoort. In eerste instantie had ik van haar een feministisch, postmodernistisch beeld, maar daar ga ik steeds meer over twijfelen. Haar visie is feministisch, omdat het aandacht vraagt voor de positie van de vrouwen in de steden en ruimtelijke planning. De Westerse man, die de ruimtelijke ordening tot nu toe heeft gedomineerd, moet ‘anders’ gaan kijken naar de ruimte en ‘andere’ groepen de kans geven mee te doen in het ruimtelijke ordeningsproces. Hiermee is Sandercock haar visie ook postmodern in dat het kritiek uit op de moderne gang van zaken. En is haar visie tevens postkolonialistisch in dat het juist de onderdrukten in de samenleving een kans wil geven om nu ook eens hun stem te laten horen in beslissingen en processen in de samenleving. De visie lijkt echter eenzijdig. Haar aandacht in de visie gaat vooral uit naar de marginalen in de samenleving, ‘the voices of the borderlands’. Het is erg verfrissend om in ieder geval de ‘andere’ groepen te benadrukken en de

⁹⁰ Sandercock, L. 1998, p. 170-172

⁹¹ Ibid., p. 173

⁹² Ibid., p. 182-183

⁹³ Ibid., p. 199-200

mogelijkheid te geven hun stem te laten horen. Een positieve benadering van de 'ander'. Anders zijn is nog steeds negatief, terwijl dit zeer goed positief kan zijn. De multiculturele stad bestaat echter niet alleen uit marginalen, zoals Sandercock min of meer laat doorschemeren, maar is een geheel van eenheden. Door enkel en alleen gericht te zijn op bepaalde achterstandsgroepen ben je mijns inziens nog steeds rationeel bezig en laat je de moderne manier nog steeds niet achter je. Je krijgt nog steeds geen objectief en geheel beeld van de stad of samenleving, zolang niet iedereen gehoord wordt.

Een tweede vraagteken kun je zetten bij het belang van de ruimtelijke ordening. Kun je hiermee wel de ideale multiculturele stad maken of dromen? Ruimtelijke ordening krijgt in Sandercock haar visie weer de rol van de held toebedeeld, die het ook had in de moderne geschiedenis. Hier moet echter wel kritisch naar gekeken worden. Ruimtelijke ordening doe je niet alleen! Het is een middel en tegelijkertijd een uitkomst en oorzaak van sociale, economische en politieke uitdagingen, waar de samenleving mee te maken krijgt. De uitdagingen en mogelijkheden die de veranderende stad met zich meebrengt zijn niet beperkt tot een enkele sector, maar zijn sectoroverschrijdend. Sandercock geeft ook wel aan dat de ruimtelijke planner zich niet alleen moet beperken tot de eigen sector, maar ook verder dient te kijken. Maar misschien moeten we nu juist een radicale ommekeer maken, waarbij we ruimtelijke ordening zoals die nu bestaat niet meer moeten uitoefenen. Ruimtelijke ordening kan ondergebracht worden bij verschillende sectoren en is geen sector meer op zich. Vervolgens kunnen voor verschillende projecten een team worden samengesteld, met daarin verschillende professionals uit diverse sectoren. Wat ons gelijk op een volgend punt brengt, het team zal niet alleen bestaan uit professionals uit de sector, maar ook uit professionals uit de lokale gemeenschap. De mensen die kennis hebben over de lokale bijzonderheden zijn uiteraard nodig om een project tot een succesvol einde te brengen.

4.4 De Nederlandse planning

Om uiteindelijk een antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag gesteld in de inleiding, is het niet alleen van belang hoe Sandercock haar visie is op het gebruik van 'difference' en Cosmopolis. Er moet tevens gekeken worden op welke manier de Nederlandse planning is vormgegeven, welke ideeën hierbij gehanteerd worden, om iets van de huidige planning te begrijpen. In navolging van Sandercock is het belangrijk om kennis te hebben van de geschiedenis om te kunnen waar we nu staan en wat veranderd moet worden. Naar aanleiding van het onderzoek is het met name van belang dieper in te gaan op Stadsvisies. Daarnaast wordt in dit gedeelte gekeken naar de rol van de culturele achtergrond van stedelijke inwoners in onderzoeken die gericht zijn op de ruimtebehoeftes, wensen en gebruiken. De verscheidenheid van de samenleving heeft zijn weerslag op vele verschillende sectoren in de samenleving. Ruimtelijke ordening kan mogelijkheden bieden om zowel de verscheidenheid van de samenleving te representeren, alsmede ieder individu de kans te geven zich prettig te voelen in de ruimte en samenleving.

Waar je als eerste aan denkt bij Nederlandse planning is misschien vooral het grote aantal plannen, wetten en regels wat er is. 'Nederland is klein, denk groot' is het devies van het ministerie van VROM. Waar zit dat groot in? In het grote aantal plannen of juist de grote plannen die er gemaakt zijn voor de Nederlandse ruimte? Dat is de grote vraag.

"Ruimtelijk ordening regelt de bestemming en het gebruik van de grond en de leefomgeving"

(v.d.Cammen H. & de Klerk L., 2003, p. 11)

Zoals we eerder zagen in hoofdstuk 2, Nederland is daarbij niet anders, worden landen, culturen en samenlevingen door mensen gecreëerd. Nederland is een product van ontginning, landaanwinning en planmatige inrichting met cultuurlandschappen als resultaat. Ruimtelijke ordening anno 2005 bestaat vooral uit het hergebruik en herordening van het Nederlandse landschap. Plannen zijn hierbij in de loop der tijd het middelpunt van belangstelling geweest. Zij geven richting aan de koers naar de toekomst. Hierbij is in Nederland de overheid de wettelijke planautoriteit die het geheel coördineert. Want er worden door veel partijen plannen gemaakt.⁹⁴

⁹⁴ v.d. Cammen H. & de Klerk L. 2003, p.11-12

4.4.1 Moderne geschiedenis

Het is erg moeilijk een overzicht te geven van de droge pure ontwikkeling van stedenbouwkunde en planologie, omdat dit zeer sterk gelieerd is aan de maatschappelijke ontwikkelingen. Al is de planning van Nederland al eeuwen geleden gestart, en is hiermee in mijn ogen wel de basis gelegd voor datgene waar we nu mee geconfronteerd worden, het is niet van het grootste belang in dit onderzoek. Met name vanaf de wederopbouwperiode bevat Nederland enkele belangrijke ruimtelijke inrichtingsdoctrines; blauwdrukken voor de samenleving, waarbij de overheid de leidinggevende rol had, die ze pas eind de jaren zestig weer losliet. Na 1970 veranderde de ruimtelijke ordening van aanpak en kwam met flexibelere en aanpasbare plannen op het gebied van strategische besluitvorming: procesplanning. Democratisering door participatieve planvorming: de onderhandelingsplanologie. Er werd tevens een zoektocht gestart naar de nieuwe vormen van stedelijkheid; de compacte stad en de deconcentratie van diverse cityfuncties naar verschillende stadsdeelcentra. Hierbij werd vooral een beroep gedaan op de verschillende belangengroepen, betrokken bij het project. De basis van de interactieve beleidsvorming was hierdoor gelegd.⁹⁵

De recessie (1979-1984) liet ons nadenken over ruimtelijke ordening in relatie met economisch herstel. Steden begonnen aan een concurrentiestrijd, waarbij stadsbesturen met nieuwe strategieën kwamen om hiermee bekendheid te verwerven en vertrouwen te wekken onder geldschieters. De markt werd bespeeld om vernieuwingsprojecten te financieren. Om steden een grotere culturele uitstraling te bezorgen moest er tevens plaats gemaakt worden voor een brede koers.⁹⁶ "Nederland is bijna af" werd in sommige kringen geroepen, refererend naar de voltooiing van de eens in gang gezette nationale beleidsplannen. Dit betekende echter niet dat het afgelopen was met de nationale ruimtelijke ordening. Door middel van de Vierde nota (1988) werd ook Nederland klaargestoomd voor de concurrentie in de wereld, waarbij Nederland een plaats van betekenis moest krijgen. De overheid zorgde hierbij voor het raamwerk en de burgers kunnen op eigen wijze invulling geven aan veranderingen. De rationaliteit van beleid maakte plaats voor ideeën, trends etc. met een 'entrepreneurial style of planning', waardoor het dichterbij de maatschappij kwam te staan. Het gevoel mocht weer naar buiten komen en kwaliteit werd een sleutelwoord.⁹⁷ In de Vierde Nota stond over kwaliteit:

"Méér kwaliteit is van groot belang voor vele beleidsterreinen. Ook het ruimtelijk beleid zelf levert een eigen bijdrage aan de kwaliteit van ons stedelijk en landelijk gebied. Het ruimtelijke beleid is erop gericht de gebruikswaarde van een gebied te vermeerderen, de belevingswaarde te verhogen en de toekomstwaarde te vergroten. De concrete invulling van die ruimtelijke kwaliteit zal daarbij van geval tot geval verschillen."

(WRR-rapport, W99, 1998, p.9)

Ruimtelijke kwaliteit werd een veel besproken concept en was vooral een resultaat van het zoeken naar de identiteit van de ruimtelijke ordening, met als belangrijkste doel om maatschappelijke veranderingen het hoofd te bieden. De toekomstvisies gericht op 2015 zijn vooral gericht op de grote verscheidenheid die er op dat moment in Nederland zal zijn in de diverse gebieden en de samenhang die hiertussen zal moeten ontstaan. Ruimtelijk beleid van Nederland wordt steeds vaker een culturele opgave en is onderhevig aan maatschappelijke en culturele waarderingen.⁹⁸

"Wat mij frappeert is dat een kernbegrip in de ruimtelijke ordening van de komende jaren zo volstrekt vaag is en dat zo te horen niemand dat vervelend vindt....Integendeel, het begrip ruimtelijke kwaliteit is overwegend met instemming, zelfs met enthousiasme begroet en opgevat als een opdracht om na de matte jaren tachtig weer met verve de inrichting van Nederland ter hand te nemen."

(in: WRR-rapport, W99, 1998, p. 57)

Het publiek kreeg zeggenschap in de debatten over ruimtelijke ordening, de bijdrage die de overheid leverde stond vooral in het teken van scenario's schetsen. De consument was toonaangevend voor de Vijfde Nota, deze vroeg om veel keuzemogelijkheden en een grote verscheidenheid. De heersende

⁹⁵ v.d. Cammen H. & de Klerk L. 2003, p.230-291

⁹⁶ Ibid., p.314-315

⁹⁷ Ibid., p. 333-340

⁹⁸ WRR-rapport, W99, 1998, p. 70

filosofie van de Vijfde Nota was: 'centraal wat centraal moet, decentraal wat decentraal kan'. Het gaat eerder om projecten dan structuurplannen en programma's, kwantiteit wordt geformuleerd op basis van kwaliteit. Integraal op alle fronten.⁹⁹

Anno 2005 zijn we inmiddels in de ruimtelijke ordening aanbeland bij de Nota Ruimte, welke anders klinkt dan de Vierde en Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening. De Nota Ruimte positioneert een belangrijk integratiekader voor de verschillende sectorale nota's waarin ruimtelijk relevant beleid te vinden zijn. De samenhang tussen de verschillende nota's heeft echter ook op uitvoeringsniveau enige samenhang nodig, om goed uitgevoerd te kunnen worden. Naast sectorale samenhang hecht deze nota veel waarde aan de goede uitwerking van de ontwikkelingsplanologie, wat in de vorige paragraaf al eens genoemd is. Als derde gaat de Nota Ruimte nog een stapje verder met het uitgangspunt: "decentraal wat kan, centraal wat moet."¹⁰⁰

De Nota Ruimte richt zich mede op de internationale context, met name de Europese context. Om het uitgangspunt te bewerkstelligen en centraal vooral de kaders te stellen zijn er twee onderdelen van belang. Enerzijds moet de Rijksoverheid bepaalde waarden waarborgen door het vastleggen van een ondergrens die voor alle ruimtelijke afwegingen geldt: de basiskwaliteit. De kwaliteit van de ruimte en leefomgeving blijft dan ook erg van belang. Anderzijds behelst de zorg en verantwoordelijkheid van het rijk vooral de beheersing van de nationale ruimtelijke hoofdstructuur zowel economisch, rood, als ecologisch, blauw.¹⁰¹

4.5 De staat van de stad

Steden in Nederland representeren de Nederlandse identiteit, gaan mee in ontwikkelingen en in de concurrentiestrijd met andere landen. De kennis die we hebben over steden is erg verspreid. Om een goede visie te maken voor de toekomst in en van steden is het nodig een goede inventarisatie en koppeling te maken van en tussen de diverse onderdelen die we al kennen. Onderzoek naar steden is uitgevoerd door een grote variëteit aan instanties en bedrijven, waardoor het onderzoek zelf ook een grote diversiteit en variëteit kent. Het overzicht en samenhang is hiermee wel eens zoek. De kloof tussen theoretische kennis en de praktische of 'tacit knowledge' is vaak groot, terwijl de combinatie tot de beste resultaten zou kunnen leiden. Zoals ook Sandercock aangeeft in haar boek. De strategische kennisagenda van het Kennis Centrum Grote Steden wil hier duidelijkheid en structuur aanbrengen om zo stedelijk beleid ook daadwerkelijk tot oplossingen te laten leiden. De kennisagenda wil niet alleen resultaten zien in uitkomsten van beleid, maar ook in de vorm van beleid maken.¹⁰²

Interesse voor de stad is er altijd geweest, de betekenis van steden is echter in de loop der tijd veranderd. Van handelscentra tot 'onzichtbare' en zichtbare knooppunten van diensten, mensen en interacties. Er bestaat geen algemeen geldende definitie van een stad, het varieert in tijd en plaats, iedereen heeft een andere definitie. En alhoewel stedelijkheid overal is en overgangen tussen stad en platteland vager worden, richt het Nederlandse beleid zich nog steeds op concentratie en worden bepaalde gebieden bewust vrijgehouden. De verschillende vormen van stedelijkheid moeten versterkt worden, de specifieke kwaliteiten van een stad moeten benut worden. Hierbij pleit de VROM-raad (1999) duidelijk voor synergie en zeker niet voor concurrentie, een stedelijk netwerk vormt juist de toegevoegde waarde. Verschillen en verscheidenheid moet niet alleen terug te vinden zijn op stedelijk niveau, maar zet door op buurt en wijkniveau; de verschillen maken kwaliteit.¹⁰³

Een sterke culturele identiteit in de vorm van een collectief geheugen in wijken, buurten en stad zelf maakt de eigenheid van een stad. In beleid komt dit naar voren als de vitalisering van een stad of stedelijke vernieuwing. De afgelopen decennia is veel van het beleid gericht op verbetering van de kwaliteit van steden en stedelijkheid. De veiligheid en leefbaarheid in grote steden wordt geconfronteerd met grote tegenstellingen en achterstanden in bepaalde wijken. Sociale vernieuwing werd het Nederlandse motto en het Grote Steden Beleid (GSB) stelde hierbij de kaders. In eerste instantie was het GSB gericht op de vier grote steden. In 1998 werd een doorstartconvenant getekend

⁹⁹ v.d. Cammen H. & de Klerk L. 2003, p.420-430

¹⁰⁰ Ibid., p.17-18

¹⁰¹ Ibid., p 20-26

¹⁰² KCGS, 2003, p.7

¹⁰³ VROM-Raad 1999, p.8-9

met 25 grote steden. Hiermee verplichtten ze zich om stadsvisies en meerjarenplannen op te stellen, waarin de drie pijlers naar voren komen. Het GSB heeft als belangrijkste doel een actieve participatie te verkrijgen in de samenleving en de bevordering van sociale cohesie in buurten en wijken. Het GSB bouwt voort op deze beleidsinitiatieven langs drie pijlers: de economische omgeving, sociale omgeving en fysieke omgeving. De Rijksoverheid heeft meetbare doelstellingen geformuleerd voor deze pijlers waar steden zich aan moeten houden. Anno 2005 ligt inmiddels GSB III 2005-2009; 'Samenwerken aan een krachtige stad', gereed om uitgevoerd te worden.¹⁰⁴

In dit onderzoek wordt de aandacht vooral gericht op de nieuwe vorm van algehele toekomstplanning voor de stad: de Stadsvisie. Een stad zonder visie is in de 21^e eeuw niets meer waard. Een stad moet de eigen identiteit kennen en een duidelijke toekomstvisie hebben. In dit onderzoek is Beverwijk zo'n stad. Het gemeentebestuur van Beverwijk wil een visie voor de toekomst, waarbij het proces erg van belang is. Maar allereerst is het van belang eens de literatuur na te gaan die er is over stadsvisies en het maken van stadsvisies. In eerste instantie zijn deze stadsvisies vooral iets van de grotere steden, maar ook kleinere steden en zelfs dorpen maken een toekomstvisie. Zoals hierboven al duidelijk is gemaakt, is dit nodig voor de ontwikkeling van de stad zelf, maar ook voor het verkrijgen van gelden uit het GSB; het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV).

4.5.1 Stadsvisies

Stadsvisies geven een blik op de toekomst van de stad en de prioriteiten die hierbij gesteld moeten worden. Tevens wordt gekeken wat de visie op de stad op dat moment is, hoe de stad beleefd wordt en hoe de stad verbeeld en verwoord wordt. Stedelijke identiteit is van groot belang en tegelijkertijd onduidelijk en ongrijpbaar. Een stadsvisie kan volgens Dormans e.a. tweeledig worden opgevat: enerzijds is het de interpretatie van de visie op de stad, de identiteit van de stad, anderzijds drukt het de strategische dimensie uit, wat is de wens voor de toekomst.¹⁰⁵ De behoefte aan een integrale langetermijnvisie op de stad is een gevolg van de wens om toekomstige ontwikkelingen te sturen of in de hand te houden. Dit gebeurde al wel, maar was veelal gericht op kleinere schaalniveaus: buurt, wijk of stadsdeel. De stad als geheel, met hierbij ook deel- en buurgemeenten, kan het best worden bekeken op het bestuurlijk niveau van de regio, wat in Nederland niet goed ontwikkeld is. Nu alle ogen gericht zijn op de toekomst, is het noodzakelijk om bij lange termijn visies te kijken naar de mogelijkheid en wenselijkheid van de plannen. Om een goede en werkbare visie te projecteren lijkt een periode van 20-25 jaar wel geschikt. Het moet dan wel flexibel zijn, de doelstellingen moeten bijgeschaafd kunnen worden in de loop der tijd.¹⁰⁶ Een belangrijk onderdeel in het formuleren van een lange termijn visie zijn de scenario's. Zij vormen het startpunt van levendige discussies. In de scenario's worden stadskarakteristieken gecombineerd met functies van de stad en wensen van de bevolking, ze worden vaak wat zwart-wit voorgesteld om een goede discussie op gang te krijgen.¹⁰⁷

Stedelijke identiteit bevat veel onderdelen en is afhankelijk van de context. Dit geeft al aan dat het niet alleen van belang is, wat de stad is, maar ook om 'wie' de stad draait en de stad mede vormgeeft. Het beeld wat er is van een stad zegt veel over de stad, maar ook over diegenen die het beeld van de stad weergeven. Vooral dominante groepen willen hun beeld in een stedelijke visie laten overheersen. Zij hebben de middelen en de mogelijkheden, maar er zijn ook andere groepen die een beeld hebben en een visie over de stad willen verwoorden. De gemeente neemt over het algemeen het initiatief om plannen te presenteren en een krachtenveld te ontketenen. Maar de gemeente is niet de enige actor in dit speelveld, er zijn tal van andere actoren die graag het spel meespelen. Kamers van Koophandel, bedrijven, investeerders, media enz. In veel gevallen wordt in de loop van de formulering van een stadsvisie gesproken met vertegenwoordigers van verschillende maatschappelijke groepen en bedrijven in de stad. Het is dan ook vooral een politiek proces, het afwegen van belangen en strategisch keuzes maken. Alle actoren hebben ieder op hun manier een binding met de stad en zullen zeker niet waarde vrij handelen.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Dormans S., van Houtum, H. & Lagendijk A., 2003, p.10-11

¹⁰⁵ Ibid., 2003, p.13

¹⁰⁶ Kriekaard J. & Vedder I., 1999, p.15-16

¹⁰⁷ Ibid., p.29-30

¹⁰⁸ Dormans S., van Houtum, H. & Lagendijk A., 2003, p.19-20

Het identiteitsdualisme wat het thema vormt van dit onderzoek komt bij het maken van stadsvisies erg duidelijk naar voren. Door middel van een stadsvisie komt de stedelijke identiteit van een stad boven. De stedelijke identiteit van de stad bevat, zoals we hierboven al zagen, veel onderdelen en is sterk afhankelijk van de context. De stedelijke identiteit wordt verkregen uit beelden verhalen die de 'gebruikers' van de stad laten zien en vertellen. Deze 'gebruikers van de stad' zijn vooral de inwoners van de stad, zij zijn stedelijke identiteiten. Individuen met ieder een eigen identiteit en inwoners van een stad, zie hoofdstuk 2. Doordat ieder een eigen identiteit heeft, zal iedereen een ander beeld hebben van de stad en de stad anders gebruiken, dit zal verder worden uitgelegd in hoofdstuk 5. Aangezien de diversiteit in de stad zeer groot is, is te veronderstellen dat er tevens grote verschillen zullen zijn in beelden en verhalen van de stad.

Door de grote hoeveelheid actoren is communicatie één van de elementen waarmee een visie valt of staat. De fasen die te onderscheiden zijn in het proces moeten goed gecommuniceerd worden naar alle belanghebbenden. Dit om openheid en transparantie in het geheel te krijgen, tevens schept het voor de initiatiefnemer de nodige duidelijkheid.¹⁰⁹ Deze interactieve beleidsvorming is al lange tijd zichtbaar in het Nederlandse beleid. Interactiviteit als ideologie en beleidswetenschappelijk werkprogramma levert veel voordelen op. Ten eerste is het goed voor het imago van de overheid en draagt zo in grote mate bij aan de draagvlakvorming. Er worden lokale ideologieën ontworpen die breed gedragen worden onder de lokale bevolking. Hierdoor zal de uitvoering van de plannen weinig hinder ondervinden. Ten derde kan het een versterking opleveren van de politieke cultuur. De ideeën staan dicht bij de maatschappij en politieke partijen kunnen hier direct mee aan de slag. Als laatste heeft deze interactieve beleidsvorming als voordeel: de verbetering van de kwaliteit. Creativiteit en vooral de deskundigheid van diegene die midden in de stedelijke samenleving staan, zorgen voor de beste kwaliteit. Hier staat tegenover dat al deze vormen van kennis over de stad wel samengevat moeten worden in één algehele visie. Dit is moeilijk, omdat traditionele wetenschappers vaak gericht zijn op één enkel aspect en de samenhang in een geheel missen. Terwijl de 'gewone' burger vooral een grote en diverse detailkennis bezit dat niet in een totaal kader is geplaatst. Politici en beleidsmakers hebben veelal wel een algehele visie op het totaal, maar dit wordt gedomineerd door dominante maatschappelijke belangen¹¹⁰. Participatiemethoden zijn door gebruikservaring ontstaan en met name in processen van herstructurering (waaronder ook stadsvisies vallen) van belang.

Dit participatief beleid is een zeer nobel streven, maar is in tijden van grote diversiteit en multiculturaliteit niet altijd makkelijk. De verschillen, en het gaat hierbij over de groepen en inwoners van steden, worden groter, de bevolking wordt diverser. De multiculturele samenleving zoals die is besproken in hoofdstuk 3 heeft als gevolg dat er vele verschillen te vinden zijn in de samenleving. Waarbij er niet alleen verschillen zijn tussen groepen, maar ook de verschillen binnen de groepen zorgen voor een grote diversiteit in de samenleving. Veel onderzoeken en beleid wordt gericht op bepaalde doelgroepen geformuleerd door het eenzijdig luisteren naar bepaalde groepen, elites of minderheden. In de loop der tijd zijn er in het beleid al vele verschillende benamingen gezocht voor de vele verschillende groepen waarop beleid van toepassing is. Werd twee eeuwen geleden het onderscheid gemaakt tussen arbeider, burgerij en elite, zijn we nu inmiddels aanbeland bij de onderverdeling in leefstijlen. Bij iedere indeling echter wordt uitgegaan van een bepaalde groep mensen die bepaalde kenmerken delen. Een collectieve identiteit, zoals we die al zagen in hoofdstuk 2. Dit kan inkomen zijn, leeftijd of culturele achtergrond. Beleid gericht op doelgroepen is te vinden in verschillende beleidssectoren. Zo is er veel onderzoek uitgevoerd naar de wensen van verschillende doelgroepen voor wat betreft het wonen en de arbeidspositie. Met name allochtonen komen duidelijk naar voren als aparte groep, weliswaar omdat ze minderheden zijn, aandachtsgroepen.¹¹¹

4.6 Doelgroepen in multicultureel onderzoek en beleid

De kennis die we hebben over steden is divers en talrijk, maar er mist samenhang tussen de verkregen kennis door onderzoek. Dit onderzoek is vooral gericht op het maken van toekomstige ruimtelijke visies van de stad in relatie met de multiculturele samenleving. Bij het maken van deze stadsvisies zijn er twee thema's in het bijzonder van belang: het wezen van de stad en de diversiteit en samenhang van

¹⁰⁹ Kriekaard J. & Vedder I., 1999, p.38

¹¹⁰ de Bruin, J. e.a., 1998, p. 323-329

¹¹¹ VROM-Raad, 1999, p.48-63

de stad. Het eerste thema gaat over de stad zelf, haar identiteit, haar ongrijpbare karakter. Maar ook over de stad als publiek domein en de internationale context. Terwijl het tweede thema vooral gericht is op de inwoners van de stad. Diversiteit van verschillende groepen mensen in de stad en hoe ze zich met elkaar verbinden.¹¹² Want daar gaat het met name om, wat is de stad, en wie vindt dit? Vooral in relatie met de ‘multiculturele stad’ de grote diversiteit aan mensen en groepen in de stad. De beleving van de stad door verschillende groepen staat centraal.

De beleving van de stad is in dit onderzoek verdeeld in twee onderdelen. Enerzijds is er de mental map, waarbij gekeken wordt naar welke plekken en plaatsen voor het individu belangrijk zijn; hoe wordt de ruimte gebruikt? Anderzijds wordt de ‘sense of place’ van het individu bekeken, wat betekent die stad voor het individu? Voelt hij of zij zich er thuis? Als het gaat om het ruimtegebruik van een stad, welke plaatsen voor individuen belangrijk zijn, is dit gerelateerd aan de dagindeling van individuen en groepen. Wat iemand een gehele dag doet is bepalend voor welke ruimte er gebruikt wordt. Zo is voor boodschappen doen een winkelcentrum nodig en voor een frisse neus halen een park. Het alledaagse leven in de stad blijft het belangrijkste in mijn ogen. Onderzoek naar steden zijn te vaak gericht op de speciale, unieke en uitzonderlijke functies van de stad, terwijl een stad juist geleefd en beleefd wordt doordat iedereen er zijn dagelijkse dingen in doet. Het onderzoek naar de dagindeling van allochtonen kan inzichten opleveren over het gebruik van de ruimte en kan toekomstig beleid vormgeven. Een onderzoek wat direct met culturele achtergrond en ruimte te maken heeft, is een onderzoek naar de woonsituaties en woonbehoeftes van allochtonen. Dit is direct gericht op de ruimte en kan vooral op individueel niveau grote verschillen tussen en binnen groepen laten zien. Bepaalde doelgroepen krijgen vervolgens specifieke aandacht, omdat ze zich in een achterstandssituatie bevinden of speciale behoeftes hebben.

Nederlands beleid wordt deels aan de hand van deze onderzoeken geformuleerd. Het zijn onderzoeken die ons inzichten geven in de multiculturele samenleving, waar Nederland mee te maken heeft. De multiculturele samenleving van Nederland komt in beleid vaak enkel naar voren, door de formulering van specifieke groepen, een samenleving bestaat echter niet uit lossen groepen, maar uit de samenhang en combinatie van deze groepen. Aan de hand van deze onderzoeken kunnen tevens de uitkomsten uit de praktijk worden geïnterpreteerd. En zullen in dit onderzoek helpen een antwoord te geven op de hoofdvraag, gesteld in dit onderzoek.

4.6.1 Doelgroepen in de stad: tijdsindeling

De dagindeling van allochtonen is in 2003 onderwerp geweest van onderzoek, uitgevoerd door de Stichting Maatschappij en Onderneming (SMO) en uitgevoerd in “*De dag ontsluit*”. Hierin worden een aantal maatschappelijke velden onderscheiden die van invloed zijn op de dagindeling. Zo is er allereerst de economische omstandigheden, de persoonlijke situatie, de woonplaats en woonomstandigheden en de manier waarop vrije tijd ingedeeld kan worden. In het onderzoek van het SMO gaat het vooral om de TMSA-groep in Nederland, ook wel de ‘klassieke’ groep allochtonen genoemd. Deze groep bestaat uit Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen en vormen zo’n 70 % van de ‘niet-westerse’ allochtonen in Nederland. Uit gesprekken met deze groep blijkt dat ze vooral sterk gericht zijn op de eigen gemeenschap. Familie en vrienden zijn erg belangrijk en eigen identiteit komt ook sterk voort uit de collectieve identiteit. Ondertussen heeft Nederland vooral een ik-cultuur en is grotendeels ingericht op een individualistische samenleving. Dit levert wel eens problemen op, omdat allochtonen in Nederland (met name de Turken en Marokkanen) vertrouwt zijn met een wij-cultuur¹¹³. Dit cultuurverschil draagt ook andere idealen en behoeftes met zich mee die andere eisen stellen aan de samenleving en de ruimte. De dagindeling van individuen blijft niet alleen beperkt tot vrije tijd, maar is sterk gebonden aan werk, opleiding, woning, gezinssituatie, verplaatsingsmogelijkheden. De problemen die verschillende groepen ondervinden bij de dagindeling komen vrijwel overeen bij allochtonen en autochtonen. Verschillen in culturele achtergrond vormen geen basis voor verschillen in problemen. Een conclusie die je hier uit kunt trekken is dat de ondervonden problemen en moeilijkheden meer gerelateerd zijn aan de maatschappelijke positie waarin een individu zich bevindt.¹¹⁴

¹¹² KCGS, 2003, p.13-22

¹¹³ Zie bijlage 1, figuur 7

¹¹⁴ Bakas, A, Bosch, D.T., e.a. 2003, p. 15-33

Bij het oplossen van problemen wordt wel anders te werk gegaan, waarbij de culturele achtergrond mede bepalend is. Allochtonen maken minder gebruik van voorzieningen of subsidie en doen vaker een beroep op familie en vrienden. Door de opkomst van individualisering onder allochtone groepen kunnen sociale verbanden in de toekomst verdwijnen of minder worden. De druk op voorzieningen kan hierdoor versterkt worden. Het eigen netwerk behouden en versterken lijkt hierbij een oplossing en geldt evenzo voor autochtonen.¹¹⁵

4.6.2 Doelgroepen in de stad: multicultureel bouwen en wonen

Onderzoek naar de multiculturaliteit van de Nederlandse samenleving op ruimtelijk gebied en verschillen tussen culturele groepen is in veel gevallen gericht op de woonsituaties en het woongedrag. Doelgroepen in dit soort onderzoeken hebben niet alleen specifieke wensen voor de woningen, maar de woonsituatie is des te belangrijker. De woonsituatie is de algehele setting, waarin het huis gevestigd is; de ruimtelijke kwaliteit van de leefomgeving! Dit behelst een groot aantal aspecten: veiligheid, sociale kenmerken, fysieke uitdrukking en de voorzieningen. De beleving van de leefomgeving is dus van belang.¹¹⁶ In dit soort onderzoek kan men zeer concreet ingaan op de verschillen en overeenkomsten die er bestaan in woonwensen en behoeftes. In de nota: 'Mensen, Wensen, Wonen', van het ministerie van VROM, staat de relatie tussen woonkwaliteit en woongedrag van individuen centraal. Om het aantal keuzemogelijkheden te vergroten vereist dit een diversiteit in aanbod. Algemeen wordt hierbij de onderverdeling gemaakt in gezinsfase, gekoppeld aan leefstijl. Tegelijkertijd wordt er specifiek beleid gemaakt voor kwetsbare groepen, waaronder ook allochtonen. Als we ervan uitgaan dat iedereen anders is en door eigen achtergrond ook andere wensen en behoeften zullen hebben, klinkt dit volstrekt logisch. Dat hierbij de culturele achtergrond een bepalende factor kan spelen, is ook zeker voor reden vatbaar. De uitwerking van de culturele achtergrond kan echter per onderwerp of thema anders zijn en het is dus lastig te generaliseren.¹¹⁷

Ideeën over beleid gericht op kwetsbare groepen ontstaan niet alleen vanuit het feit dat veel allochtonen een slechte positie hebben op de woningmarkt. Over het algemeen zijn allochtone groepen te vinden in een eenzijdige woonsituatie, hiermee wordt bedoeld dat veel allochtonen dezelfde soort woningen bewonen. De ruimte die deze groep in de woning ter beschikking heeft is kleiner dan die van autochtone huishoudens. Veel allochtone gezinnen wonen in grote steden en deze gezinnen zijn over het algemeen groter dan die van autochtonen. Autochtone huishoudens die in grote steden wonen bestaan veelal uit één of twee personen. De ruimte in steden is beperkter, vooral voor gezinnen, toch blijven veel allochtonen hier wonen.¹¹⁸ Er bestaat tevens het idee dat allochtone groepen andere woonwensen hebben dan autochtone Nederlanders. De VROM-raad geeft in haar advies 'Smaken verschillen: multicultureel bouwen en wonen' haar visie over multicultureel bouwen. Door middel van multicultureel bouwen kan "de culturele diversiteit in de gebouwde omgeving tot uiting komen"¹¹⁹ Multicultureel bouwen komt voort uit de gedachte dat de diversiteit in de samenleving een ruimtelijke weerslag moet kunnen hebben. Hierbij gaat het niet alleen om de invloed van de multiculturaliteit door het importeren van architectuur uit andere landen. Het is breder, de gehele woonomgeving is hierbij bepalend en blijft niet beperkt tot het individuele woonniveau, maar vindt plaats op buurtniveau. Doel van het multiculturele bouwen is ook het verbeteren van de positie van allochtonen op de woningmarkt.

Multicultureel bouwen in Nederland is niet alleen gericht op het accommoderen van de wensen van diverse groepen, maar draagt ook bij aan het uitdragen van het multiculturele karakter van Nederland. Aandacht voor leefstijlen wint aan populariteit¹²⁰. Keuzevrijheid staat centraal, door middel van keuzes kan een identiteit worden weergegeven. Belangstelling voor identiteit en subjectieve woonbeleving, wat samenhangt met persoonlijke kenmerken, zorgt ervoor dat profilering van buurten meer aandacht krijgt. Waarbij in sommige gevallen de multiculturele samenstelling van de

¹¹⁵ Bakas, A, Bosch, D.T., e.a. 2003, p. 57

¹¹⁶ VROM, 2002, p. 15-17

¹¹⁷ VROM-raad, 1999, p.54

¹¹⁸ VROM, 2002, p. 25-30

¹¹⁹ VROM-raad, 2002, p.11

¹²⁰ Bos, J., Leveling, D. & Renooy, P., 2004

bevolking als positief te gebruiken element gezien kan worden bij de profilering van de wijk. (bv. Lombok).¹²¹

Multicultureel bouwen heeft drie dimensies. Ten eerste kan het gericht zijn op de functionele kenmerken van woning en woonomgeving. Het gaat hierbij om kenmerken die bepaalde handelingen en gebruik mogelijk maken. Het hangt samen met de manier waarop mensen van woning en woonomgeving gebruik willen maken. Culturele achtergrond kan een rol hierin spelen. Ten tweede zijn er binnen de diverse verzameling menen ook verschillende deelgroepen aan te wijzen met specifieke behoeften. Te denken hierbij kan aan allochtone ouderen. Ten derde kan het multiculturele bouwen ook gericht zijn op identiteitsaspecten en de expressieve woonomgeving bv. Chinatown.¹²²

Het VROM-advies is grotendeels gebaseerd op het onderzoek 'Woonbeleving allochtonen' van The Smartagent Company. Hieruit blijkt dat men zich eerst richt op allerlei basiseisen, die niet direct gerelateerd zijn aan culturele achtergrond. De vraag is door de zwakke positie van allochtonen bepaald door basale eisen van ruimte, veiligheid, betaalbaarheid. Culturele preferenties komen als tweede naar boven, waarbij wensen vooral zijn gericht op de sociale context van de woonomgeving, niet op de woning zelf. De wens dat de architectuur en indeling refereert aan de culturele achtergrond is er bij sommige allochtone groepen wel, maar is zeker niet een eerste prioriteit! Verschillen omtrent de woning zelf zijn vooral te vinden bij mensen met een Turkse achtergrond. De woning is voor Turken een statussymbool en men zou een andere woonplattegrond willen kiezen. Tevens willen Turken wel een uitstraling van de woning die qua architectuur overeenkomt met woningen uit het land van herkomst. Uit het Smartagent Company onderzoek blijkt dat naarmate het inkomen van Turken hoger is men toch ook liever in een buurt of straat met eigen mensen woont: uiten van status wordt hierbij belangrijk.¹²³

Al laten veel nota's het na om de koppeling te maken tussen wonen en etnische diversiteit, de ideeën zijn er. Wat wel steeds meer naar voren komt, wat ook terug is te zien aan de pijlers van het GSB, is dat de ruimtelijke omgeving en sfeer in relatie met het integratiebeleid nieuwe inzichten kan bieden. Er is al veel geschreven over achterstanden in onderwijs, arbeid en discriminatie, terwijl opkomende problemen zich bevinden op een ruimtelijk niveau, zwarte wijken, scholen, enz. Het gebruik van doelgroepen in het woningbeleid is met name gericht op wijkniveau. Dit zie je ook terug in de recente discussies over het spreiden of niet spreiden van de allochtone bewoners. En al zou ik niet teveel van achterstanden in probleemwijken willen spreken, de ruimtelijke concentratie van allochtone groepen is een groot punt van discussie. De woningsituatie van allochtonen is vaak zo dat ze automatisch al in een bepaalde wijk of buurt terecht komen door hun sociaal-economische positie. Daarnaast spelen andere factoren voor de concentratie een rol. (zie § 3.4) Gezien de cijfers is het duidelijk dat de achterstandsgebieden waar het GSB zich op richt, worden gedomineerd door allochtone inwoners. Ruimtelijke ingrepen in het kader van het GSB kunnen subsidie aanvragen. Een multiculturele insteek bij ruimtelijke ingrepen kan gewenst zijn om de buurt expressie te geven, maar ook om een participatieproces in de buurt op gang te krijgen. Want het GSB is niet alleen fysiek van aard, maar investeringen kunnen ook hun uitwerking hebben op de sociale infrastructuur in de wijk. Het gaat hier om de beleving van de ruimte, de ontmoetingen in de openbare ruimte tussen diverse bevolkingsgroepen enz. Door de wensen en behoeften van betrokken groepen te inventariseren en op te nemen in beleid, krijgt iedereen een kans zich prettig te voelen in woning en woonomgeving, waardoor iedereen zich kan ontspannen en zichzelf kan zijn!¹²⁴

Het gezamenlijk gebruik van de ruimte levert her en der problemen op, maar zou ook oplossingen kunnen bieden.¹²⁵ Multicultureel bouwen kan niet gezien worden als de oplossing om assimilatie van diverse bevolkingsgroepen in de Nederlandse samenleving te bewerkstelligen. Toch is multicultureel bouwen niet geheel een botsing met assimilatie. En alhoewel de VROM-raad weergeeft dat multicultureel bouwen niet vanzelfsprekend multi-etnisch bouwen is, het doet vermoeden dat het niet bedoeld is voor autochtonen.¹²⁶ Toch is het niet alleen gericht op allochtone groepen, maar een

¹²¹ VROM-raad, 2002, p.58

¹²² VROM-raad, 2002, p.59

¹²³ VROM-raad, 2002, p.68-71

¹²⁴ VROM-raad, 2002, p. 74-76

¹²⁵ VROM-raad, 2002, p. 73-74

¹²⁶ VROM-raad, 2002, p.15-30

stijging van de woonkwaliteit in het algemeen. Het hebben van een keuze is voor iedereen van belang. Procesmatig zou het kunnen zijn dat er een extra interactieve factor wordt aangevoerd. Er wordt namelijk een grote participatie verwacht van de betrokken bevolkingsgroepen.¹²⁷ De uitkomst van Multicultureel bouwen zijn niet de aantallen, maar juist het proces wat in gang wordt gezet. Er zijn een groot aantal visies en belangen van vele actoren aan de orde als het gaat om multicultureel bouwen. Participatie van allochtonen is van het grootste belang in het multicultureel bouwen, omdat deze in het algemeen achter blijft. Het is een twee-zijdig proces: enerzijds betrokkenheid van allochtonen, anderzijds de nodige routine en vaardigheid vanuit de beleidsmakers.¹²⁸

4.7 Eigen visie op Cosmopolis

Dit hoofdstuk had enerzijds als doel weer te geven hoe de zienswijze van Leonie Sandercock over het plannen van multiculturele steden eruit ziet. Anderzijds is gekeken hoe de Nederlandse multiculturele samenleving tot uiting komt in beleid. Sandercock ziet een keerzijde aan de geschiedenis van de moderne planning, die tot nu toe is toegepast. De moderne planning representeerde slechts een klein gedeelte van de bevolking in steden, terwijl er systematisch groepen werden uitgesloten. De komst van sociale bewegingen zorgde ervoor dat ook 'andere' groepen in de samenleving opvielen en aandacht kregen. Sandercock geeft vervolgens aan dat wetenschappers vanuit de geschiedenis niet gewend zijn om oog te hebben voor de gehele maatschappij, maar dat dit in tijden van diversiteit en multiculturaliteit van het grootste belang is. Er kan geen sprake zijn van één waarheid, maar het is wel mogelijk om alle delen van de werkelijkheid weer te geven. Er is behoefte aan een 'new cultural politics of difference', wat uitgangspunt moet worden van het ontwikkelen van beleid. De 'verscheidenheid' van de samenleving, dat wil zeggen de diversiteit en hiermee ook de verschillen, moet kunnen worden weergegeven in beleid. Sandercock noemt hierbij niet alleen de onderwerpen en uitkomsten van beleid, maar ook de manieren waarop kennis verzameld kan worden en beleid geformuleerd.

De verscheidenheid van de samenleving kan volgens Sandercock alleen worden gepresenteerd als planners en bestuurders van steden gaan luisteren naar de 'voices of the borderlands', de stemmen van de gemarginaliseerden in de stad. Diegenen die 'anders zijn', wat in een multiculturele stad betekent een 'andere culturele identiteit'. Dit is met name handelbaar op een collectief niveau. Wat ook al bleek uit hoofdstuk 2 is dat het vormgeven van een culturele identiteit vooral een collectief en sociaal proces is. De groepen die 'anders' zijn in de samenleving moeten nu juist de kans krijgen zich te laten horen. Door diversiteit als uitgangspunt te nemen in beleid kan uiteindelijk Cosmopolis gevormd worden. Een stad of regio waarbij er werkelijk contact, respect en ruimte is voor de 'culturele' ander en men samenwerkt om collectieve doelen te bereiken. De multiculturaliteit van een stad moet niet meer als bedreiging worden gezien, maar als kans. Cosmopolis is echter vooral een Utopia, een droombeeld, wat nooit bereikt zal kunnen worden, maar om deze reden is met name het proces van belang. De omgang en samenwerking met de 'culturele ander'.

Ook de Nederlandse planning is een product van moderne filosofieën. Beleid omtrent de ruimtelijke ordening is grotendeels weergegeven door nota's, die blauwdrukken vormden voor de inrichting. De laatste jaren is er wel sprake van meer flexibiliteit en is de interactie met de bevolking als 'consument' tevens van belang. Bijzondere aandacht is er voor de ontwikkeling van stadsvisies, waar dit onderzoek op gericht is. Het zoeken naar de stedelijke identiteit door middel van beelden en verhalen verkregen door interactie met de burgers is een van de speerpunten van Nederlandse steden. De ruimte in Nederland is grotendeels ingericht, ruimtelijke ordening richt zich op de herinrichting en sociale vernieuwing van de ruimte. Hierbij is vooral de mens in de ruimte van belang, deze heeft een eigen identiteit en dit is bepalend voor zijn of haar gedrag in de ruimte. In dit onderzoek zal worden gekeken of de 'difference' benadering van Sandercock, met als basis van verschillen de culturele achtergrond, van toepassing kan zijn op het formuleren van stadsvisies. Waarbij het proces het belangrijkste zal zijn, omgang en samenwerking tussen de vele actoren in de stad.

Het formuleren van beleid wordt in sommige gevallen al gebaseerd op verschillen in culturele achtergrond. In dit hoofdstuk zijn tevens een aantal onderzoeken voorbij gekomen die ingingen op de culturele verschillen tussen groepen. Deze zijn indirect en direct gericht op ruimtegebruik en –

¹²⁷ VROM-raad, 2002, p. 17-18

¹²⁸ VROM-raad, 2002, p. 25

beleving en kunnen tevens verklaringen geven voor de uitkomsten van het praktijkonderzoek in hoofdstuk 6. Bij het onderzoek naar de dagindeling van allochtonen kwam naar voren dat de problemen waar men tegenaan loopt niet zozeer verschillen van autochtonen in gelijke sociaal-economische positie, maar dat de manier van oplossen wel verschillend is. De culturele achtergrond is hierbij mede bepalend. In het onderzoek naar Multicultureel bouwen en wonen komt vooral naar voren dat de culturele achtergrond in eerste instantie niet bepalend is bij woonwensen en behoeftes. De basiseisen worden bepaald door de sociaal-economische positie van individuen. Culturele preferenties komen pas boven als aan de basiseisen is voldaan. Deze zijn ook meer gericht op de woonomgeving dan op de woning zelf.

Bij de ontwikkeling van stadsvisies moet de 'difference' benadering volgens Sandercock wel worden toegepast, maar het is nog niet goed duidelijk of dit ook direct de culturele verscheidenheid dient te reflecteren. Omdat uit onderzoek is gebleken dat verschillen die er zijn tussen groepen veelal niet gebaseerd zijn op de culturele achtergrond, maar eerder te maken hebben met de sociaal-economische positie en leeftijd. Door de culturele achtergrond van groepen kunnen ze wel speciale behoeftes en wensen hebben, dit lijkt meer een rol te spelen op detailniveau. Hierbij kan ook geconcludeerd worden dat het op stadsniveau niet zo'n grote rol kan spelen, maar op wijk en buurtniveau waarschijnlijk wel.

Er dient dan ook naar alle mensen geluisterd te worden en iedereen moet de kans krijgen zijn of haar verhaal te laten horen. De moeilijkheid ten aanzien van de culturele identiteiten zit hem vaak hierin. Als er al de wil is van de bestuurders en planners van de stad om te luisteren naar de 'culturele ander', is het vervolgens aan de 'culturele ander' om van zich te laten horen. Hier zijn wellicht andere methodes voor nodig om deze groepen te bereiken en hen te bewegen om actief na te denken over hun stad. Dat is ook precies waar het in de 'difference' benadering uiteindelijk om draait, er moeten nieuwe manieren worden gevonden, waarbij ook diegene die het lastigst te bereiken zijn, ook de kans krijgen mee te denken en praten in het proces.

Na behandeling van Sandercock ben ik ook gaan nadenken over mijn eigen Utopia, hoe zou mijn Cosmopolis eruit komen te zien? Ik ben het met Sandercock eens dat we in ieder geval af zouden moeten van de moderne planning, waarbij er systematisch groepen mensen worden uitgesloten. Ruimtelijke ordening zou alle facetten van de samenleving weer moeten geven. Hierbij gaat het vooral om een proces wat in gang wordt gezet. Het kan een middel zijn om groepen in de samenleving samen te brengen en te werken. Planners en bestuurders moeten durven uitgaan van de mogelijkheden en kansen die de multiculturele samenleving biedt en niet zozeer de bedreigingen. Iedere cultureel 'andere' visie op de ruimte zou een verrijking moeten zijn, het begrip 'anders' krijgt hiermee een positieve lading, in plaats van de negatieve klank die het nu meestal heeft.

Door alleen de marginalen aan het woord te laten, zoals Sandercock zegt blijf je echter de moderne hokjesgeest vasthouden. Naar mijn mening wordt er in onderzoeken, die al zijn uitgevoerd en diegene die nog lopen, te gemakkelijk van uitgegaan dat verschillen cultuur afhankelijk zijn. Uitkomsten worden vaak aan groepen toegeschreven zonder de groep nader te onderzoeken. Evenals bij autochtonen zijn er binnen allochtone groepen ook grote verschillen, die het beeld van de gehele groep makkelijk kunnen vertekenen. Omdat het erg moeilijk is precies te onderzoeken wat afhankelijk is van culturele verschillen wordt dit vaak voor het gemak aangenomen, terwijl er een heleboel andere factoren en dimensies van invloed kunnen zijn. Alleen de meningen van verschillende groepen horen is niet genoeg, het gaat erom dat er een proces in gang wordt gezet waardoor ze samen moeten nadenken over oplossingen voor problemen. Door mensen samen te laten nadenken over een probleem, zal de oplossing een groot draagvlak hebben en beter worden uitgevoerd. In veel gevallen worden groepen afzonderlijk gehoord waardoor er alleen oog is voor de verschillen. Terwijl samenwerking de overeenkomsten zou blootleggen waardoor de groepen dichter bij elkaar kunnen komen.

Het idee van een Cosmopolis is zeker niet gek, het is nooit verkeerd om een droom na te streven. Een ware Cosmopolis heeft op iedere plek een andere uitwerking, de context van Cosmopolis is van groot belang bij het vormgeven van het droombeeld. Er moet gekeken worden naar de mogelijkheden en kansen die een bepaalde stad biedt en hier beleid op maken. Ruimtelijke ordening is hierbij geen losstaand onderdeel, maar heeft ook betrekking op andere elementen van de samenleving.

Hoofdstuk 5

Vorming van identiteit part two

De identiteit van de stad in beelden en verhalen

5.1 Inleiding

“De huidige stedelijke samenleving lijkt op een verhalenbundel met een groot aantal verschillende vertellingen over herkomst, geschiedenis en traditie.”

(POLIS, 1995, p. 51)

In dit hoofdstuk worden theoretische achtergronden uit de literatuur over de beleving van de ruimte en identiteit weergegeven. Het maken van stadsvisies, zie § 4.5.1, heeft een dualisme in zich wat erg interessant is. Stadsvisies worden gebaseerd op stedelijke identiteit: de identiteit van een stad, terwijl dit weer wordt gebaseerd op de belevingen van stedelijke identiteiten: de inwoners van de stad, die een eigen identiteit hebben. Beide vormen van stedelijke identiteit zijn zeer complex en moeilijk te vatten. Omdat sociaal geografisch onderzoek allereerst om de mens in de samenleving gaat, is in hoofdstuk 2 reeds de vorming van identiteit bij mensen en groepen, besproken. De werking van stadsvisies vervolgens in hoofdstuk 4. Dit hoofdstuk is gericht op het tweede onderdeel van het dualisme. Hier zal duidelijk worden hoe onderzoek naar beleving van de ruimte, en hiermee stadsvisies, vormgegeven kan worden door middel van de theorie. Ook in de beleving van de ruimte is het dualisme terug te vinden. Beleving van de ruimte heeft twee ingrediënten nodig waardoor het plaats kan vinden. Enerzijds de plaats zelf, die beleefd wordt, anderzijds een individu die de plaats beleefd en betekenis geeft.

Doel van dit hoofdstuk is dan ook weer te geven hoe de identiteit van een stad, gebaseerd op beleving van de ruimte kan worden geoperationaliseerd. Dit zal worden toegepast op de case in hoofdstuk 6. De vorming van de identiteit van de stad zelf zal in dit hoofdstuk centraal staan. Deze identiteit is niet altijd eenduidig, deels wordt het gevormd door beelden en verhalen die voortkomen uit de beleving die mensen hebben van de ruimte. Anderzijds zijn ook de feiten, de harde cijfers, van belang bij de bepaling van de identiteit. Tussen feit en fictie vormt de eerste paragraaf van dit hoofdstuk. Beleving van de ruimte, wat van belang is bij onderzoek naar stadsvisies, kan worden onderzocht door middel van ‘cognitive mapping’. Dit bevat twee onderdelen: ‘mental maps’ en ‘sense of place’. Deze zullen achtereenvolgens in dit hoofdstuk besproken worden en vormt tevens de basis voor de onderzoeksmethode die ik zal gaan gebruiken. Het tweede deel van dit hoofdstuk zal worden gebruikt om weer te geven hoe ‘images’ verschillen tussen diverse individuen en groepen. Nadruk zal vooral liggen bij migranten, hoe denken zij over een plaats? Als laatste zal de onderzoeksopzet en methode uiteen worden gezet die gebruikt wordt om de primaire data van hoofdstuk 6 te verkrijgen en te analyseren.

5.2 Tussen feit en fictie

De identiteit van een stad, als er al sprake is van één enkele identiteit, komt volgens Lynch voort uit een groot aantal publieke beelden die er zijn van een stad. Volgens Downs en Stea is er sprake van een 'stedelijk image'. Het 'image', de identiteit van een stad komt voort uit beelden en verhalen die mensen en groepen vertellen over de stad. Hier tegenover kun je stellen: de identiteitsvorming van individuen, zoals Castells dit uitlegt in hoofdstuk 2; "Identity is people's source of meaning and experience"¹²⁹. Dit is niet geheel vaststaand en is afhankelijk van context en tijd, het is iets wat geconstrueerd is rond een primaire identiteit. Als je deze identiteitsvorming volgens Castells ook zou toepassen op de identiteit van een stad, zal deze ook opgebouwd zijn rond een primaire identiteit. De cijfers van en over een stad, op te vragen bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, kun je hierbij zien als de primaire identiteit. Hier kun je niet omheen, het zijn de harde feiten. De identiteit van een stad is wellicht nog onduidelijker als de identiteit van een individu. Het bestaat eveneens uit verschillende elementen, waarbij sommigen vaststaan en waarbij andere delen worden bepaald door de mensen die naar de stad kijken. Het verschil tussen feit en fictie.

Het concept stedelijke identiteit is dan ook niet eenduidig, maar wordt wel gezien als basis van het maken van stadsvisies (zie § 4.5.1). Diverse veranderingen in een stad hebben ervoor gezorgd dat ook de conceptualisatie van de stad als entiteit is veranderd. Hierbij wordt de stad steeds meer gezien als een bedrijf, waarbij producten, stedelijke voorzieningen, worden aangeboden en klanten, burgers, worden aangetrokken. Het imago; het beeld wat de 'denkbeeldige ander' heeft van de stad, speelt hierbij een sleutelrol, en is bepalend voor de attractiviteit van de stad als geheel.¹³⁰ De identiteit van een stad is te zien als een combinatie van harde cijfers, de feiten, en deels het imago wat de stad heeft. Bij de klanten (burgers) die de stad gebruiken voert dit imago vaak de boventoon, ook al komt dit niet altijd overeen met de harde feiten, de cijfers van het CBS. Stedelijke identiteit gaat in mijn ogen verder dan alleen het imago het gaat om het beeld van de stad. Deze heeft twee kanten, enerzijds is er het zelfbeeld wat de burgers en bestuurders van de stad hebben, anderzijds is er het imago, de herkenning door anderen en datgene wat je als stad wilt uitstralen.¹³¹ In een aantal gevallen vertoont het zelfbeeld grote verschillen met de feiten die er zijn over de stad. Dit zelfbeeld kan ook doorgetrokken worden in het imago van de stad, de profilering naar de 'ander'.

Dormans, van Houtum en Lagendijk leggen uit dat er twee algemene visies op stedelijke identiteit te onderscheiden zijn vanuit de wetenschap. De essentialistische, moderne visie, waarbij stedelijke identiteit de essentie is van de stad, moeilijk te definiëren, maar waar je uiteindelijk als bestuurder of planner wel mee kunt werken. De constructivistische visie stelt echter centraal dat je nooit dé identiteit van de stad kunt vastleggen, maar dat het een sociale constructie is. Het is een verbeelding van de werkelijkheid, "de nadruk dient te liggen op de subjectiviteit van de formulering en de specifieke context waarin deze plaatsvindt."¹³²

De constructivistische manier lijkt in mijn ogen de beste manier. Het accent in onderzoek naar stedelijke identiteit ligt op de lokale sociale constructie van de stedelijke identiteit. De identiteitsconstructie gericht op het zoeken naar de beeldbepalende elementen van de stad in het algemeen.¹³³ Waarbij het nooit mogelijk zal zijn om tot een geheel van feit en fictie te komen. De beelden en verhalen zijn zo talrijk en complex dat het onbegonnen werk is om ze allemaal in handen te krijgen. Vervolgens zijn deze beelden en verhalen zo subjectief, dat ze nooit de werkelijkheid, als die er als is, kunnen representeren, omdat ze niet waardevrij zijn. Bewust zijn van de verschillen die er wel eens zijn tussen feit en fictie in een stad, kan ervoor zorgen dat de beelden en verhalen van de stad veranderen. De identiteit van de stad kan hierdoor ook aan verandering onderhevig zijn.

Onderzoek naar stadsvisies is vooral gericht op fictie; de beelden, de lokaal geconstrueerde identiteit van de stad. Waarbij diverse actoren uit het veld meedenken in het proces, zie § 4.5.1. De feiten zijn vaak met een druk op de knop te vinden, de beelden en verhalen over de stad gaan dieper, zijn meer

¹²⁹ Castells, M., 1997, p. 7

¹³⁰ Dormans S., van Houtum, H. & Lagendijk., A., 2003, p. 15

¹³¹ Ibid., p. 28-29

¹³² Ibid., p. 17

¹³³ Ibid., p.16

uiteenlopend en daarom ook lastiger duidelijk te krijgen. Het verkrijgen van de vele verschillende beelden en verhalen is erg belangrijk. De vraag die vervolgens gesteld kan worden is of het wel wenselijk is om één totaalbeeld te verkrijgen van de stad, er zijn meerdere verhalen mogelijk en belangrijk voor de stad.

5.3 Cognitive mapping: images

"There seems to be a public image of any given city which is the overlap of many individual images or perhaps there is a series of public images, each held by some significant number of citizens. Such group images are necessary if an individual is to operate successfully within his environment and to cooperate with his fellows. Each individual picture is unique, with some content that is rarely or never communicated, yet it approximates the public image, which, in different environments, is more or less compelling, more or less embracing"

(The image of a city, Lynch, 1960, p.46)

Identiteit is zoals we al zagen niet alleen een kenmerk van personen, maar ook ruimtes en plaatsen hebben een identiteit. De geografie onderzoekt de mens en de ruimte, identiteitsonderzoek wordt hierin steeds meer van belang. Onderzoek naar 'images' van plaatsen is vooral gericht op steden, omdat dit grotere eenheden zijn en vaak erg interessant zijn om de grote diversiteit die er in steden te vinden is.

Er is niet één identiteit van steden of plaatsen te onderscheiden merkte Kevin Lynch in 1960 al op. Maar zoals de quote hierboven ook al duidelijk maakt, is er een 'publieke' identiteit van de stad die bestaat uit overlappingsen van vele verschillende individuele 'images' die mensen hebben van de stad. Wellicht is er sprake van een aantal publieke identiteiten, de rode draden die naar voren komen uit beelden en verhalen van en over de stad. Elk individueel 'image' is uniek, maar is erg moeilijk duidelijk te krijgen.

"People do not live in places, but in the description of places."

(Westwood, S. & Williams, J., 1997, p. 73)

Massey geeft aan in 'A place in the world?' dat men bij 'place' vooral denkt aan een gebouwde omgeving, met een bepaald karakter, fysiek, economisch en cultureel. Dus ook plaatsen zijn uniek en verschillend ten opzichte van elkaar. Toch wordt dit de laatste decennia wat in twijfel getrokken. Migranten komen en gaan en nemen verschillende culturen met zich mee, zoals is te zien in § 3.2. Gevestigde samenhang tussen 'locals' kan ontwricht worden en verstoord. Overal lijkt het een 'melting pot' te worden waarbij alles op elkaar gaat lijken. Hebben plaatsen nog wel een unieke identiteit en verschillen ze wel van elkaar?¹³⁴ De mix van migranten en culturen maken echter meer dan ooit dat identiteiten, van zowel inwoners en de stad zelf, van vitaal belang zijn voor een plaats. Meer dan ooit zijn mensen op zoek naar veiligheid en stabiliteit; 'a place called home'. Dit als veilige haven in de chaotische leefwereld. Met vaak ook een hang naar 'vroeger'.¹³⁵ Veranderingen die plaatsvinden door invloeden van buitenaf, waarbij je kunt denken aan migratie, nieuwe architectuur, nieuw bestuur, veranderen de plaats. De beelden van de plaats worden hierdoor ook anders, maar zijn tevens ook onderhevig aan veranderingen van binnenuit, te denken valt aan nieuwe modebeelden, andere normen en waarden enz. Deze vicieuze cirkel levert uiteindelijk verschillende beelden op die samen de identiteit vormen van de stad.

Maar hoe kunnen we deze 'images' onderzoeken? Bij een 'image' denk je al gauw aan afbeeldingen, wat in wezen ook zo is. Ieder individu bouwt een complete mentale representatie op van de stedelijke omgeving om zich heen. Deze representatie bestaat niet alleen uit afstanden en richting, maar bevat tevens informatie over de elementen die er zijn op verschillende locaties tesamen met gevoelens over en van die plaatsen: een 'stedelijk image'.¹³⁶ Dit image komt voort uit een proces van 'cognitive mapping':

¹³⁴ Massey, D. & Jess, P. 1995, p.46

¹³⁵ Ibid., p. 48-49

¹³⁶ Walmsley, D.J. 1988, p.36

"Cognitive mapping is a process composed of a series of psychological transformations by which an individual acquires, codes, stores, recalls and decodes information about the relative locations and attributes of phenomena in his everyday spatial environment"

(Downs, R. and Stea, D. 1973, p.9)

'Images' van plaatsen zijn moeilijk te bevatten en er zijn vele verschillende studierichtingen bezig geweest om dit duidelijk te krijgen. Volgens mij bevatten 'images' twee elementen. Enerzijds zijn dit de mental maps, wat refereert naar de psychologische representatie van plaatsen, zoals dat tot uitdrukking komt door middel van een simpele pen en papier test.¹³⁷ De representatie op papier alleen is echter niet genoeg. Met name in postmodern geografisch onderzoek zijn ook verhalen belangrijk. De gevoelens voor, over en van een plaats, evenals de manier waarop de mensen de ruimte gebruiken en er betekenis aan geven, zijn van belang. De ruimte op zich heeft geen betekenis, maar het verhaal van een individu maakt het dat plaatsen betekenis krijgen.¹³⁸ Anderzijds is onderzoek naar 'images' dan ook gericht op de gevoelens en betekenissen die mensen geven aan een plaats, met andere woorden de 'sense of place'. Na dit te hebben geconstateerd durf ik het ook aan om 'image' een Nederlands woord te geven om in dit onderzoek te gebruiken. Het is meer dan alleen een beeld, fysieke weergave, het heeft ook een emotionele kant, vandaar dat het concept beleving van de ruimte naar mijn idee een betere weergave waarmee het te onderzoeken begrip stedelijke identiteit, te operationaliseren is.

5.3.1 Mental maps

Behaviouralistische geografen kregen het idee ronde de jaren zestig van de vorig eeuw dat mensen 'mental maps' vormen van hun omgeving en op basis hiervan beslissingen nemen in de ruimte en ruimtelijk gedrag vertonen.¹³⁹

"Knowledge of an individual's cognitive map is necessary to predict his spatial behaviour"

(Downs, R. & Stea, D., 1973, p. 10)

Door middel van de cognitieve kaart die mensen hebben van de ruimte worden er beslissingen genomen tussen keuzes in de ruimte. Cognitive maps worden dan ook gebruikt in onderzoek naar consumentengedrag, migratiepatronen en vrijetijdsbesteding. Maar het kan tevens gebruikt worden om een betere samenwerking te krijgen tussen de planners en bestuurders en de behoeftes van de bevolking. Wat Lynch al opmerkte in 1976: dat betere planning en design en management van steden kan worden gerealiseerd voor mensen als dit werd ondernomen door en met mensen.¹⁴⁰ Dit is ook wat Jameson zegt over de nieuwe 'social politics' in tijden van postmodern onderzoek. Cognitive mapping kan een manier zijn om een totaalbeeld te krijgen van een plaats en de daarbij behorende verhalen. Een ideale stad wordt gemaakt op menselijke schaal rondom en geschikt voor het menselijke lichaam.¹⁴¹ Om deze cognitive maps duidelijk te krijgen is het nodig hier een representatie van te maken, een soort van cartografische kaart waar mee te werken is. Lynch was de pionier op het gebied van mental maps in onderzoek naar 'stedelijke images'. Hij vroeg inwoners van verschillende steden om een mentale kaart of plattegrond te tekenen. Aan de hand van deze plattegronden werd de structuur van de 'stedelijke beelden' blootgelegd. Deze beelden die mensen hebben van een stad vormen samen de identiteit van de stad.¹⁴² Door middel van getekende plattegronden kun je ook aangeven welke thema's belangrijk zijn voor het onderzoek. Als onderzoeker kun je bv. aangeven dat de geïnterviewde in de plattegronden vooral de plaatsen moet aangeven waar hij of zij vaak komt.¹⁴³ 'Sketch mapping' is al lange tijd een zeer bruikbaar instrument om informatie te verkrijgen over de ruimte en omgeving, mits ze goed worden geïnterpreteerd. Deze methode van onderzoek wordt veelal gebruikt in combinatie met andere methodes om cognitieve informatie boven te krijgen. De informatie die je uit de mental

¹³⁷ Johnston, R. 2000, P. 498

¹³⁸ Meinhoff, U. 2002, p.121

¹³⁹ Downs, R. and Stea, D. 1973, p.10, en Golledge, R.G. & Stimson R.J. 1997, p.225

¹⁴⁰ Golledge, R.G. & Stimson R.J. 1997, p.238

¹⁴¹ Leach, 1997, p.266

¹⁴² Golledge, R.G. & Stimson R.J. 1997, p.250

¹⁴³ Golledge, R.G. & Stimson R.J. 1997, p.242

maps kunt halen is vooral een indicatie van de dominante locale punten en plaatsen die voor de tekenaar van de plattegrond belangrijk zijn. Omdat er natuurlijk ook een tijdslimiet aan zit bij het tekenen van de mental map gaat het vaak om elementen van de stad die zo sterk zijn dat ze gelijk boven komen bij het denken aan de stad en belangrijke punten voor het individu.

Maar zoals eerder aangegeven bevatten deze 'sketch maps' alleen te weinig informatie om bepaalde onderzoeken uit te voeren. Ze zijn vaak incompleet, geschematiseerd en vol lege plekken.¹⁴⁴ Kritiek op Lynch was dan ook vooral gericht op het feit dat de getekende kaarten de onderzoeker niets vertellen over een individu zijn of haar gevoelens over de ruimte/omgeving in kwestie. Door enkel en alleen de mental maps te analyseren zou de onderzoeker negeren dat het beeld uit de getekende kaarten sociaal is geconstrueerd en voortkomt uit sociale constructies uit de samenleving.¹⁴⁵

Mental maps in huidig onderzoek wordt veelal gebruikt in gespecialiseerd en technisch onderzoek. Maar ook de ruimtelijke psychologie heeft de interesse in mental maps nog niet verloren. De focus op de representatie van plaatsen blijft, maar wordt in huidig onderzoek gezien als een reflectie van sociale en historische geschiedenis. Representaties van plaatsen zijn geconstrueerd door sociale discoursen en praktijken in plaats van individuele mentale schema's.¹⁴⁶ Maar zoals al blijkt uit de quote van Lynch in paragraaf 5.3, heeft ieder individu zijn of haar eigen representatie in het hoofd zitten. Dit is mede gevormd door de sociale context in de omgeving van het individu.

5.3.2 Sense of place

Mental maps alleen zijn niet genoeg om dit onderzoek, naar de beleving van de ruimte, uit te voeren. Het is tevens de uitdaging om de gevoelens en betekenissen van een plaats boven te krijgen. Betekenissen van een plaats waren in de jaren zeventig van de vorige eeuw een hot item onder geografen. Terwijl ruimte abstract en steriel is, zijn plaatsen uniek en rijk aan concrete eenheden. Vooral binnen de ruimtelijke psychologie is dit een veelvuldig onderzocht thema. Een van de dimensies die hierbij onderzocht is, is de 'sense of place', de 'structure of feeling' dat een individu heeft bij een plaats. De 'sense of place' kan veel losmaken en is omgekeerd tevens onlosmakelijk verbonden met de beleving van plaatsen. Het gaat om het verbonden voelen met of het niet verbonden voelen met bepaalde plaatsen. Een van de meest ondernomen onderzoeken is diegene die gericht zijn op het 'thuisgevoel', voelt een individu zich op haar gemak in een bekende locatie.¹⁴⁷

Het boek van Fritz Steele, *'The sense of place'*, legt vooral klinisch uit wat de 'sense of place' is. Hij legt uit dat de 'sense of place' een bepaalde reactie is die een persoon heeft in een bepaalde omgeving. "A sense of place is the pattern of reactions that a setting stimulates for a person". Het is een interactief proces, waarbij de persoon in contact komt met een 'setting', de directe omgeving, en dit roept bepaalde reacties op. Dit kunnen gevoelens, ideeën, gedragingen en andere uitkomsten zijn die geassocieerd worden met die specifieke omgeving. Deze 'setting' bevat zowel fysieke, aanwijsbare eenheden, evenals een sociale context. De reacties, de 'sense of place', ontstaat op het moment dat de omgeving in contact komt met de persoon. Deze persoon draagt een zware 'bagage' met zich mee, die bepaalt hoe de persoon de omgeving ziet, deze gebruikt en welke gevoelens de persoon heeft bij de omgeving. Tot zover kan ik me erg vinden in de uitspraken van Steele, hij geeft duidelijk weer hoe de 'sense of place' ontstaat en al zijn er vast en zeker een aantal nuanceringen te plaatsen bij dit onderzoek, omdat het erg zwart wit is, de werkelijkheid is veel complexer, dit is echter voor mijn onderzoek voorlopig genoeg.¹⁴⁸

In *'A place in the world'* schrijft Gillian Rose over plaats en identiteit; gecombineerd in 'sense of place'. Ze geeft aan dat plaatsen hierdoor nog steeds significant zijn, ze zijn de focus van bepaalde persoonlijke gevoelens. Tevens is een plaats iets wat gevormd is en wordt door zowel individuen als groepen. Identiteit is de manier waarop we betekenis geven aan onszelf. 'Sense of place' kan wel erg persoonlijk zijn, het is niet helemaal het resultaat van één enkel individu haar gevoel en betekenis, maar wordt deels gevormd door de sociale, culturele en economische omstandigheden waarin een

¹⁴⁴ Ibid., p.242-243

¹⁴⁵ Walmsley, D.J. 1988, p.43

¹⁴⁶ Johnston, R. 2000, p.498

¹⁴⁷ Ibid., p.731

¹⁴⁸ Steele, F. 1981

individu zich bevindt.¹⁴⁹ 'Sense of place' is met name gericht op de mate van gehechtheid die een individu bij een plaats voelt.

Een van de manieren waarbij de identiteit gekoppeld kan worden aan een plaats is door het gevoel dat je hoort bij die plaats. "To be Human is to have to know your place" (Relph)¹⁵⁰. Dit gevoel kan bij verschillende plaatsen op verschillende schaalniveaus plaatsvinden, maar komt vooral voor op lokaal niveau. Maar ook op regionaal en nationaal niveau en zelfs op supranationaal niveau. Hierbij gaat het erom waarmee je jezelf kunt identificeren: voel je je Zeeuw, Nederlander of Europeaan?¹⁵¹ Maar ook het omgekeerde; jezelf juist afzetten tegen de plaats die geheel anders is dan waar je jezelf fijn voelt, is een manier om identiteit aan plaats te koppelen: 'rejecting an alien place'. Te denken hierbij valt aan de manier waarop West-Europa naar het 'Oosten' kijkt, het nabije Oosten en Islamitische landen. Lange tijd zijn er vooral subjectieve beelden van dit gedeelte weergegeven, waardoor er veronderstellingen ontstonden over deze landen, de mensen en hun cultuur. Enerzijds zag men de romantiek van duizend en een nacht, maar de mensen en cultuur waren niet geciviliseerd, barbaars en gewelddadig. Wederzijds onbegrip zorgt voor moeilijkheden.¹⁵² Toch kan het ook zo zijn dat de betekenis van een 'sense of place' totaal irrelevant is ten opzichte van de manier waarop mensen hun eigen identiteit vormen. Doordat je een sterke 'sense of place' bij een bepaalde plaats hebt is het wel eens lastig om dit ook voor een andere plaats, eventueel op een ander schaalniveau, te hebben. Maar ook omdat je ergens een vreemdeling bent kun je in een plaats geen sterke 'sense of place' hebben.¹⁵³

"A sense of place can be seen as part of our cultural interpretation of the world around us"

(Massey, D. & Jess, P., 1997, p. 99)

Maar aangezien er natuurlijk niet één bepaalde cultuur is, maar een hele hoop verschillende, zijn sommige auteurs het er over eens dat het juist de bewustwording van de verschillen in cultuur de vorming van een 'sense of place' beïnvloedt. Rose heeft het over het creëren van de 'Other' (de ander), een zeer emotioneel en complex proces, wat uiteindelijk leidt tot een constructie van eigen identiteit. De 'politics of identity' gebruikt ideeën over verschillen (in sexe, ras of klasse) om een 'ander' te construeren, deze is niet hetzelfde als degene die je zelf bent. De 'ander' is veelal sociaal marginaal en behoort op een andere plaats dan jezelf.¹⁵⁴ Ook Sandercock praat over de sociaal marginalen in de samenleving en dan over de 'voices of the borderlands'. Het gaat hierbij over mensen die zich bevinden in culturen van onderdrukking, marginalisatie en die gedwongen zijn om ergens anders een nieuw bestaan op te bouwen. De auteurs die ze hierbij aanhaalt zijn met name gericht op het overschrijden van grenzen. Zowel sociale als fysieke grenzen tussen verschillende groepen in de maatschappij, maar ook het overschrijden van de grens tussen de wetenschap en de gemeenschap zelf.¹⁵⁵

Bij de 'politics of identity' komt naar voren dat het probleem van de constructie van identiteit veelal ingebed is in het nostalgisch zoeken naar een 'thuis', de 'roots' van het zelf. De 'politics of identity' of de 'politics of difference' zorgt ervoor dat er belang gehecht moet worden aan het geven van een stem aan alle onderdrukten en diegenen die niet altijd gehoord worden! Individuen krijgen juist macht door collectieve groepsacties, waarbij bepaalde groepen zich afzetten tegen de heersende ideeën in de samenleving! Verschil wordt benadrukt!¹⁵⁶

5.4 Images bij verschillende identiteiten

Als uitgangspunt juist verschil is, wordt er impliciet al vanuit gegaan dat er ook verschillen zijn in beleving. Vanuit de theorie is dit ook zeer zeker te bepleiten. De beleving van de ruimte zijn representaties geconstrueerd door sociale discoursen en praktijken in plaats van individuele mentale

¹⁴⁹ Massey, D. & Jess, P., 1997, p.88-89

¹⁵⁰ Ibid., p. 89

¹⁵¹ Ibid., p.89-92

¹⁵² Ibid., p.92-96

¹⁵³ Ibid., p.96

¹⁵⁴ Ibid., p.106

¹⁵⁵ Sandercock, L. 1998, p.114-115

¹⁵⁶ Sandercock, L., 1998, p.122-123

schema's. Dat er verschillen kunnen bestaan bij de beleving van de ruimte door diverse culturele groepen klinkt heel logisch, maar hier zijn slechts weinig voorbeelden van te vinden in de literatuur.

'There is a fairly rich literature on environmental cognitive mapping, and wayfinding, although there is nothing in relation to immigrants' experience in particular.'

(Ng, C.F., 1998, p. 55)

Deze onderzoeken zouden echter verschillen en overeenkomsten, die te vinden zijn in de case van Beverwijk, kunnen helpen verklaren. Er zijn een aantal onderzoeken te vinden, waarbij duidelijk wordt dat de culturele achtergrond wel van enige invloed is bij de beleving van de ruimte. Verschillende groepen uit de samenleving hebben een verschillende mental map en 'sense of place' die is geconstrueerd vanuit hun historie, hun achtergrond en beeld van de wereld en ruimte.

De onderzoeken zijn niet alleen gericht op verschillende culturele identiteiten, maar vooral op migrantengroepen en hun beleving van de ruimte. Al is in vorige hoofdstukken al aan bod gekomen hoe de identiteit van migranten is vormgegeven, § 2.4, alsmede de relatie tussen plaats en migranten, § 3.2 en § 3.4, dit hoofdstuk geeft weer hoe de beleving van de ruimte is vormgegeven. Hier past ook een overzicht van enige onderzoeken naar culturele verschillen bij beleving van de ruimte, omdat dit direct aansluit bij de case in hoofdstuk 6.

5.4.1 Mental maps

"Each individual creates and bears his own image, but there seems to be substantial agreement among members of the same group" (Lynch, K. 1960 ,p.7)

Niet alleen geeft Lynch bij zijn onderzoek aan dat ieder individu een eigen beeld heeft van een stad, maar dat de beelden die leden van eenzelfde groep hebben, op sommige punten overeen kunnen komen. Bij een indeling in groepen kun je denken aan een onderverdeling in culturele identiteiten. Leden van deze groepen delen eenzelfde culturele identiteit. Lynch geeft hierbij al aan dat "cultural differences may extend not only to the features receiving attention, but also to the way in which they are organized".¹⁵⁷ Ook Walmsley geeft aan dat een image van een stad niet alleen een individueel fenomeen is, maar tevens cultureel.¹⁵⁸

In dit onderzoek worden mental maps gebruikt om een idee te krijgen van het ruimtegebruik van individuen behorende tot de Turkse gemeenschap in Beverwijk. Onderzoek naar mental maps in relatie met verschillen tussen culturele groepen zijn veelal gedaan vanuit de ruimtelijke psychologie. Hierbij wordt aangegeven dat in veel onderzoeken de sociale en culturele context, van de relatie tussen individuen en omgeving, vergeten of nagelaten wordt. Verschillen die er zijn tussen mental maps kunnen het gevolg zijn van verschillen in sociale of culturele achtergrond. Al wordt deze verklaring in onderzoek vaak nagelaten. De reden hiervoor is dat het zeer moeilijk is om verschillen te scheiden naar sociale klasse en culturele achtergrond.¹⁵⁹ Zoals ook bleek bij het onderzoek naar dagindeling van allochtonen in § 4.6.1. Het onderzoek van Ramadier en Moser geeft aan dat het nalaten van de sociale en culturele context van de stadsbewoners in onderzoek kan leiden tot het maken van betekenisloze ruimte waarin niemand zich prettig voelt. Antropologen hebben bewezen dat de cognitieve vorming afhankelijk is van menselijke waarden en normen. Verschillen tussen culturen en subculturen leveren andere cognitieve categorieën op. Groepen en individuen refereren naar verschillende aspecten van de omgeving en zullen ook de ruimte anders inrichten op basis van hun normen en waarden. Steden zijn zo op hun beurt ook producten van culturele uitingen. En ook al is het erg lastig verklaringen te geven voor de verschillen in mental maps vanuit culturele achtergrond, we kunnen wel een indicatie geven van de rol die de culturele achtergrond speelt in verschillen in mental maps.¹⁶⁰

Het onderzoek wat Ramadier en Moser hebben gedaan over Parijs gebaseerd op verschillen in culturele origine. Respondenten werden gevraagd om een tekening te maken om hiermee een idee te krijgen van hun ruimtelijke representatie en de manier waarop ze de stad gebruiken. Hieruit bleek dat de representatie van Parijs, de manier van het cognitive mapping, geen verschillen had waarbij de

¹⁵⁷ Lynch, K. 1960, p. 132

¹⁵⁸ Walmsley, 1988, p. 37

¹⁵⁹ Ramadier, & Moser, 1998, p.308

¹⁶⁰ Ibid., p.307-309

culturele achtergrond een rol zou kunnen spelen. De manier waarop ze de ruimte gebruiken zou wel gekoppeld kunnen worden aan culturele achtergrond.¹⁶¹ Zie ook hoofdstuk 4 over onderzoeken in Multicultureel Nederland, over dagindeling.

5.4.2 Sense of place

Dat er verschillen zijn per individu geldt eveneens voor de 'sense of place'. Hierbij geldt echter ook dat er overeenkomsten bestaan bij leden van eenzelfde groep. Eenzelfde culturele identiteit schept niet alleen een band met elkaar, maar dezelfde normen en waarden zorgt ervoor dat je op een aantal punten de wereld hetzelfde bekijkt en ervaart. Steele zijn uitleg over de 'sense of place' laat zien dat er twee ingrediënten nodig zijn om te komen tot een 'sense of place'. Enerzijds is er een directe omgeving, 'setting', nodig, datgene waar uiteindelijk iets voor en over gevoeld en gedacht gaat worden, anderzijds is er het individu zelf, die de gevoelens en gedachten krijgt. Dat de 'setting' er eenmaal is, wil niet zeggen dat deze statisch is, maar juist het individu kan het verschil maken. Deze neemt een hele hoop emotionele en culturele bagage mee naar een plaats, waarmee uiteindelijk een 'sense of place' tot stand komt. Leden van eenzelfde culturele groep hebben voor een deel dezelfde bagage; logisch gevolg is dat de 'sense of place' binnen deze groep ook deels overeen zal komen.¹⁶²

Zoals al eerder besproken vormt 'sense of place' de gevoelens en gedachten over een plaats die allereerst bepaald wordt door de identiteit van een individu. Omgekeerd kan een 'sense of place' zo sterk zijn dat deze ook mede de identiteit van een individu bepaalt. De gebondenheid of gehechtheid aan een plaats kan onderdeel vormen van de culturele identiteit, zie § 2.3.3.¹⁶³ Onderzoek naar 'sense of place' heeft vooral als doel te achterhalen of het individu zich verbonden voelt met die plaats; voelt hij of zij zich 'thuis' daar? Hierbij komen we wederom bij de ruimtelijke psychologie uit, waar vooral het onderzoek naar 'sense of place' plaatsvindt.

Gustafson gaat in zijn onderzoek naar de betekenissen van plaats uit van drie polen die de betekenissen vormen. Dat zijn 'self' (het individu), 'others' (anderen) en 'environment' (omgeving). Iedere pool en de relaties tussen de polen draagt op de eigen manier bij aan de uiteindelijke 'sense of place' die een individu heeft. Te beginnen bij 'self', is het feit dat plaatsen veelal zeer persoonlijke betekenissen bevatten. Hierbij is voornamelijk de levensloop van het individu van belang. Een individu voelt zich veelal meer verbonden met een plaats waar hij of zij al lang woont, of vaak terugkomt. Dit heeft te maken met de ervaringen en de herinneringen gekoppeld aan die plaats. Maar ook emoties, thuisgevoel, activiteiten die een individu in een bepaalde plaats ontplooit en als bron van zelfidentificatie is de plaats belangrijk. De tweede pool bestaat uit 'others'. Plaatsen krijgen betekenis door de kenmerken, het gedrag en het ruimtegebruik van de inwoners van die plaats, waardoor plaatsen ook tegen elkaar afgezet worden, wij, hier en zij, daar. De derde pool is de 'environment', de fysieke kenmerken van de plaats, maar ook de specifieke evenementen en elementen van een plaats. Een plaats krijgt betekenis door te refereren naar de specifieke locatie ten opzicht van haar omgeving. Zoals boven al vermeld zijn de relaties tussen de polen van belang bij het construeren van betekenissen van een plaats.¹⁶⁴

Vanuit het onderzoek van Gustafson is goed te beargumenteren dat er waarschijnlijk verschillen op zullen treden bij de 'sense of place' tussen individuen van verschillende culturele groepen. Waarbij niet alleen de identiteit van individuen zelf ('self') worden bekeken, op grond hiervan zijn individuen allemaal verschillend en heeft de cultuur een speciale plaats in de identiteitsvorming. Maar ook de anderen ('others') de specifieke gedragingen en gebruiken van de inwoners van de plaats zelf, kunnen ervoor zorgen dat je je als 'vreemdeling' totaal niet op je plaats voelt. De ander heeft een andere culturele identiteit. Hierbij wordt ook gekeken naar andere plaatsen ('environment'), plaatsen waar je wel thuis bent en waar je vertrouwt mee bent.

5.5 Place, identity, culture: migrantenidentiteit en gevoelens over plaats

Wat het onderzoek nog eens extra complex maakt is dat er gekozen is voor een groep met een bepaalde culturele achtergrond, maar die tevens onderdeel zijn van de groepen migranten die in

¹⁶¹ Ibid., p.316

¹⁶² Steele, F. 1981, p.33

¹⁶³ Massey, D. & Jess, P. 1997, p. 88

¹⁶⁴ Gustafson, P., 2001, p. 7

Nederland zijn gekomen. De rol van de culturele achtergrond is in deze dan nog moeilijker te bepalen, omdat de migrantenidentiteit ook zeer complex is. Het ruimtegebruik van deze groep is in deze specifiek omdat ze veelal samen bepaalde ruimtes gebruiken. Rose heeft al aangegeven dat het mogelijk is dat mensen zich juist niet met een bepaalde plaats kunnen identificeren, omdat ze daar vreemdeling zijn. Maar migranten blijven echter vaak langer op een plaats om daar een (voorlopig) leven op te bouwen. De habitus van migranten zorgt voor een 'sense of place' in de wereld en dit nemen ze mee naar de nieuwe contexten waarin ze zich bevinden.¹⁶⁵ Door kettingmigratie, zie §3.3, clusteren migranten vaak bij elkaar. Daarnaast is er de natuurlijke drang van migranten om in de buurt van bekenden een nieuw leven op te bouwen, omdat dit nu eenmaal een hoop voordelen oplevert. De clustering van migranten maken het verhuizen minder moeilijk voor het individu en zorgt ervoor dat de migrant in een deels bekende setting sneller een baan vindt en een leven op kan bouwen.¹⁶⁶ De vele groepen in de maatschappij willen de verschillen ten opzichte van andere groepen soms juist extra duidelijk maken, een manier om dat te doen is door een bepaalde ruimte te claimen als groep, daar waar andere groepen juist niet horen. Massey zet hierin een stapje verder in 'City Worlds' door aan te merken dat dit extra duidelijk kan worden gemaakt door niet alleen een sociale scheidslijn te trekken, maar ook door fysieke grenzen, als muren en hekwerken, op te trekken.¹⁶⁷

Dit clusteren van migranten laat het dualisme zien waarmee migranten geconfronteerd worden. Zowel in de migrant zijn of haar 'sense of place' en identiteit zie je sterk het dualisme terug: hier en daar. Als ze hier zijn willen ze zich identificeren met daar en andersom. Migrant clusteren samen om een thuisgevoel te creëren wat ze in het land van herkomst hadden, zodat ze zich niet een eenzame buitenstaander voelen. Hierbij veranderen ze de oorspronkelijke plaats waarin ze zijn gekomen. Dit levert een groot dualisme op bij de 'sense of place' die ze hebben. Enerzijds is er wel het thuisgevoel, omdat ze daar nu eenmaal op dit moment hun leven hebben. Ze hebben werk, een huis en de kinderen groeien er op. Anderzijds is er de drang om terug te keren naar het thuisland, waarbij ze ook al weten dat ze daar ook niet helemaal zichzelf kunnen zijn, omdat ze daar ook de 'ander' zijn.¹⁶⁸

'What is meaningful is heavily influenced by our cultural experiences.'

(Ng, C.F., 1998, p.55)

De betekenissen die de ruimte krijgt door persoonlijke, groeps- of culturele processen maken van ruimte een plaats. Een immigrant beleeft zowel iedere centimeter van een gastland als een nieuwe ervaring. En hoewel er veel is geschreven over interculturele contacten, communicatie, acculturatie en de mentale gezondheidstoestand van immigranten, is er weinig specifiek geschreven over de immigranten en de omgang met de fysieke omgeving. In een studie die Cheuk Fan Ng deed over dit onderwerp wilde hij de literatuur die er is integreren en aangeven waar de gaten zich bevinden in theorie en onderzoek. Hij spreekt ten eerste over de 'cultuurschok' waar veel immigranten in komen. Het gevoel van onzekerheid, verwardheid over de ideeën, waarden en normen die het gedrag sturen, maar die anders zijn in een 'andere' cultuur. De reacties hierop zijn natuurlijk erg verschillend en afhankelijk van een hele hoop variabelen. De grootte van de 'culture gap', maar ook de abruptheid van de veranderingen en de mate waarin de wil bestaat om contact te hebben met de lokale bevolking. De cultuur en fysieke omgeving zijn wel nauw met elkaar verbonden. Ze vormen een sociaal systeem, waarbij de fysieke omgeving de mens en haar cultuur beïnvloedt en andersom. De fysieke omgeving is doordrenkt met symbolen en waarden uit die cultuur. Logischerwijs is het wel zo dat de verschillende culturen andere gedragsregels hebben die geschikt zijn voor bepaalde 'settings'. E. Hall was de eerste in de jaren zestig van de vorige eeuw die de verschillen in ruimtegebruik observeerde bij verschillende culturen. Activiteiten die geassocieerd worden met bepaalde ruimtes zijn vormen van culturele expressie.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Massey, D. & Jess, P., 1997, p.28

¹⁶⁶ Ibid., p.17

¹⁶⁷ Ibid., p.103

¹⁶⁸ Ibid., p. 29

¹⁶⁹ Ng C.F. , 1998, p.55-67

5.6 Onderzoeksopzet: kwaliteit als sleutelwoord

Om de vraag te beantwoorden die in het empirische deel van mijn scriptie aan bod komt, was het van belang om de theorie, betreffende de verschillende begrippen, duidelijk te krijgen. De vraag die beantwoord dient te worden in het empirische deel:

“Welke betekenis speelt de culturele achtergrond van verschillende identiteiten, van de Turkse gemeenschap, in de beleving van Beverwijk?”

In dit hoofdstuk is al behandeld dat het inventariseren van de beleving van een plaats of stad zeer complex is. De identiteit van de stad is al tweeledig; namelijk de koude, harde feiten, de cijfers, maar tevens de warme, ‘images’ die er zijn van de stad. De ‘images’ van een plaats bevatten mijn inziens twee elementen: enerzijds de cartografische representatie van een plaats, anderzijds de gevoelens die er zijn voor de plaats. Om deze beleving boven te krijgen, is er voor een tweeledige onderzoeksmethode gekozen, waarmee ik ook de twee elementen van de beleving van Beverwijk te pakken wil krijgen. De manier van onderzoek doen komt voornamelijk uit de kwalitatieve geografische methodes. In relatie met verschillen in de samenleving en verschillen in culturele groepen, maar ook vooral in relatie met identiteit wordt, waar mogelijk, gebruik gemaakt van etnografie:

“ Ideally, ethnography as a method of observation makes use of the perspective of an insider in the community, group, or individual under observation, with an emphasis on creating empathy and sharing values with those that are being observed. ”¹⁷⁰

“What then is interpretative geography? Like all scientific endeavour, the aim of such a geography is to understand and explain the nature of (social) reality.”

(Eyles, J. & Smith, D.M. Qualitative methods in Human Geography, 1988, p.1)

Etnografie wordt vooral in de sociale en culturele antropologie gebruikt als intensieve studie om andere culturen te onderzoeken. Het is gebaseerd op veldwerk uit de primaire bron.¹⁷¹ Door middel van deze methode wil ik in mijn onderzoek vooral een idee krijgen van de beelden die de Turkse bevolking in Beverwijk van de stad heeft. Hoe zij denken en voelen over de stad en dit zelf ook beleven. Het gebruik van een kwalitatieve methode is in mijn onderzoek van groot belang, omdat het gaat om subjectieve beelden en verhalen van een stad. Subjectiviteit is moeilijk in cijfers en grafieken uit te drukken, het gaat om verschillende meningen van verschillende mensen in verschillende situaties.

Bij het opstellen van de vragen en het bepalen van de doelgroep komen wel een aantal beperkingen boven. Ten eerste moet de vragenlijst vooral kort zijn, omdat ik graag zonder afspraken Beverwijk in wil om zomaar, de ‘gewone’ Turk in Beverwijk te spreken. Om mensen te storen in hun dagelijkse bezigheden moet de vragenlijst tevens kort zijn, om een betere respons te krijgen. Ten tweede is het erg lastig om de juiste vragen te stellen, vooral als het gaat om moeilijk te operationaliseren begrippen. Iedereen zou deze vragen anders kunnen opvatten, helemaal als het gaat om geïnterviewden met een andere culturele achtergrond. Vervolgens moet ik de vragenlijst ook zo vormgeven dat ik de uitkomsten kan vergelijken met de uitkomsten uit sessies met vooral autochtonen. Deze sessies waren een voorbereiding voor het opstellen van de stadsvisie.

Uit praktische overwegingen is gekozen is voor de Turkse gemeenschap in Beverwijk. De leden van de Turkse gemeenschap vormen de grootste groep allochtonen in Beverwijk. Omdat dit onderzoek zo’n open mogelijke kijk wil hebben, is het de bedoeling om Beverwijk in te gaan en op zoek te gaan naar de ‘gewone’ Turk in Beverwijk. Hierbij wordt vooraf geen indeling gemaakt, maar wordt wel gezocht naar een zo breed mogelijke representatie van de groep. Dat wil zeggen verschillende leeftijden en sexe. Eerste oriënterende gesprekken zullen uitwijzen waar de Turkse gemeenschap in Beverwijk zich vooral bevindt. Vervolgens zullen de geïnterviewden worden gevraagd wie of waar

¹⁷⁰ Meinhof, M. 2002, p.8

¹⁷¹ Johnston, R, e.a, 2000, p.238

nog meer leden van de Turkse gemeenschap zouden zijn die mee willen werken aan dit onderzoek, de zogenaamde sneeuwbalmethode. Anderzijds leeft in Nederland toch wel de verwachting dat er vooral verschillen zijn tussen autochtonen en Turkse allochtonen. Dit op grond van culturele verschillen. Dit onderzoek zal uitwijzen of dit van toepassing is op de beleving van de ruimte in Beverwijk en of de culturele achtergrond de basis vormt van deze verschillen.

Het vormgeven van het eerste deel van mijn onderzoek was al duidelijk nog voordat ik begonnen was. Het onderzoek door middel van mental maps is in mijn ogen een erg leuke manier om mensen aan de praat te krijgen en individuen actief na te laten denken over hun omgeving. Door het gebruik van mental maps in onderzoek kom ik te weten welke plaatsen, punten in Beverwijk belangrijk zijn in hun leven. Tevens in het oog gehouden dat ik niet eeuwig de tijd heb om dit onderzoek uit te voeren, kun je deze 'opdracht' wel sturen en mensen tegelijkertijd hun verhaal laten vertellen.

Vraag 1:

Kunt u voor mij een plattegrond tekenen van Beverwijk, met hierin vooral de plaatsen en punten die voor u belangrijk zijn?

Ik heb gekozen voor het woord plattegrond, in plaats van het woord kaart, omdat ik het persoonlijker vind. Een kaart is tegelijk meer afstandelijk, gemaakt door professionals. Een plattegrond klinkt wat persoonlijker, meer gericht op een kleiner gebied: de eigen omgeving. De plaatsen die voor de ondervraagde individuen belangrijk zijn, zijn niet alleen de plaatsen die de individuen veel gebruiken maar tevens punten die belangrijk zijn voor de oriëntatie in Beverwijk. Door de vraag te stellen geef je wel richting aan het verhaal, op zoek naar het persoonlijke tintje in Beverwijk. In de meeste gevallen vroeg ik de individuen ook om te vertellen wat ze tekenden, een verhaal over Beverwijk kwam zo makkelijk op gang.

Het tweede gedeelte van de onderzoeksmethode is bestemd voor het diepte-interview met de personen die de tekeningen maakten. Omdat de mental maps alleen niet genoeg zijn om de beleving boven te krijgen zijn er nog een aantal vragen nodig om de gedachtes en gevoelens over Beverwijk in een verhaal te krijgen. De lijst met vragen kon niet al te lang zijn en dienen enkel als lichte structuur in de hoop dat de geïnterviewden zelf met een verhaal kwamen.

Vraag 2:

Wat is het eerste waar u aan denkt als u aan Beverwijk denkt? Wat betekent Beverwijk voor u?

Vraag 3:

Zijn er dingen die u mist in Beverwijk?

Dit zijn de vragen om eens te kijken welke sterke beelden de individuen hebben van Beverwijk. Dit om een vergelijking te maken met de heersende beelden die autochtonen hebben, die ik dezelfde vraag heb gesteld. Evenals de vraag wat ze missen in Beverwijk, die eveneens aan autochtonen is gesteld. Om te kijken of er grote verschillen zijn tussen de beelden die autochtonen en allochtonen hebben van Beverwijk, ten gevolge van de culturele achtergrond.

Vervolgens wil ik kijken naar de 'sense of place' die de geïnterviewden hebben. Ik ga hierbij met name op zoek naar het 'thuisgevoel' wat individuen hebben in Beverwijk. Waarbij ik zeer zeker toe moet geven dat het begrip thuis erg moeilijk is. Iedereen kan hier een ander idee over hebben, maar het gevoel dat hier bij hoort is veelal wel hetzelfde. Het heeft erg te maken met de gehechtheid of gebondenheid die mensen hebben met een plaats en is ook veel terug te vinden in onderzoek naar de 'sense of place'.

Vraag 4:

Voelt u zich thuis in Beverwijk?

Na deze vraag werd ik wel erg nieuwsgierig naar de gehechtheid aan Beverwijk. Het dualisme van de migrantenidentiteit, hoop ik boven te halen door de gehechtheid aan de plaats te onderzoeken.

Vraag 5:**Zou u ook oud willen worden in Beverwijk?**

Hoe sterk is de band met Beverwijk, is deze zo sterk dat ze hier hun leven willen slijten? Een prettige oudedag kunnen hebben? Deze vraag ook vooral gesteld in relatie met het thuisgevoel, omdat dit juist het dualisme kan laten zien. Enerzijds het thuisgevoel, wat op dit moment kan plaatsvinden, maar anderzijds het verlangen om een fijne oude dag daar te slijten, weer terug!

Dit zou ik ook boven kunnen krijgen met de volgende vraag:

Vraag 6:**Als u zelf zou mogen kiezen waar u zou willen wonen, waar zou dit dan zijn?**

De culturele identiteit van de individuen die hun verhaal hebben verteld, is van invloed op deze ideeën en gedachten over Beverwijk, maar vormt dit ook de basis van de verschillen?

De analyse van de verzamelde data zal gebeuren volgens een methode die veel gebruikt wordt in de kwalitatieve, interpretatieve geografie. De kwaliteit, die eveneens belangrijk was bij het verzamelen van de primaire data, staat ook bovenaan bij de analyse van de data.

'Meanings rather than frequencies assume permanent significance'.

En alhoewel de postmoderne onderzoeker open staat voor alles en zo min mogelijk zichzelf vastgelegd is er toch een kleine rode draad nodig in mijn analyse:

- Gegevens verzamelen.
- Gegevens weergeven.
- Waarde toekennen aan de gegevens.

De analyse van de verzamelde data zal in hoofdstuk 6 te lezen zijn, waarbij de bovenstaande rode draad gevolgd is. Hierbij zijn de relaties en interpretaties van de data door de onderzoeker van het grootste belang! De sociale onderzoeker als 'neutrale observeerder' gaat hierbij niet op. Het gaat om de objectiviteit van de onderzoeker, maar wel zo dat zij haar plaats kent in het onderzoek en binnen de wetenschap.¹⁷² De resultaten uit dit onderzoek zijn niet bedoeld om vervolgens te gebruiken als algemene waarheden. Ze zijn vooral van toepassing op de context in Beverwijk. Door de praktijk echter te koppelen aan de theorieën die er zijn over de culturele achtergronden bij individuen bij de beleving van de ruimte kun je wel een aantal trends weergeven. Deze trends kunnen ook toepasbaar zijn in andere situaties, waar zeer zeker rekening mee gehouden dient te worden.

Naast de gegevens die verzameld zijn door middel van interviews en gesprekken met de Turkse bevolking in Beverwijk, zullen tevens gegevens worden gebruikt van de beelden van autochtonen in Beverwijk. Deze zijn verkregen in een eerder onderzoek voor de Stadsvisie van Beverwijk, uitgevoerd door DSP-groep bv. Een onderzoeks- en adviesbureau uit Amsterdam. Deze gegevens zullen met elkaar worden vergeleken om te kunnen vaststellen welke verschillen en overeenkomsten er zijn in beelden van de stad tussen de beide vastgestelde groepen. Is er wel sprake van verschillen? Denken beide groepen niet hetzelfde over de stad? Vervolgens kunnen we bekijken in hoeverre de verschillen toe te schrijven zijn aan de culturele achtergrond van de Turkse gemeenschap in Beverwijk.

Dit hoofdstuk had als doel om een duidelijk beeld te krijgen van de beleving van de ruimte, waarmee de identiteit van de stad kan worden onderzocht. De identiteitsvorming van de stad door beelden en verhalen staat hierbij centraal. De stedelijke identiteit is geen eenduidig concept, het bestaat uit diverse elementen, evenals de identiteit van de inwoners van de stad in hoofdstuk 2. Enerzijds blijkt de stedelijke identiteit uit de feiten, harde cijfers die er zijn van de stad. Anderzijds is onderzoek naar de beelden en verhalen van de stad van groter belang bij onderzoek naar stedelijke identiteit, dit is de lokaal geconstrueerde identiteit. In dit hoofdstuk hebben we geconcludeerd dat de beelden en verhalen, waardoor 'images' van de stad worden gecreëerd, voor ieder individu anders zijn. De stedelijke identiteit is dan ook opgebouwd uit een groot aantal 'images'. Deze 'images' komen voort uit een

¹⁷² Gollidge, R.G. & Stimson, R.J. 1997, p.14-15

proces van 'cognitive mapping', wat vooral in de ruimtelijke psychologie een veel onderzocht onderwerp is. De 'images' zijn representaties geconstrueerd door sociale discoursen en praktijken in plaats van individuele mentale schema's. Het 'image' is meer dan alleen een beeld, fysieke weergave, het heeft ook een emotionele kant, er is dan ook gekozen om dit te vertalen als de beleving van de ruimte. Dit kan deels worden onderzocht door het verkrijgen van mental maps; de psychologische representatie van plaatsen, zoals dat tot uitdrukking komt door middel van een simpele pen en papier test. Deze mentale kaarten kunnen duidelijk maken welke plaatsen en locaties voor de tekenaar van de kaart van belang zijn, het ruimtegebruik. De ruimte op zich heeft echter geen betekenis, het verhaal van het individu over de ruimte zorgt ervoor dat de ruimte betekenis krijgt. Onderzoek naar de 'sense of place' vormt het tweede onderdeel bij het onderzoek naar de 'images' van een stad. De 'sense of place' is een bepaalde reactie die een individu heeft in een bepaalde omgeving. Hierbij is de omgeving van belang, omdat hier de reactie op is gericht en deze is specifiek voor die omgeving. Anderzijds is het individu van groot belang, deze heeft een eigen identiteit en dit bepaalt hoe het individu de ruimte ziet, gebruikt en welke gevoelens hij of zij heeft in de ruimte. Onderzoeken naar deze 'sense of place' zijn vooral gericht op de mate van verbondenheid of gehechtheid aan de ruimte.

Vervolgens is in dit hoofdstuk dieper ingegaan op de beleving van de ruimte zoals die er is bij verschillende identiteiten, in het bijzonder bij verschillende culturele identiteiten en migranten. Omdat hier het onderzoek op is gericht. Hierbij kan geconcludeerd worden dat ieder individu een andere beleving van de ruimte heeft, die wordt bepaald door de achtergrond van een individu. Er mag dan ook verwacht worden dat de beleving van de ruimte bij leden van eenzelfde culturele groep overeen zal komen. Uit onderzoeken blijkt echter dat dit niet zomaar vast te stellen is, omdat er nog veel meer factoren van belang zijn, als leeftijd en economische positie. Het gebruik van de ruimte en het oplossen van problemen zal deels wel overeenkomen bij leden van eenzelfde culturele achtergrond, omdat zij dezelfde ideeën hebben over de ruimte en het gebruik hiervan. De 'sense of place' wordt tevens bepaald door de identiteit van individuen. Uit onderzoek kan echter de conclusie getrokken worden dat vooral de migrantenidentiteit de gevoelens en gehechtheid aan een plaats bepaalt. Het gaat hierbij om het dualisme in de migrantenidentiteit, niet 'hier' en niet 'daar'. Omdat de fysieke omgeving doordrenkt is met symbolen en culturele expressie, kan het goed mogelijk zijn dat leden van verschillende culturele groepen zich niet thuisvoelen in de ruimte.

In het tweede deel van dit hoofdstuk werd vervolgens de onderzoeksopzet en methode uiteengezet. De bevindingen uit deel een zijn gebruikt om de onderzoeksvragen te formuleren. Bij het onderzoek zelf is vooral de kwaliteit van belang.

Hoofdstuk 6

Beverwijk als multi-culturele uitdaging

6.1 Inleiding

“Tot voor kort dacht ik nog dat goede argumenten overtuigend werken. En ik heb de indruk dat ik daar niet de enige in ben. Maar dit geloof in ratio is toch ingehaald door het geloof in imago. Als het beeld niet klopt, dan lijken de argumenten niet op hun plaats te vallen. Moet ik toch nieuwe kleren kopen? En een auto die bij me past? Ook gemeentes zijn de beeldvorming belangrijk gaan vinden. Gemeentes willen op de kaart staan. En dat beeld moet positief zijn. Beverwijk wil niet te boek staan als die lelijke stad van Astrid Joosten, of als de plaats waar Ajax en Feyenoord elkaar te lijf gingen. Corus wil niet te boek staan als die rokerige fabriek en Wijk aan Zee niet als een door de staalfabriek vervulde badplaats.”

(Roetz magazine nr. 3, jr.2, 2 mei 2004, p.17)

In dit hoofdstuk wordt de case van dit onderzoek uiteengezet. Om een antwoord te geven op de centrale vraag van dit hoofdstuk is niet alleen gekeken naar literatuur en theorie, maar ook de praktijk vormt een belangrijk deel. Het doel van dit hoofdstuk is dan ook vooral de empirische doelstelling te bewerkstelligen en antwoord te krijgen op de empirische vragen die gesteld zijn in de inleiding:

Het empirische doel van dit onderzoek is gericht op de inventarisatie van de beleving van Beverwijk, zoals die er is bij leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk, teneinde aan de hand van de theorie de rol van de culturele achtergrond in de beleving van de ruimte vast te kunnen stellen.

In mijn onderzoek naar de beleving van de ruimte door verschillende individuen, is het verzamelen van primaire data vooral gericht op de leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk. Bij een onderzoek naar de identiteit van Beverwijk nu en de gewenste identiteit in 2020, is gebleken dat er vrijwel geen of weinig allochtonen zich lieten horen. Beleid van een stad is gericht op iedereen die in de stad leeft. Aangezien de Turkse gemeenschap de grootste groep allochtonen in Beverwijk vormt was dit praktisch gezien de beste groep. Door middel van verhalen die verteld worden over Beverwijk, gestructureerd door interviewvragen, hoop ik erachter te komen of er verschillen zijn in de manier waarop allochtonen naar Beverwijk kijken. Om vervolgens aan de hand van literatuur te bepalen welke rol de culturele achtergrond speelt in de beleving van de ruimte. Alvorens in een volgend hoofdstuk te kunnen bepalen of de verschillen in culturele achtergrond de basis zou moeten zijn van beleid gericht op het verwezenlijken van Cosmopolis.

Allereerst zal in dit hoofdstuk een schets gegeven worden van Beverwijk en haar multiculturele karakter. Vervolgens zal het onderzoek naar de Stadsvisie worden uitgelegd. Hierbij komen de autochtone belevingen naar voren. Vervolgens zal een schets gegeven worden van de belevingen van enkele leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk. Dit zal worden opgedeeld in de tweedeling die in dit geval is gemaakt om een 'image' te onderzoeken. Enerzijds is er de mental map om het ruimtegebruik en de oriëntatiepunten te bekijken. Anderzijds is er de 'sense of place' om de gevoelens boven te krijgen voor Beverwijk. Hierna volgen uiteraard de conclusies, welke verschillen en overeenkomsten zien we en wat kan ik hieruit concluderen?

Hierbij wil ik kort aangeven dat dit kwalitatieve onderzoek een goede aftrap zou zijn om verder onderzoek te ondernemen naar de immigranten en de invloed van de fysieke omgeving. De 12 individuen vormen niet de gehele Turkse gemeenschap, maar slechts een klein deel. Ik wil dan ook geen generalisaties doen. Wanneer ik in dit hoofdstuk dan ook over allochtonen praat, bedoel ik de leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk.

6.2 Schets van Beverwijk

"Beverwijk is geen stad. Beverwijk is geen dorp, zo noteerde een Franse reiziger in 1827 tijdens zijn tocht door onze gemeente. Blijkbaar was het iets er tussenin." (Uit: Beverwijk aan zee, een gemeente met vele gezichten, 2001, p.7)

6.2.1 Plaatsbepaling

Beverwijk ligt aan de kuststrook van Nederland, waar het in de oudheid al goed toeven was. Hierdoor ontstonden al snel nederzettingen, waarvan we een ervan nu kennen als Beverwijk. Het ligt op het smalste stuk van de kuststrook, enerzijds omringd door de Noordzee, anderzijds door het Wijkermeer, uitloper van de binnensee 't IJ. De Beverwijkse omgeving werd daarom ook wel 'Holland op z'n smalst' genoemd. In 1298 kreeg Beverwijk stadsrechten en ontwikkelde zich, mede door haar strategische ligging, op een knooppunt van land- en waterwegen als handelscentrum. In de Gouden Eeuw werd Beverwijk een geliefd oord voor rijke Amsterdamse kooplui en stichtten er grote buitenplaatsen, hun 'tweede woningen'. Rond 1870 werd het Noordzeekanaal gegraven en hier werd Beverwijk via een zijkanaal mee verbonden. Allerlei industrieën bloeiden weer in Beverwijk. In het bijzonder de aardbeienveiling. Ook na de Tweede Wereldoorlog ging de groei van de welvaart door. De Hoogovens zorgde voor een sterke groei in inkomen en welvaart, maar er verdween ook veel. Beverwijk staat nu in Nederland bekend om het Brandwondencentrum, de Bazaar, de Hoogovens, al liggen deze buiten de gemeentegrens van Beverwijk, en de dood van de Ajaxsupporter in 1998.¹⁷³

6.2.2 Multiculturele inwoners

Tot het einde van de negentiende eeuw woonden er in Beverwijk zo'n 3000 mensen. De Industriële Revolutie zorgde ervoor dat het inwonertal explosief groeide naar 22.000. Van heinde er verre kwamen mensen werken in Beverwijk, vooral in de Hoogovens. Na de Tweede Wereldoorlog verdubbelde het aantal inwoners zich nog een tot 42.000 in 1970. Er ontstonden nieuwe woonwijken, ruimer van opzet en bestemd voor de nieuwkomers uit alle uithoeken van het land.

Vanaf eind de jaren vijftig van de vorige eeuw kwamen ook de eerste gastarbeiders uit de mediterrane gebieden om hier te werken. De Hoogovens haalden groepen 'gastarbeiders' naar ons land. Dit waren tot 1964 vooral Italianen en Spanjaarden. Ze waren bedoeld om te voorzien in een tijdelijk tekort op de arbeidsmarkt. Hun verblijf in Nederland zou dan ook tijdelijk zijn en de Hoogovens hadden een originele verblijfsplaats bedacht. Oude passagiers- en hotelschepen gingen dienst doen als woonplaats voor de Italianen en Spanjaarden. Velen van hen gingen ook weer terug naar hun thuisland in de jaren tachtig.

In het voetspoor van deze Zuid-Europeanen hebben in de jaren zestig en zeventig Turkse en Marokkaanse gastarbeiders zich hier gevestigd. In eerste instantie was dit slechts een klein gedeelte van de gastarbeiders, nu domineren zij vooral het beeld van de migranten. Het ging vooral om getrouwde mannen die hun gezin achterlieten in het land van herkomst. In 1973 werd de werving van buitenlandse arbeiders om economische redenen gestaakt en ging er een restrictief toelatingsbeleid van start. Deels keerden deze mannen terug, maar door illegale vestiging, wat later wel geregulariseerd werd, bleef het aantal migranten flink stijgen. Het ging hierbij allereerst om de gezinshereniging, hogere geboortecijfers van allochtone groepen speelden ook een rol in de groei van deze groepen. Vanaf de jaren tachtig ging het ook om gezinsvorming.¹⁷⁴

De eerste gastarbeiders uit Zuid-Europa zijn niet alleen in getallen op de achtergrond geraakt, maar zijn tevens geen doelgroep uit het minderhedenbeleid. Doordat Italianen en Spanjaarden grotendeels getrouwd zijn met Nederlanders speelt bij hun de achterstandsproblematiek in mindere mate dan bij Turken en Marokkanen.¹⁷⁵ Anno 2005 zijn de aantallen allochtonen zo hoog dat we er niet omheen kunnen. Het CBS meldt per 1 januari 2005 dat het aantal allochtonen met Turkije als herkomstland

¹⁷³ www.beverwijk.nl

¹⁷⁴ SCP rapport 1998, p.237.

¹⁷⁵ SCP rapport 1998, p.238

357.911 is, hiermee de grootste groep minderheden in Nederland. Ook in Beverwijk is het percentage allochtonen met Turkse afkomst het hoogst. Het totale aandeel allochtonen in Beverwijk is 18,1 % . Het aandeel Turken bedraagt in 2002 in absolute aantallen 1345 en vormt zo'n 4 % van het totale aandeel.¹⁷⁶

6.2.3 Fysiek Beverwijk: karakteristieken

De gemeente ligt aan de rand van de Randstad, maar heeft het uiterlijk van een rustig dorp, vlak bij zee. Sinds jaar en dag heeft Beverwijk een aantal karakteristieken die Beverwijk 'maken'. Dat zijn in eerste instantie de Wijkertoren en de Breestraat. De Wijkertoren hoort bij de Nederlands-hervormde kerk uit 1648. De Breestraat was al in de 13^e eeuw de plaats waar iedereen zijn spullen kocht. Hier werden week- en jaarmarkten gehouden. Nu is het vooral het terrein voor winkeland Beverwijk en een soort van centrumfunctie voor de regio.

Explosieve groei van 1940 tot 1960 zorgde ervoor dat er in korte tijd veel woningen moesten worden gerealiseerd. Er werden nieuwe woonwijken en straten uit de grond gestampt als Oosterwijk, Zwaansmeer en Meerestein. Het ging hierbij om lichte en moderne flats die snel gebouwd moesten worden om de arbeiders van buitenaf op te vangen. Ideeën kwamen tevens op om een tweede centrum van Beverwijk te bouwen als nieuwe 'moderne' city: de Wijkerbaan. De 'Bree' bleef echter het middelpunt. Deze woningbouw uit de naoorlogse jaren blijft toch nog steeds het straatbeeld domineren van Beverwijk, waardoor het al een saai uiterlijk heeft en het met recht 'stenig' wordt betiteld. Hier komt bij dat de omgevingsadressendichtheid erg hoog is namelijk 2434 en valt zo in de klasse sterk stedelijk.¹⁷⁷ In de jaren tachtig is het oude centrum aan de beurt voor vernieuwing. Vooral rond de Wijkertoren verdwijnen de oude verwaarloosde huisjes en hofjes en maken plaats voor ongekunstelde woningbouw; nergens hoger dan 4 woonlagen. Alles is gevarieerder en kleurrijker dan de woningbouw uit de jaren zestig.

In Beverwijk zijn een aantal parken te vinden, veelal waren ze in eerste instantie gesticht als buitenplaatsen. En bestaan dan ook vaak uit een landgoed met omliggende tuinen die later zijn opengesteld voor publiek. Maar er zijn ook een aantal jongere parken als het park Vondelkwartier en stadspark Overbos. Ook in de nieuwe in aanbouw zijnde wijk Broekpolder bevindt zich een park. Deze wijk laat zien dat Beverwijk nog steeds groeit en bloeit, maar op sommige plaatsen ook saai is.

Net als het industrieterrein dat, op sommige dagen, een levendige boel is, maar vaak ook saai en uitgestorven. De meubelboulevard is een regionale trekpleister en de Zwarte Markt zelfs een landelijke trekker. De industrie van de Hoogovens levert niet zoveel werk meer op door verregaande automatiseringen. De groot- en detailhandel en de gezondheidszorg, Brandwondencentrum en Heliomare, bieden niet alleen de Beverwijkers, maar ook de regio de meeste werkgelegenheid. De grotere bewegingsvrijheid in de loop der eeuwen met als toppe de komst van de auto maakt dat de regio IJmond, waarin Beverwijk zich bevindt, erg in beweging is.¹⁷⁸

6.3 Maak een Stadsvisie.....

De gemeente Beverwijk stelde DSP-groep (onderzoeks- en adviesbureau in Amsterdam) begin 2003 de vraag:

"Wat is onze identiteit? En wat is de gewenste identiteit in 2020?"

De stadsvisie moet als inspiratiebron en toetsingskader dienen voor toekomstig gemeentelijk beleid en de gewenste ontwikkelingen van Beverwijk in de toekomst. De stadsvisie is tot stand gekomen door zowel desk research als de straat op en met mensen praten. De communicatie over en weer was van zeer groot belang, zie ook § 4.5.1. Niet alleen voor de kwalitatieve inbreng, maar ook de kwantiteit (zo'n 900 mensen gesproken) zorgde voor betrouwbare gegevens. Vooral de 'gewone' Beverwijkers kregen ruimschoots de kans zich eens te laten horen. In Brainstormsessies en korte interviews op straat werden Beverwijkers aan de tand gevoeld over hun stad. Met vragen als waar denkt u aan als u aan Beverwijk denkt en wat mist u in

¹⁷⁶ www.cbs.nl

¹⁷⁷ Zie bijlage 1, figuur 8

¹⁷⁸ www.beverwijk.nl

Beverwijk, lieten we mensen nadenken over Beverwijk: hun stad! De uitkomsten hiervan worden gebruikt om de vergelijking te maken met de beleving van de ruimte door de leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk.

6.3.1 Tussen feit en fictie

Na onderzoek naar de Stadsvisie werden een aantal dingen duidelijk. Ten eerste bleken er grote verschillen te bestaan tussen de beelden die er zijn van de stad en de feiten; de cijfers van het CBS. Hierbij zijn de beelden overheersend negatief. Het zijn angstbeelden, waarbij de angst bestaat het 'putje van de regio' te worden. Toch is er in Beverwijk vrijwel alles aanwezig en heeft het een behoorlijk aantal regionale en zelfs landelijke trekkers. De bevolking is niet eenzijdig en kwetsbaar en ook de aanwezige werkgelegenheid is dit niet. Tevens profiteert Beverwijk van de centrale ligging en goede bereikbaarheid. De oude industriestad lijkt te hebben plaatsgemaakt voor een rustig dorpje met een stads karakter, of andersom.

Ten tweede zijn er in het proces naar de Stadsvisie toe wel heel veel mensen gesproken, maar dit waren vooral autochtonen. De allochtone bevolking van Beverwijk (zo'n 18 %) is op een enkeling na niet gehoord. Toch is het wel interessant om eens te kijken wat een specifieke groep hiervan vindt. De redenen waarom de allochtonen niet gehoord zijn, zijn erg verschillend en is in dit onderzoek ook niet relevant. Waar het om gaat is dat er in principe vanuit gegaan wordt dat allochtonen de ruimte anders beleven dan autochtone bewoners, gezien ook de literatuur besproken in hoofdstuk 5. Is dit ook daadwerkelijk het geval? Ieder individu heeft een eigen identiteit en beleeft de ruimte anders. Het is echter erg moeilijk te bepalen of het verschil in beleving van de ruimte beïnvloed wordt door de culturele achtergrond van de inwoners. Vanuit de literatuur en theorie is dit zeker te bepleiten, maar wat zien we in de praktijk?

6.3.2 Wat vinden bewoners van Beverwijk?

In Brainstormsessies en op straat werden mensen gevraagd waar ze aan denken als ze aan Beverwijk denken? Typisch Beverwijk is de Zwarte Markt, niet altijd positief, het Brandwondencentrum, de vroegere aardbeienteelt en de Hoogovens. En ook de nabijheid van grotere plaatsen als Amsterdam, Alkmaar en Haarlem wordt genoemd als typisch kenmerk. Het is een stad maar met een 'dorps' karakter, wat vlak bij zee ligt. Activiteiten in Beverwijk blijven beperkt tot de alledaagse boodschappen, wonen en soms ook werken. 'Oude wijkers' zijn verknocht aan de Wijkertoren, "die klok moet ik blijven zien" en aan de jaarlijkse feestweek. De vele 'import' ziet Beverwijk vooral als uitvalsbasis, daar staat hun huis, maar zijn vaak elders.

Dromen over Beverwijk zijn vooral gericht op dingen die gemist worden in Beverwijk. Ten eerste wordt aangegeven dat Beverwijk een echt hart mist. Dit is niet alleen het geval voor de stad zelf, maar ook voor de verschillende wijken. Het hart van Beverwijk: de Breestraat is niet gezellig meer sinds deze veranderd is. "Er moeten leuke terrassen komen" en men refereert naar vroeger, toen de winkelketens het straatbeeld nog niet domineerden. Toch kun je eigenlijk voor alles wel terecht op de Breestraat. Maar niet alleen de Breestraat is aan vervanging toe, ook grotere pleinen en wijken moeten "weer als vroeger". "We willen toch geen Almere maken van het aardbeiendorp?" Met de bouw van Cineworld heeft Beverwijk er weer een regionale trekker bij. Niet alleen om films te kijken, maar ook als uitgaansgelegenheid voor jongeren. "Beverwijk is zo saai" en heeft jongeren weinig te bieden. Er moeten meer dingen ondernomen worden waardoor "iedereen uit zijn pannetje gaat". Het zijn vooral de jongeren die wegtrekken uit Beverwijk en hun vertier elders zoeken.

Naast het missen van een hart en de 'vroegere gezelligheid', zou Beverwijk "een ruimere opzet" moeten krijgen. Er moet plaats komen voor kinderen, meer kwalitatief groen. Er is grote behoefte aan groene open plekken waar kinderen, in alle leeftijdscategorieën, kunnen spelen. Inwoners willen geen verdere verdichting van Beverwijk. De wensen gaan uit naar laagbouw en ruimte. Wel wordt gedacht aan de bouw van appartementen voor specifieke groepen als ouderen en starters. Iedereen leeft nu te dicht op elkaar en er zijn te weinig open plekken waar je even op adem kunt komen.

Een ander punt waarop de bewoners van Beverwijk heel wat lijken te missen is niet alleen fysieke ruimte, maar ook de ruimte die de regelgeving en het beleid biedt aan de inwoners. Beverwijk wordt te sterk gedomineerd door enkele personen. Het recht van de sterkste zou niet mogen gelden, er moet ruimte zijn voor eigen initiatief. Daarnaast wil men dat de overheid zich meer richt op de mogelijkheden die de lokale bevolking en ondernemers bieden. Er wordt teveel naar buiten gekeken en te weinig aangesloten bij de eigen kracht.

Over het algemeen heeft Beverwijk het wel allemaal, met name voor de alledaagse dingen is het prima toeven. Met goede voorzieningen op het gebied van sport, gezondheidszorg en onderwijs. Dit is ook te zien aan het aantal 'gebruikers' van deze voorzieningen van buiten Beverwijk. Toch is dit ook omgekeerd het geval, inwoners van Beverwijk richten zich voor bepaalde activiteiten op andere gemeenten als Alkmaar en Amsterdam, niemand heeft hier problemen mee. Je ziet natuurlijk wel dat dit over het algemeen van toepassing is op de jongere, mobiele inwoners en dat de ouderen zich prima vermaken in Beverwijk zelf, dus rijst de vraag "moet Beverwijk wel compleet zijn?"¹⁷⁹

6.4 "The voices of the borderlands" aan het woord....

In deze paragraaf is het tijd om de Turkse gemeenschap aan het woord te laten. De interviews vonden plaats op verschillende data en tijdstippen, ook met verschillende leeftijdscategorieën en leefstijlen (werkenden, jongeren en gepensioneerden) De gesprekken vonden plaats op verschillende locaties. Een eerste serie gesprekken vond plaats in het Alevitische buurthuis aan de Wijk aan Duinerweg op de kruising met de Rijvordtlaan. In dit buurthuis komen zowel mannen als vrouwen theedrinken, spelletjes spelen, de krant lezen en met elkaar bijpraten. Hier komen niet alleen mensen met een Turkse achtergrond, maar ook met andere culturele achtergronden. Vooral in het weekend is het buurthuis drukbezocht. De gesprekken die hier gevoerd zijn, zijn een soort groepsgesprekken geweest. Een voor een druppelden een vijftal mannen het buurthuis binnen en vertelden hun verhaal over Beverwijk.

Een tweede serie gesprekken vond plaats aan de Hendrik Mandeweg. Dit was me aangeraden door de mannen uit de eerste serie gesprekken. Een deel van de Hendrik Mandeweg (uitloper van de Breestraat) is een Turks buurtje geworden, doordat er een aantal Turkse winkels, een Turkse bakker, reisbureau en een aantal koffiehuisen zijn. Tevens is er een moskee aan de Zweedselaan. De mensen die ik hier gesproken heb werkten in de winkels, het reisbureau of kwamen daar even om te kletsen. Een van de ondervraagden woonde niet in Beverwijk, maar in Heemskerk, hij werkt echter al 14 jaar in Beverwijk. Een deel van de geïnterviewden uit deze sessie zijn van de tweede generatie allochtonen in Beverwijk, terwijl de eerste sessie alleen eerste generatie allochtonen bevatte. In totaal zijn er 12 mensen gesproken, de verhalen die hieruit zijn gekomen kunnen dan ook niet de gehele Turkse bevolking in Beverwijk representeren, maar het is een begin.

6.4.1 Mental maps; ruimtegebruik

Uit de mental maps die de geïnterviewden voor mij tekenden is af te leiden welke plekken, plaatsen, ruimtes in Beverwijk voor het individu specifiek van belang zijn. Hierin zijn tevens belangrijke oriëntatiepunten in Beverwijk te vinden die het individu 'gebruikt'. De mental maps uit de eerste sessie geven geheel Beverwijk weer. Van de Spoorsingel en Industrierrein tot de Wijk aan Duinerweg. Het station is een belangrijk oriëntatiepunt, met als aparte vermelding de nieuwe Cineworld, evenals de Zwarte Markt. De geïnterviewden komen hier wel eens, maar niet al te vaak. Uit protest wordt de Zwarte Markt bij een enkeling niet eens ingetekend, omdat hij de producten niet goed vindt evenals het concept. De Breestraat en de Alkmaarseweg zijn belangrijke wegen die Beverwijk structureren. Tevens zijn het Rode Kruis Ziekenhuis en het gemeentehuis oriëntatiepunten. In de drie tekeningen uit deze sessie staat het buurthuis uiteraard op de plattegrond als plaats die voor de geïnterviewden belangrijk is, waar ze vaak heengaan. In deze tekeningen staan ook de Plantage en de Wijkerbaan ingetekend als plaatsen waar ze vaak komen. Beide punten hebben een soort tweede centrumfunctie in Beverwijk. Er zijn winkeltjes en daar gaan veel mensen heen voor dagelijkse boodschappen en om andere mensen te ontmoeten. Maar ook

¹⁷⁹ DSP-groep, 2004

de Breestraat is prima om boodschappen te doen. De drie mannen tekenen ook vooral plekken op de plattegrond, waar het mogelijk is om te sporten. Sporthallen, het zwembad, tennisbanen en het sportpark bij het spoor. In een van de tekeningen is de Hendrik Mandeweg erg gedetailleerd, dat wil zeggen met winkeltjes, koffiehuis en moskee, ingetekend. Ook de Schans is een straat die door deze mannen ingetekend wordt. Verspreid over verschillende plattegronden zie je ook de Nieuwe Slof, de kerk (Wijkertoren), de bibliotheek en de Hoogovens terug.

Plattegronden van de tweede sessie laten een aantal andere dingen van Beverwijk zien. De jongeren tekenen de Breestraat in Beverwijk als middelpunt en weg om Beverwijk te structureren. Oriëntatiepunten zijn het station en Cineworld. Een van de jongere meiden tekent zeer gedetailleerd de vele winkels in de Breestraat, met parkeerplaatsen en de bankjes bij de vijver. Het Rode Kruis Ziekenhuis en de Zwarte Markt, waar ze 'ook wel eens' te vinden zijn, zijn ook belangrijke herkenningspunten. Belangrijke plaatsen voor de individuen zelf zijn in het bijzonder de buurt rondom de Hendrik Mandeweg. Hier werken een aantal geïnterviewden, maar sommigen brengen hier vaak tijd door. In het Internetcafé, doen boodschappen bij de Turkse bakker en een enkeling eet in het eetcafé. De moskee wordt vaak pas in tweede instantie ingetekend op de plattegrond. "O ja, en de moskee natuurlijk..." Een van de jongeren tekent het Nova-College in, waar hij zit als hij niet in het internetcafé zit, en de Turkse culturele vereniging. In de meeste gevallen wordt ook het eigen huis nog even ingetekend op de plattegrond. Dat met name de buurt rondom de Hendrik Mandeweg van belang is in het dagelijks leven blijkt vooral uit twee tekeningen. Deze bevatten alleen de Hendrik Mandeweg met winkels en omgeving. Voor hen is dat Beverwijk.

6.4.2 "Sense of place"

Door het stellen van vragen over de 'sense of place', welk gevoel ze hebben bij de ruimte, komen verhalen los over Beverwijk. Aan de hand van deze verhalen komen we te weten welke rol de culturele achtergrond speelt in het referentiekader wat mensen hebben. De eerste vraag die gesteld wordt is vrijwel hetzelfde als die we bij de Stadsvisie stelden. Wat is het eerste waar u aan denkt als u aan Beverwijk denkt? Wat betekent Beverwijk voor u? Bij Beverwijk denken de mannen uit de eerste sessie vooral aan een 'dorpse stad' die niet echt leeft. "Mensen gaan elkaar uit de weg", zeggen slechts zelden gedag, wat in Turkije erg belangrijk is. Op uitnodigingen om eens naar het buurthuis te komen wordt niet of vrijwel niet gereageerd. Er is weinig contact tussen autochtoon en allochtoon. Kenmerken van Beverwijk zijn de Zwarte Markt, de Breestraat, de Wijkerbaan en de luchtvervuiling van Corus en Schiphol. Naar de Zwarte Markt gaan deze mannen wel, maar de kwaliteit van de producten is niet erg goed, laat staan de mentaliteit. Maar op de Breestraat kunnen ze prima terecht voor de dagelijkse behoeften.

Een volgende vraag is gericht op wat ze missen in Beverwijk. Ze missen niet speciaal iets in Beverwijk, op dit moment is er alles wat ze nodig hebben. Er is werk, de kinderen kunnen hier opgroeien en ze kunnen hier leven. De geïnterviewden vinden het erg lastig om aan te geven of ze zich thuisvoelen in Beverwijk. Het antwoord ligt wat in de lijn van de vraag wat ze missen in Beverwijk. Op dit moment voelen ze zich wel thuis in Beverwijk, omdat ze hier hun huis hebben, werk hebben en omdat de kinderen hier opgroeien. Toch blijft er iets knagen, omdat je door autochtonen veelal niet geaccepteerd wordt, althans dat gevoel wordt gegeven, is het lastig een eigen plekje te vinden. Overal wordt je nagestaard, het is dan ook niet gek "dat we allemaal een psychische stoornis hebben" volgens een van de jongere mannen. Degenen die contacten onderhouden met autochtonen in Beverwijk lijken een hogere status te hebben. Zij hebben vaak gestudeerd en al meer van de wereld gezien, volgens de mannen.

De vraag of ze ook oud willen worden in Beverwijk is snel beantwoord. Ook de mannen die hier al 35 jaar zijn, zijn zeer stellig: het moet een warm land zijn. Het liefst terug naar Turkije, wat een mooi land is met aardige mensen. De geïnterviewden nemen aan dat ook Nederlanders dit vinden, aangezien deze massaal op vakantie gaan naar Turkije. Ze vinden het dan ook erg leuk om over 'hun' land te vertellen. In de lijn van deze vraag past de opmerking van één van de mannen "dat door de vele bejaardentehuizen het er werkelijk op lijkt dat Nederland niet goed voor hun ouderen zorgen. In Turkije

zou dit echt niet kunnen, de mensen, die je hebben opgevoed en je gemaakt hebben tot wat je bent, bij elkaar zetten in een flat. Door juist voor ze te zorgen als ze oud zijn, geef je ze iets terug!"

De laatste vraag die gesteld werd is: als u helemaal zelf mocht kiezen waar u zou willen wonen, waar zou dit dan zijn? Allemaal zijn ze het er over eens dat het er in ieder geval warm zou moeten zijn. Een plaats in Turkije of een ander mediterraan land zou niet gek zijn!

Tijdens de tweede sessie aan de Hendrik Mandeweg sprak ik allereerst met een jonge werkneemster, van het internetcafé, Serap. Ze is geboren in Haarlem en al zo'n jaar of 20 woonachtig in Beverwijk. Vooral de Breestraat is voor haar belangrijk, al is het er wel saai en lijkt alles op elkaar. Ook bezoekt ze wel eens de ketens op de meubelboulevard. De werkplek aan de Hendrik Mandeweg is erg belangrijk, hier komen bekenden en familie langs. Pas op de tweede plaats denkt ze aan de moskee. Haar broer, Mehmet, de eigenaar van het internetcafé, en een vriend denken bij Beverwijk het eerst aan de aardbeien, "dat heb ik op school geleerd". Vervolgens denkt Mehmet aan de Hendrik Mandeweg, waar hij zijn tijd doorbrengt als hij niet op school zit. Beverwijk is een rustig dorp, "al zou je het een stad kunnen noemen vanwege het aantal inwoners". "Zeker om kinderen op te laten groeien, maar er zijn teveel bejaardentehuizen". Beverwijk is wel in beweging, er komt meer groen en meer speelplaatsen. Maar wat ze missen in Beverwijk zijn discotheken en meer voorzieningen voor jongeren, er is alleen de nieuwe bioscoop. Omdat Serap pas een kindje heeft ziet ze vooral de nadelen van de nieuwe flats die gebouwd worden en niet gericht zijn op grote gezinnen. Wat ook gemist wordt is de vroegere gezelligheid, vooral in de Oranjebuurt die nu wordt gesloopt. Hier woonden veel allochtonen, die nu naar de Plantage zijn verhuisd en weer terug willen verhuizen. Omdat Beverwijk niet zoveel te bieden heeft zijn veel jongeren gericht op Amsterdam, vooral de jongens, de meiden lijken hun vertier wat meer in de buurt als Alkmaar en Haarlem te zoeken.

Broer en zus voelen zich wel thuis in Beverwijk, daar is hun huis, familie en werk en vanuit Beverwijk is alles bereikbaar. Mehmet kan zich wel ergeren aan de vele criminaliteit en junks die in Beverwijk rondhangen. Het NOVA-college en het AZC zorgen volgens hem voor de grote aantallen verschillende culturen, wat niet erg bevorderlijk is voor Beverwijk. Beiden zouden niet graag oud willen worden in Beverwijk. Serap wil graag een oude dag in een levendiger plaats, iets groter dan Beverwijk, vb. Haarlem of Alkmaar. De mannen zijn vooral op zoek naar een plaatsje in een warm land.

Turkse feesten worden gegeven in Aladin, een partycentrum op de woonboulevard. Hier worden in het weekend Turkse bruiloften gehouden, het suikerfeest gevierd en concerten gegeven. Via via worden beroemdheden uit Turkije gehaald om hier op te treden. Autochtonen worden via advertenties ook uitgenodigd om deze activiteiten bij te wonen, maar laten zich weinig zien.

De eigenaar van de Turkse winkel ziet zijn winkel als een centraal punt voor de Turkse gemeenschap in Beverwijk. Zijn dagelijkse leven draait dan ook vooral om de winkel. Iedereen komt naar de winkel om even te kletsen, mensen te zien en nieuws bespreken. Tevens is de Plantage voor hem een belangrijke plaats in Beverwijk. Het eerste waar hij aan denkt bij Beverwijk is dat het heel centraal is. "Vanuit Beverwijk heb je alles in de buurt!" Beverwijk is wel saai, er is weinig te doen, maar je moet het ook zelf gezellig maken! In de 11 jaar dat hij in Nederland is heeft hij zes jaar lang een grand café gehad op de Breestraat, maar hij miste de gezelligheid. Nu hij deze winkel heeft is er weer wat gezelligheid, iedereen komt even kletsen en hij vindt het vooral belangrijk om voor iedereen even de tijd te nemen. De Nederlandse of Beverwijkse gemeenschap is erg behouden en sceptisch tegenover allochtonen, terwijl Nederlanders met veel plezier naar Turkije op vakantie gaan! Echt thuis voelen in Beverwijk doet hij dan ook niet en wil zeer zeker terug naar Turkije. "Daar zijn tenminste echt vier jaargetijden en hebben mensen nog oog voor elkaar."

De volgende jongedame werkt in het reisbureau en woont haar hele leven al in Nederland. Het eerst waar zij aan denkt bij Beverwijk is dat het een saaie, dode stad is. Alleen de Zwarte Markt zorgt voor wat actie in het weekend. Al is het centrum dan klein, ze winkelt er wel, al mogen er wel wat meer verschillende winkels komen. Ook zouden er meer dingen voor jongeren moeten komen, om het wat levendiger te maken. Toch voelt ze zich thuis in Beverwijk, omdat er zoveel bekenden wonen en leven. Ze zou wel oud kunnen worden in Beverwijk, maar als ze zelf mocht kiezen zou ze toch lekker warm in Turkije willen wonen. Het is een mooi land, met aardige mensen.

De laatste man die geïnterviewd is in deze sessie, werkt alleen in Beverwijk, al zo'n 14 jaar, maar woont in de buurgemeente Heemskerk. Als hij aan Beverwijk denkt, denkt hij vooral aan dat het een lelijke en saaie stad is. Er is veel veranderd in vergelijking met vroeger en zeker niet altijd positief. Toch ligt het centraal voor veel plaatsen in de buurt en is Beverwijk groeiende. De nieuwe Oranjebuurt wordt vast erg mooi en levendig en de Westertuinen zijn een ware oase in Beverwijk. Wat Beverwijk mist is een bepaalde aantrekkingskracht, er is weinig voor jongeren en de coffeeshops leiden tot overlast. Hij woont in Heemskerk, daar is het rustiger, anders, maar zijn werk zou hij daar niet kunnen doen, dit moet in Beverwijk! Wat werk betreft is hij prima tevreden over Beverwijk, hier kan hij geld verdienen, iets wat lastig is om weer ergens anders op te bouwen, in Nederland of Turkije. En hij zou best graag terug willen, maar heeft het nu wel goed!

6.5 Verschillen en overeenkomsten

Na de verhalen van zowel autochtonen en allochtonen te hebben weergegeven is het mogelijk eens te kijken of er verschillen en overeenkomsten te vinden zijn. Dit is ook een van de onderdelen van de empirische doelstelling die dit hoofdstuk in zich heeft en tevens geformuleerd in een van de deelvragen:

- Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen allochtonen en autochtonen in de beleving van Beverwijk?

Hierbij wil ik er allereerst op wijzen dat het met het verkregen materiaal erg lastig is om daadwerkelijk de verschillen eruit te lichten, omdat ieder individu toch echt een andere kijk heeft. Wat ook in hoofdstuk 5 al naar voren komt, het is erg moeilijk om de pure verschillen tussen allochtoon en autochtoon uit elkaar te houden, omdat niet alleen de culturele achtergrond een factor van betekenis is. Het is echter wel mogelijk een aantal rode draden uit de verhalen en tekeningen te halen. Een andere vraag die gesteld kan worden is of ik nu niet appels met peren aan het vergelijken ben, aangezien ik niet beide groepen dezelfde vragen heb gesteld. De beleving van de ruimte komt echter vooral voort uit de verhalen die in gang werden gezet door vragen. In de verhalen van beide groepen komen de verschillende beelden van de stad duidelijk naar voren, waarbij de verhalen belangrijker zijn dan de gestelde vragen! De verschillende beelden ontstaan juist doordat individuen de stad anders gebruiken en vanuit een ander perspectief kijken. In deze zienswijze zijn de beelden van iedereen verschillend, toch is het mogelijk een aantal rode draden te vinden in de verhalen die specifiek zijn voor iedere groep.

6.5.1 Mental maps: het gebruik van de ruimte

Het eerste wat natuurlijk opvalt, is het belang van de Hendrik Mandeweg in Beverwijk voor de leden van de Turkse gemeenschap. Vooral in het dagelijkse leven speelt dit "Turkse wijkje" een grote rol. Hier is de mogelijkheid om Turkse specialiteiten te kopen, thee te drinken, naar de moskee te gaan, maar het belangrijkste: even bijpraten met bekenden. tijd doorbrengen met familie en vrienden, gezelliger dan thuis zitten. Autochtone bewoners van Beverwijk maken vast wel eens gebruik van de Turkse winkel of bakker, maar de meeste doen hier geen dagelijkse boodschappen. Waarschijnlijk is een groot gedeelte van de autochtonen er nog nooit geweest. De Hendrik Mandeweg heeft voor autochtonen ook niet de sociale functie die het voor de Turkse gemeenschap wel heeft.

Het buurthuis wordt door een aantal veelvuldig gebruikt, om dezelfde redenen als het "Turkse wijkje", even bijpraten en het zien van bekenden. Aangegeven wordt dat autochtonen wel worden uitgenodigd om ook gebruik te maken van het buurthuis, maar hier weinig gehoor aan geven. Het buurthuis wordt ook niet door alle leden van de Turkse gemeenschap gebruikt, maar het is een bepaalde groep, vooral ouderen en eerste generatie.

Belangrijk voor in ieder geval een aantal Turkse mannen, zijn de plekken in Beverwijk waar er gesport kan worden. Het zwembad, de sportscholen en het sportpark. Waarbij ook hier de sociale functie weer van belang kan zijn, het ontmoeten. Ook autochtonen zullen de sportlocaties in Beverwijk 'gebruiken', met vaak ook een sociale functie, sporten gebeurt vaak in collectief verband.

Belangrijk voor Beverwijk zijn de Breestraat en Zwarte Markt. Zowel leden van de Turkse gemeenschap als de autochtonen van Beverwijk geven echter aan dat de Breestraat saai is, "er mogen meer andere winkels komen", maar dat het in principe voldoet voor de dagelijkse boodschappen. Om eens gezellig te winkelen gaat iedereen wel eens naar Haarlem of Alkmaar en desnoods naar Amsterdam. De Zwarte Markt blijft een apart fenomeen, waar in beide groepen de meningen over verdeeld zijn. De een vind het niks, de ander gaat er wel eens wat dingen halen. Maar over het algemeen vinden beide groepen het prima dat Beverwijk hiermee een landelijke trekpleister heeft, maar is het voor henzelf niet echt een toegevoegde waarde.

De Breestraat en de Spoorsingel structureren de plattegronden van Beverwijk, wat nu eenmaal belangrijke wegen zijn voor de doorstroming in de stad. Evenals de Alkmaarseweg en de Wijk aan Duinerweg, hierna houdt Beverwijk in veel gevallen wel op! De kaart van Beverwijk laat ongeveer hetzelfde zien en zal niet heel erg verschillend getekend worden door autochtonen. Wat wel en groot verschil is dat autochtonen in veel gevallen de nabijheid van het strand en Wijk aan Zee noemen en dit zeker ook zullen intekenen, in ieder geval de richting aangeven. Allochtonen spreken in geen geval over de zee of strand. Oriëntatiepunten in de plattegrond zijn het station, het Rode Kruis Ziekenhuis, Cineworld en de Zwarte Markt, opvallend is dat dit slechts in een klein gedeelte van Beverwijk is. Alsof de rest niets interessants bevat. Als je de kaart van Beverwijk bekijkt is dit ook wel een beetje het geval. Een oriëntatiepunt wat in autochtone tekeningen niet zou ontbreken is de Wijkertoren, waar Beverwijk toch wel een beetje omdraait. Slechts één tekening van de Turkse bevolking laat ook de Wijkertoren zien.

Plekken die leden van de Turkse gemeenschap intekenen zijn tevens de Wijkerbaan en de Plantage. In het dagelijkse leven van de allochtonen zijn dit belangrijkere punten, ze wonen in de buurt en komen daar bekenden tegen. De sociale functie bij het gebruik van deze plekken is van groot belang. In verhalen van autochtonen komen deze wijkcentra weinig naar voren. Als dit wel het geval is, is het vaak in negatieve zin, "Wijkerbaan is saai en grauw".

6.5.2 Sense of place

Waar denkt u aan als u aan Beverwijk denkt? Deze vraag roept wellicht de sterkste beelden op van Beverwijk. Omdat ik Beverwijk nog nooit had bezocht voordat ik aan dit onderzoek begon, heb ik deze vraag aan een aantal mensen gesteld. Hierbij kwamen er beelden van een Zwarte Markt, de dood van een Ajax-supporter en de Hoogovens (of was dat toch ergens anders?) naar boven. Echte Wijkers ("zijn zijkers") beginnen met beelden van de Wijkertoren. Sommigen zijn compleet radeloos als ze lang "die klok niet zien!". Er is echter slechts één Turkse man die aangaf dat de toren er is, de kerktoren. Een tweede beeld is dat van de zee, het strand wat zo dichtbij is, de verhalen van autochtonen vertellen hierover, maar slechts een enkeling van de Turkse ondervraagden heeft het over het strand. Het grootste gedeelte wil oud worden in een warm land, dus waarom zou je hier in het koude kikkerland naar het strand gaan? Waar beide groepen wel aan denken bij Beverwijk is de centrale ligging, alles is dichtbij. Vanuit Beverwijk ben je snel in andere leuke plaatsen. Vrijwel niemand vindt het een probleem om in een andere plaats vertier te zoeken. Toch lijkt het hierbij wel, in acht genomen dat jongere generaties over het algemeen mobieler zijn dan oudere, alsof met name autochtonen zich richten op plaatsen Alkmaar en Haarlem, op korte afstand. Bij de allochtonen lijken ook de jongere meiden uit de Turkse gemeenschap hun vertier te zoeken in de buurt, terwijl de mannen sneller richting Amsterdam trekken.

Een ander kenmerk waar aan gedacht wordt zijn de roemruchte aardbeien die Beverwijk groot maakten. Van heinde en verre werden aardbeien in Beverwijk naar de veiling gebracht. Veel autochtonen praten met weemoed over Beverwijk als aardbeienstad, terwijl er slechts één Turkse jongeman dit aanhaalde: "aardbeien toch? Dat heb ik op school geleerd!" Allochtonen zijn wellicht minder bekend met de roemruchte aardbeien van Beverwijk. Waar zowel autochtonen als allochtonen over spreken zijn de Hoogovens of Corus, deze horen gewoon bij Beverwijk, al behoren ze tot de gemeente Velzen. Zowel autochtonen als leden van de Turkse gemeenschap lijken het moeilijk te vinden om iets typisch Beverwijks op te noemen. Wat misschien wel typisch Beverwijks genoemd kan worden zijn de tegenstellingen. Deze komen naar voren in verhalen van zowel autochtonen en allochtonen. Beverwijk is

fijn, rustig en dorps, maar toch een saaie stad, Beverwijk is in beweging, groeit, maar er gebeurt niets. Er zijn ook veel bekenden, maar over het algemeen is er weinig contact.

Wat betekent Beverwijk voor individuen? Zowel allochtonen als autochtonen vinden Beverwijk een stad met een dorps karakter. Iedereen kent elkaar, er zijn veel bekenden, maar de vele import maakt het moeilijk om contact te zoeken en te maken. Allochtonen zien de Wijkers als een "behouden gemeenschap", wat ze zelf ook beamen. De Beverwijker is "hardwerkend en recht voor z'n raap", het zijn open mensen, maar zeker geen Bourgondiërs. De autochtone Wijkers zijn wel op zoek naar meer gezelligheid, maar niet direct naar meer contact. Allochtonen zijn toch ook wel op zoek naar meer contact, even een hand geven en gedag zeggen naar elkaar toe. Zo is te zien dat er met name verschillen bestaan tussen autochtonen en allochtonen voor wat betreft de omgang met anderen en sociale functies van bepaalde plekken in Beverwijk

Wat wordt er gemist in Beverwijk? Dat is niet moeilijk volgens autochtonen: "we missen een hart in Beverwijk!" en willen de "Bree" weer echt zien als stadshart. Een echt centrum waar gezelligheid voorop staat. Leden van de Turkse gemeenschap missen niet zozeer een echt centrum, maar wel enige gezelligheid. Zij hebben zelf hun plekken met gezelligheid om samen te komen en bekenden te zien. Volgens allochtonen kan er zeker wat veranderen aan de Breestraat, maar vooral omdat deze zo saai is, er te weinig verschillende winkels zijn en er te weinig buitenlandse restaurants zijn. Zowel allochtonen en autochtonen denken met weemoed terug aan vroeger, toen was Beverwijk nog gezellig en levendig. Beverwijk groeit wel, wat door beide groepen als positief ervaren wordt, maar verandert hiermee ook, en dit zeker niet positief!

Een andere overeenkomst tussen beide groepen is dat er vooral nog groen en ruimte gemist wordt in Beverwijk. Hierbij denken zowel autochtonen als allochtonen aan hun kinderen, zowel jong als oud, die hier opgroeien. Er zijn te weinig speelterreinen voor jonge kinderen en te weinig voorzieningen voor jongeren. Cineworld is hierbij wel een begin, maar Beverwijk moet ook aantrekkelijk gemaakt worden voor de jongere generaties. Zodat niet alleen de bejaardentehuizen overblijven.

Een verschil tussen autochtonen en allochtonen is dat autochtone Beverwijkers zich erg storen aan de grote aantallen stenige bouwblokken in Beverwijk. Dit wordt gedomineerd door veel naoorlogse flats en woningbouw en zorgen mede voor een saaie aanblik. Turkse Beverwijkers geven niet speciaal aan dat dit storend is. Wel wordt aangegeven dat er zo weinig woonmogelijkheden zijn voor jonge gezinnen, de huizen zijn klein en niet gericht op veel kinderen. Hoogbouw voor deze categorie zou niet erg zijn. Ook autochtonen zijn van mening dat starters de mogelijkheid moeten hebben om in een appartement te wonen. Een opvallend verschil is ook nog de manieren waarop de twee groepen omgaan met bepaalde buurten. Zagen veel autochtonen de volkse Oranjebuurt juist graag gesloopt, een aantal Turkse Beverwijkers vinden het erg jammer dat hun 'oude buurt' gesloopt is. Hier woonden veel bekenden, die nu verhuisd zijn, maar hopen terug te komen. De Westertuinen is volgens autochtonen een mooie buurt, terwijl allochtonen hier weinig over zeggen. Anderzijds zijn allochtonen weer zeer te spreken over de wijkcentra de Wijkerbaan en de Plantage, waar autochtonen geen lovende woorden over kunnen spreken.

Vervolgens zijn er nog een aantal vragen aan de leden van de Turkse gemeenschap gesteld, die niet aan de autochtonen zijn gesteld. Deze zijn ook met name gericht op de migrantenidentiteit en vooral gericht op de gehechtheid en verbondenheid met Beverwijk. Opvallend in de antwoorden is veelal het dualisme wat hierin naar voren komt, ze voelen zich wel thuis op dit moment, maar willen wel 'terug' naar een warm land, liefst Turkije. Zelfs degenen die onder de categorie 'oud' zouden kunnen vallen zouden niet oud willen worden in Beverwijk. Wonen in Turkije, een mooi land, vriendelijke mensen en vier jaargetijden.

6.6 Verklaringen: de rol van de culturele achtergrond in de beleving van de ruimte

In deze laatste paragraaf zullen voor de verschillen en overeenkomsten uit § 6.5 verklaringen worden gegeven. Er zal een antwoord komen op de vraag waarmee de doelstelling van dit hoofdstuk zal worden bereikt.

- Wat is de rol van de culturele achtergrond van leden van de Turkse gemeenschap bij de beleving van Beverwijk?

Kan vanuit de culturele achtergrond van stadsbewoners de verschillen worden verklaard? Of is hier toch meer voor nodig? In het vorige hoofdstuk is er ingegaan op de literatuur die er is op het gebied van mental maps en 'sense of place' in combinatie met identiteit. Aan de hand van deze literatuurschets zullen verklaringen voor verschillen in de praktijk worden gegeven. De koppeling van de theorie aan de praktijk is zeer belangrijk, omdat hiermee de theorie bevestigd kan worden. Anderzijds kunnen er hiaten ontdekt worden in de theorie, die vervolgens vragen om een aanpassing van deze theorie.

'Cognitive mapping' is zoals we eerder zagen een representatie van de ruimte, waardoor het gedrag van personen in de ruimte wordt De mental maps die de geïnterviewden tekenden, waarbij ze met name die plaatsen moesten aangeven die voor hun belangrijk zijn, geven weer welke delen van Beverwijk ze vooral 'gebruiken'. Vanuit de theorie kun je verklaren dat hun culturele achtergrond hierin een rol zal spelen. Ieder individu heeft een eigen beeld van de ruimte, bij leden van eenzelfde collectieve groep kunnen sommige elementen met elkaar overeenkomen blijkt uit § 5.4.1. Dit zal ook het geval zijn bij leden van eenzelfde culturele groep. Vanuit hun culturele achtergrond hebben ze een bepaalde kijk op de ruimte en het gedrag in de ruimte. Zo zullen ze bepaalde plekken in een stad wel gebruiken, andere niet, omdat ze hier bekend mee zijn en weten hoe de plek gebruikt moet worden. Ook kunnen verschillende culturele groepen plekken in de ruimte een andere betekenis geven en deze ook anders gebruiken. Wat echter ook van grote betekenis heeft in dit onderzoek is de migrantenidentiteit die de leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk bezitten. In hoofdstuk 2 hebben we reeds gezien dat dit een bijzondere collectieve identiteitsvorming is. Migranten nemen hun culturele achtergrond mee naar het gastland en dit bepaalt die mede het gebruik van de ruimte en het gedrag in en gevoel over deze ruimte. Tegelijkertijd worden ze, zoals al bleek in § 3.2, beïnvloed door de cultuur in het land van herkomst, waardoor hun culturele achtergrond niet geheel zuiver, in dit geval Turks, is. De migrantenidentiteit speelt vooral een rol, daar waar het gaat om gebondenheid of gehechtheid met de ruimte.

In het onderzoek in Beverwijk is dit alles terug te vinden. Vanuit de verschillen in cultuur, met name de ik-cultuur van de autochtonen en de wij-cultuur van Turkse allochtonen, § 3.3, zijn verschillen verklaarbaar. Het gaat hier met name om de functies die sommige plekken in Beverwijk hebben en de manier waarop hiermee wordt omgegaan. De plekken die in Beverwijk belangrijk gevonden worden door leden van de Turkse gemeenschap hebben vooral een sociale functie, de ontmoetingen met anderen in de ruimte is belangrijk. De wij-cultuur die de Turken hebben is hierbij van groot belang. Daarnaast zijn de ontmoetingen van groot belang bij de vorming van een migrantenidentiteit. De Turkse gemeenschap in Beverwijk, waarbij de eerste generatie daar is gekomen als gastarbeider en is gegroeid door gevolgen van gezinshereniging en –vorming, zijn migranten. Migranten hebben veelal de neiging zich te clusteren in de plaatsen waar ze komen, zie § 3.4. Dit zie goed terug in de mental maps van Beverwijk, met name de Hendrik Mandeweg is een belangrijk punt in het dagelijkse leven bij veel van de Turken in Beverwijk. Hierbij gaat het vooral om het contact met bekenden en familie, bepaalt door de wij-cultuur en de migrantenidentiteit. Maar is het in tweede instantie ook om het verkrijgen van Turkse producten in de supermarkt en bij de Turkse bakker. Hierdoor kunnen de leden van de Turkse gemeenschap (zowel eerste als tweede generatie) de Turkse levenswijze in een bepaalde mate voortzetten in Beverwijk. Ze kunnen de eigen taal spreken met elkaar en kunnen eten wat ze ook in Turkije gewend waren. Dit behoud van cultuur is terug te vinden bij iedere culturele groep en is tevens een onderdeel van de migrantenidentiteit.

Al is er van echte segregatie geen sprake, de Hendrik Mandeweg is een klein Turks wijkje geworden, wat vooral voorziet in het creëren van een bepaalde gezelligheid met leden van de eigen gemeenschap. Het wil niet zeggen dat ze niet openstaan voor anderen, maar de mens is vaak een groepsdier en individuen vinden het fijn om veel contact te hebben met leden van de 'eigen' groep. Er is hierbij niet direct sprake van het optrekken van fysieke scheidingen, zoals Massey die noemt en te zien is in §3.6. Je zou wel kunnen spreken over een sociale en symbolische scheiding, die de Hendrik Mandeweg

een speciaal Turks tintje geeft. De uithangborden en tekens op de ruiten van de bakker, supermarkt en de koffiehuisen zijn Turks. Turkse bekenden en familie die elkaar tegenkomen op straat of in de winkel spreken Turks met elkaar. Dit zou je wel kunnen zien als een soort afscheiding, waardoor autochtone Beverwijkers zich niet erg op hun gemak kunnen voelen op de Hendrik Mandeweg en hier minder komen.

Andere plaatsen die belangrijk zijn in Beverwijk voor leden van de Turkse gemeenschap zijn in mindere mate de moskeeën en het buurthuis. Hierbij gelden dezelfde verklaringen als bij de Hendrik Mandeweg, het contact met de eigen gemeenschap, bekenden en familie is belangrijk. Vanuit de wijcultuur van de Turkse gemeenschap is dit goed verklaarbaar. Toch is de culturele achtergrond hierin niet echt van belang, omdat ook niet-Turken samenkomen met de eigen groep, misschien wel in mindere mate dan de Turkse gemeenschap, maar het contact met eigen gemeenschap is voor veel leden van een collectieve groep van belang. De culturele identiteit zorgt in dit geval wel voor de band, door eenzelfde culturele identiteit, heb je dezelfde waarden en normen, waardoor het makkelijk wordt om met elkaar om te gaan. Bijkomend voordeel is dat je dezelfde taal spreekt, waarmee je jezelf ook kunt profileren als groep. In § 3.3.2 is uit onderzoek gebleken dat vooral Turkse allochtonen bij bekenden en familie veelvuldig Turks spreken. Verschillen kunnen hierdoor nog duidelijker worden. De collectieve identiteit, die gevormd is door dezelfde culturele achtergrond wordt door het 'migrant zijn', in hetzelfde schuitje, nog verder versterkt.

In § 3.6 zagen we al dat steden producten zijn van verschillende culturele uitingen, werelden in steden. De migrantenidentiteit speelt hierbij een grote rol. Om een 'thuisgevoel' te creëren clusteren ze samen en ontplooiën ook activiteiten waardoor ze een 'thuisgevoel' krijgen. In het Beverwijkse geval doen ze dit door het creëren van een Turks wijkje, het gebruik (en de bouw) van moskeeën en het houden van Turkse feesten in Aladin. Ze geven deze ruimtes een bepaalde symbolische waarde, die bijdraagt aan hun 'thuisgevoel' wat ze bij deze ruimtes hebben. Ze 'claimen' deze ruimtes door er symbolen, tekens en taal op te 'plakken' die voor hun groep bekend is. Niet speciaal om leden die niet tot die groep behoren buiten te sluiten van deze ruimtes, maar om de band die er is aan te sterken. Het tegendeel is wel waar, autochtonen worden uitgenodigd om ook een het buurthuis te bezoeken of ook eens een Turkse bruiloft bij te wonen, maar maken hier vrijwel geen gebruik van, omdat zij niet tot deze groep behoren.

De beelden van Beverwijk die sterk naar voren komen laten enkele verschillen zien. Zo noemen de autochtonen in eerste instantie de Wijkertoren en de nabijheid van de zee. Terwijl de leden van de Turkse gemeenschap dit niet noemen. Het verschil zou te verklaren kunnen zijn doordat de Turkse gemeenschap zich niet direct verbonden voelt met de Wijkertoren. Omdat ze niet hun hele leven in Beverwijk hebben gewoond. De tweede generatie heeft op school geleerd dat dit een belangrijk herkenningspunt is van Beverwijk. Het verschil is niet direct te koppelen aan de culturele achtergrond, maar meer algemeen aan de groep 'import', migranten, in Beverwijk. Niet alleen migranten uit andere landen, maar ook uit andere provincies zijn naar Beverwijk getrokken. Deze groep woont relatief minder lang in Beverwijk en delen het echte 'wijkergevoel' dan ook niet. Andere verschillen die te vinden zijn tussen de beelden van Beverwijk zijn ook niet aan de culturele achtergrond gerelateerd, maar hebben meer te maken met de maatschappelijke en sociaal-economische positie van individuen.

Een beeld wat zeer sterk naar voren komt bij de allochtone bevolking van Beverwijk is de stenige en saaie woonomgeving, wat veroorzaakt wordt door de flats uit de naoorlogse periode. De Turkse allochtonen zeggen hier echter niets over. De verklaring ligt hierbij in de lijn van het onderzoek naar multicultureel bouwen van de VROM, zie § 4.6.2. Omdat veel allochtonen zich in een slechte positie bevinden voor wat betreft de woonsituatie, zijn ze in eerste instantie gericht op de basiseisen en zullen ze zich niet bezighouden met het uiterlijk van de woning omgeving. Dit is echter geen uitkomst van de culturele achtergrond, maar heeft meer te maken met de sociaal economische positie van deze groep op de woningmarkt. Groen en ruimte is echter wel iets wat zowel autochtonen als allochtonen zouden willen in de woonomgeving.

De verschillen die te zien zijn in het missen van dingen in Beverwijk, zijn ook niet direct te koppelen aan de culturele identiteit van de personen. Verschillen tussen het missen van dingen in

Beverwijk zijn wel te koppelen aan de sociaal, economische positie waarin individuen zitten. Over het algemeen lijken beelden die ouderen, zowel autochtoon als Turk, wel overeen te komen, evenals de beelden van jongeren uit beide groepen. Wat het meest gemist wordt is ruimte, waarbij ouderen aan hun kinderen denken. Jongeren willen graag meer ruimte voor zichzelf in Beverwijk. De sociaal-economische positie waarin een persoon zich bevindt, bepaalt meer wat een individu nu belangrijk vindt en voor zichzelf mist. Iedereen wil nu eenmaal betaalbare huizen, de sociaal-economische positie bepaalt echter hoeveel je er voor kunt en wilt betalen. Dit blijkt ook uit de onderzoeken in hoofdstuk 4 naar de dagindeling en woonsituatie en –behoeftes. Zo kan de wens van een van de leden van de Turkse gemeenschap, de wens om een huis met meer kamers omdat ze grotere gezinnen hebben, wel bepaalt worden door de culturele identiteit. Over het algemeen heeft dit echter ook weer te maken met de migrantenidentiteit, dit is niet typisch Turks. Over het algemeen hebben migranten grotere gezinnen. Ze zijn veelal jonger als ze aan kinderen beginnen, wat vaker leidt tot grotere gezinnen. De gemiddelde Nederlandse vrouw begint pas later aan kinderen, wat de kans op grote gezinnen verkleint. Het hebben van een groot gezin heeft echter ook met de sociaal-economische positie van de individuen te maken!

Wat bij beide groepen wel gemist wordt is een bepaalde ‘gezelligheid’. Veelal wordt er gerefereerd naar vroeger, autochtonen zien als oplossing het realiseren van een stadshart. Terwijl allochtonen het ook erg belangrijk lijken te vinden dat er een eigen ‘gezelligheid’ gemaakt wordt. Door zelf activiteiten te ondernemen en evenementen te organiseren. Dit zou gezien kunnen worden als een uitkomst van de Turkse wij-cultuur versus de Nederlandse ik-cultuur. De autochtone bewoners zijn hierin individualistischer en afwachtender, er wordt vaak verwacht dat een ruimte zelf al gezellig moet zijn en dan pas komt de gezelligheid. Turkse ondernemingszin en de wij-cultuur maakt dat de gemeenschap als vanzelf leeft door de activiteiten die opgezet worden en het vele onderlinge contact, waardoor het gezellig is. Dit is wellicht ook niet alleen typisch Turks; dit hebben ook andere allochtone groepen met een bepaalde culturele achtergrond. De autochtone Nederlander wacht hierbij af.

Bepaalde gevoelens die er zijn over Beverwijk gelden voor vrijwel iedereen, met name de vele tegenstellingen worden door beide groepen genoemd. Zoals een ‘stad met dorps karakter’. Iedereen kent elkaar, er zijn veel bekenden, er wordt weinig contact gemaakt of gezocht. De ideeën over Wijkers komen ook overeen: het zijn open mensen, maar het is een ‘behouden gemeenschap’. De manier waarop hier mee omgegaan wordt is echter wel verschillend en is verklaarbaar vanuit het oogpunt van het onderzoek naar de dagindeling van allochtonen, § 4.6.1. De culturele achtergrond is hierbij van invloed. Autochtonen vinden de behouden gemeenschap wel prima en hebben niet direct behoefte aan meer contact. Maar willen wel meer gezelligheid. Leden van de Turkse gemeenschap vinden juist ook de gemeenschapszin erg belangrijk. Even gedag zeggen en een hand geven, even een praatje maken om te horen hoe het met iemand gaat. De Turkse cultuur is erg gericht op de gemeenschapszin, het ontmoeten van bekenden en familie. Maar ook het contact met autochtonen in Beverwijk zou zeer zeker bevorderd mogen worden. De gezelligheid komt dan vanzelf!

Vragen naar het thuisgevoel is sterk gerelateerd aan de migrantenidentiteit en laat vooral het dualisme zien, wat al besproken is in zowel hoofdstuk 2, §2.4, als hoofdstuk 3, §3.2, boven. Het dualisme tussen ‘hier’, het gastland, en ‘daar’, land van herkomst, is erg sterk. De leden van de Turkse gemeenschap voelen zich op dit moment wel thuis in Beverwijk. Omdat ze, hier en nu, hun leven hebben. Ze hebben hier hun werk, kinderen, woning en bekenden, maar hebben daar hun verleden, oude bekenden en familie. De levensfase van de ondervraagden levert verschillen op. ‘Oudere’ allochtonen van de eerste generatie geven aan dat er een dualisme is, ‘op dit moment voel ik me wel thuis’. Jongeren voelen zich juist wel thuis, omdat er in Beverwijk veel bekenden in de buurt wonen. Een stapje verder gaat de vraag of ze hier oud zouden willen worden. Waarbij vrijwel iedereen die ik ondervraagd heb, hier negatief op antwoordde. Zowel jong als oud hebben de wens om oud te worden in een warm land. Het liefst Turkije, ouderen willen graag ‘terug’, maar denken ook al aan de reacties in Turkije op hun terugkeer. De jongeren kennen het land door familie en vakanties, wat altijd erg goed bevalt. Het thuisgevoel wat de ondervraagden uit de Turkse gemeenschap in Beverwijk hebben is lastig te verklaren vanuit de culturele achtergrond. De referentie ‘terug naar Turkije’ komt overeen door zelfde culturele achtergrond, maar bij het thuisgevoel speelt vooral de migrantenidentiteit een grote rol, het dualisme. Echt thuis ben je niet hier

en niet daar! Het gevoel, wat ook mede gevormd wordt door reacties van ‘anderen’, is dubbel. De vraag die je hierbij alsnog zou kunnen stellen is hoe mensen zichzelf voelen: een Turkse Beverwijker of een Beverwijkse Turk?

"The moment you begin data analysis it will become perfectly clear to you that you're missing the most important pieces of information, and that without those pieces of information there is absolutely no hope of making sense out of what you have." (from: Halcolm's laws of Evaluation Research á la Murphy)

Het uiteindelijke antwoord op de deelvraag die voor dit gedeelte van het hoofdstuk geldt is dan ook nog niet zo eenvoudig. De culturele achtergrond van leden van de Turkse gemeenschap, kan slechts voor een klein deel de verschillen, die er zijn tussen allochtonen en autochtonen bij de beleving van Beverwijk, verklaren. Tevens wordt dit onderschreven in de onderzoeken uit hoofdstuk 4 naar de dagindeling en de woonwensen van allochtonen. Verschillen in mental maps, ruimtegebruik, kunnen slechts deels verklaard worden vanuit de culturele achtergrond. In het geval van Beverwijk is vooral het gebruik van de Hendrik Mandeweg, Alevitisch buurthuis en moskeeën te verklaren vanuit de Turkse achtergrond, de collectieve identiteit. De Turkse cultuur zorgt ervoor dat de leden van de Turkse gemeenschap een band hebben met elkaar. Met name het verschil tussen de ik-cultuur van autochtonen en de wij-cultuur van de Turken is verklarend voor verschillen. Maar ook de migrantenidentiteit draagt hier zijn steentje bij, de band die ze hebben is niet alleen ontstaan door de collectieve Turkse identiteit, maar ook door de band die ze kregen door het migreren. Tevens zijn hier ook andere factoren van belang. Verschillen in leeftijd, levensfase en sociaal-economische positie kunnen voor eveneens voor verschillen in mental maps zorgen.

Verschillen in ‘sense of place’ zijn ook slechts deels te verklaren vanuit hun culturele achtergrond. De verschillen die te zien zijn, naar aanleiding van de culturele achtergrond, zullen pas op een tweede plaats komen, andere factoren zijn meer van belang. De migrantenidentiteit is wellicht wel het belangrijkste als het gaat om de gebondenheid en gehechtheid met een plaats. Dit is zeer bepalend in de gevoelens over een plaats en de culturele achtergrond is hierbij niet zuiver. Gevoelens en gedachtes bij een plaats worden ook bepaald door andere factoren, waarbij wederom leeftijd, levensfase en sociaal-economische positie van individuen verschillen zouden kunnen verklaren.

Kortom de rol van de culturele achtergrond van leden van de Turkse gemeenschap is niet erg groot voor wat betreft de beleving van Beverwijk. De migrantenidentiteit is van groter belang, dit zorgt in de beleving van Beverwijk voor de grootste verschillen tussen autochtonen en Turkse allochtonen. De migrantenidentiteit zorgt er mede voor dat het niet mogelijk is om de spreken van een zuivere culturele achtergrond bij de Turkse allochtonen, omdat deze is gemengd met de Nederlandse cultuur. Verschillen naar aanleiding van de culturele achtergrond hebben betrekking op details en zijn in deze niet bepalend. Verschillen in beleving van de ruimte zijn meer uitkomsten van verschillen in sociaal-economische positie en leeftijd.

Hoofdstuk 7: Conclusie

7.1 Inleiding

Steden worden geconfronteerd met een grote diversiteit. Multiculturele samenlevingen in steden zorgen ervoor dat er met name op het gebied van culturele groepen en identiteiten een grote diversiteit is te zien. De manieren waarop verschillende inwoners en gebruikers, met verschillende culturele achtergronden, de stad gebruiken en beleven geven betekenis aan de stad. Tegelijkertijd vraagt deze diversiteit ook om aanpassing van planners en bestuurders van de stad. Er moet een algeheel beeld van de samenleving worden geschetst in beleid, waarbij ook oog bestaat voor de keerzijde. Ook Nederlandse steden worden geconfronteerd met een grote verscheidenheid aan culturen. De eigenheid van steden is de uitkomst van sociale, economische en culturele relaties en netwerken, die de stad bevat. Steden hebben een goede en duidelijke visie nodig over hun stad, waar staan we nu en waar willen we naar toe. Stadsvisies, gebaseerd op de stedelijke identiteit vragen om onderzoek naar beleving van de ruimte door individuen. Dit onderzoek is gericht op onderzoek naar stedelijke identiteit van Beverwijk en de rol van de culturele achtergrond van de inwoners van Beverwijk.

In dit hoofdstuk zullen de resultaten besproken worden in het licht van de theoretische discussie en overwegingen. Er zal een antwoord worden geformuleerd op de hoofdvraag, gesteld in de inleiding.

In hoeverre speelt de culturele achtergrond van inwoners een rol in de beleving van de ruimte en hoe kan dit een plaats krijgen in het ontwikkelen van Stadsvisies, waarbij 'difference' het uitgangspunt is?

Omdat de hoofdvraag opgesplitst worden in twee delen en zullen beide vragen worden beantwoord. Zowel theorie als praktijk zullen deel uitmaken van het antwoord op de vraag.

Hierbij dient wel een opmerking te worden gemaakt. Het empirische onderzoek in Beverwijk is uitgevoerd onder slechts een klein gedeelte van de bevolking. De uitkomsten van het onderzoek kunnen dan ook niet voor iedereen spreken, maar laten wel bruikbare trends zien, die toepasbaar zijn in toekomstige situaties. Omdat het aantal geïnterviewden niet erg groot was, kun je je afvragen in hoeverre dit een voldoende fundering is voor gedegen onderzoek. Zoals al in hoofdstuk 5 duidelijk is gebleken is het doen van kwalitatief onderzoek niet direct gebaseerd op cijfers, maar is het de kwaliteit die telt. Hierbij is subjectiviteit en vooral de interpretaties door de onderzoeker van belang. Zolang de onderzoeker zich ook terdege bewust is van de eigen situatie. De methode van de ethnografie geeft een onderzoeker wel de kans een klein kijkje te nemen in de gedachtegangen van een andere cultuur, maar zal nooit onderdeel uitmaken van deze cultuur. Een uitnodiging voor vervolgonderzoek is hier dan ook ten eerste op zijn plaats. Op basis echter van de literatuur en de uitkomsten tot dusver kan ik met zekerheid een aantal trends formuleren en beweringen doen die voortvloeien uit mijn onderzoek.

7.2 De betekenis van de culturele achtergrond

Uit hoofdstuk 3 is gebleken dat multiculturele samenlevingen niet alleen samenlevingen zijn met een veelvoud aan culturele groepen en identiteiten, maar dat dit tevens grote effecten heeft op alle elementen in de samenleving. Het is niet zo dat er voorheen alleen homogene samenlevingen bestonden, diversiteit is er altijd geweest op verschillende vlakken, maar de nadruk ligt tegenwoordig op de diversiteit in culturele groepen en identiteiten. Ook Nederland heeft de naam van een multiculturele samenleving. Nederland is al eeuwen een immigratiesamenleving, maar is door de komst van gastarbeiders en de hierop volgende kettingmigratie een echte multiculturele samenleving geworden. Verschillen tussen de diverse culturen zorgen ervoor dat mensen en groepen niet altijd vreedig met elkaar om kunnen gaan. Waarbij niet alleen de groepen zelf verschillen in stand houden, maar ook politiek en media de verschillen weergeven en zelfs

versterken. Het ‘multiculturele drama’ wordt de multiculturele samenleving in Nederland wel eens genoemd. Het verwijst naar de verschillen en naar de problemen waar de multiculturele samenleving mee te maken krijgt. De ogen zijn hierbij gericht op de toekomst, zullen de verschillen verdwijnen en hiermee de problemen?

Omdat dit een geografisch onderzoek is, zijn in hoofdstuk 3 vooral effecten van de multiculturele samenleving op de ruimte bekeken. Ruimtelijke segregatie is één van de gevolgen van de diversiteit aan culturele identiteiten in steden. Leden met eenzelfde culturele achtergrond hebben sterk de neiging zich te clusteren. Dit is met name bij migranten het geval, waarbij niet alleen het hebben van eenzelfde culturele achtergrond zorgt voor een band. Kettingmigratie, waarbij het gaat om familie en bekenden, zorgt voor een sterke band tussen migranten en deze clusteren samen. Hier is duidelijk naar voren gekomen hoe de multiculturele samenleving de ruimte verandert en deze veranderingen kunnen problemen opleveren. Planners en bestuurders van een stad moeten een andere kijk krijgen op de stad. Beleving van de ruimte staat hierbij centraal.

In hoeverre speelt de culturele achtergrond van inwoners een rol in de beleving van de ruimte?

Plaats en identiteit hebben in dit geval alles met elkaar te maken. In hoofdstuk 2 is ingegaan op het eerste gedeelte van het identiteitsdualisme; de stedelijke identiteit, waarbij dit begrip in dit hoofdstuk wordt uitgelegd als de identiteit van individuen in de stad. De identiteitsvorming van individuen stond hierbij centraal. Er zijn vele vormen van identiteit te noemen, een individu kan dan ook een veelvoud aan identiteiten bevatten. Alle identiteiten zijn echter sociaal geconstrueerd en gevormd vanuit een historische context. Het overgrote deel van de identiteiten is onderdeel van een collectieve identiteit. Zo ook culturele identiteit van individuen, deze wordt bepaald door de cultuur waartoe individuen behoren en welke vooral van toepassing is op alledaagse activiteiten en tradities, maar is ook bepalend voor de kijk op de wereld. Cultuur is een collectief goed, dit deel je met andere leden van de groep. Tegelijkertijd is een cultuur sterk afgebakend en duidelijk te onderscheiden van andere culturen. Migratiegolven hebben ervoor gezorgd dat culturen niet gebonden zijn aan één plaats, maar dat ze verspreid zijn over de gehele wereld. Dit onderzoek is gericht op leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk, met een Turkse cultuur. Door migratie zijn ze in Beverwijk terechtgekomen. Vervolgens is echter geconcludeerd dat de migrantenidentiteit niet hetzelfde is als de culturele achtergrond. De migranten vormen een aparte collectieve groep, waardoor ook mede de identiteit aan een individu wordt verleend. De migrant neemt zijn culturele achtergrond mee naar het land van herkomst, maar wordt tevens beïnvloed door de cultuur van het gastland. Er is dus geen sprake meer van een zuivere culturele identiteit, maar één die is ontstaan uit twee culturen.

Hoofdstuk 5 had als doel om een duidelijk beeld te krijgen van het tweede onderdeel van stedelijke identiteit: de beleving van de ruimte. De identiteitsvorming van de stad door beelden en verhalen staat hierbij centraal. De stedelijke identiteit is geen eenduidig concept, het bestaat uit diverse elementen, evenals de identiteit van de inwoners van de stad in hoofdstuk 2. Enerzijds blijkt de stedelijke identiteit uit de feiten, harde cijfers die er zijn van de stad. Anderzijds is onderzoek naar de beelden en verhalen van de stad van groter belang bij onderzoek naar stedelijke identiteit, dit is de lokaal geconstrueerde identiteit. Vervolgens hebben we in hoofdstuk 5 geconcludeerd dat beelden en verhalen, waardoor ‘images’ van de stad worden gecreëerd, voor ieder individu anders zijn. De stedelijke identiteit is dan ook opgebouwd uit een groot aantal ‘images’. Deze ‘images’ komen voort uit een proces van ‘cognitive mapping’, wat vooral in de ruimtelijke psychologie een veel onderzocht onderwerp is. Het ‘image’ is meer dan alleen een beeld, fysieke weergave, het heeft ook een emotionele kant, er is dan ook gekozen om dit te vertalen als de beleving van de ruimte. Dit kan deels worden onderzocht door het verkrijgen van mental maps; de psychologische representatie van plaatsen, zoals dat tot uitdrukking komt door middel van een simpele pen en papier test. Deze mentale kaarten kunnen duidelijk maken welke plaatsen en locaties voor de tekenaar van de kaart van belang zijn, het ruimtegebruik. De ruimte op zich heeft echter geen betekenis, het verhaal van het individu over de ruimte zorgt ervoor dat de ruimte betekenis krijgt. Onderzoek naar de ‘sense of place’ vormt het tweede onderdeel bij het onderzoek naar de

'images' van een stad. De 'sense of place' is een bepaalde reactie die een individu heeft in een bepaalde omgeving. Hierbij is de omgeving van belang, omdat hier de reactie op is gericht en deze is specifiek voor die omgeving. Anderzijds is het individu van groot belang, deze heeft een eigen identiteit en dit bepaalt hoe het individu de ruimte ziet, gebruikt en welke gevoelens hij of zij heeft in de ruimte. Onderzoeken naar deze 'sense of place' zijn vooral gericht op de mate van verbondenheid of gehechtheid aan de ruimte.

Vervolgens is dit hoofdstuk dieper ingegaan op de beleving van de ruimte zoals die er is bij verschillende identiteiten, in het bijzonder bij verschillende culturele identiteiten en migranten. Omdat hier ook het onderzoek op gericht is. Hierbij kan geconcludeerd worden dat ieder individu een andere beleving van de ruimte heeft, die wordt bepaald door de achtergrond van een individu. Er mag dan ook verwacht worden dat de beleving van de ruimte bij leden van eenzelfde culturele groep overeen zal komen. De 'images' zijn representaties geconstrueerd door sociale discoursen en praktijken in plaats van individuele mentale schema's. Uit onderzoeken blijkt echter dat dit niet zomaar vast te stellen is, omdat er nog veel meer factoren van belang zijn, als leeftijd en economische positie. Het gebruik van de ruimte en het oplossen van problemen zal deels wel overeenkomen bij leden van eenzelfde culturele achtergrond, omdat zij dezelfde ideeën hebben over de ruimte en het gebruik hiervan. De 'sense of place' wordt tevens bepaald door de identiteit van individuen. Uit onderzoek kan echter de conclusie getrokken worden dat vooral de migrantenidentiteit de gevoelens en gehechtheid aan een plaats bepaalt. Het gaat hierbij om het dualisme in de migrantenidentiteit, niet 'hier' en niet 'daar'. Omdat de fysieke omgeving doordrenkt is met symbolen en culturele expressie, kan het goed mogelijk zijn dat leden van verschillende culturele groepen zich niet thuisvoelen in de ruimte.

Op basis van het empirische onderzoek in hoofdstuk 6, naar de beleving van de ruimte, kan geconcludeerd worden dat de culturele achtergrond van leden van de Turkse gemeenschap, slechts voor een klein deel de verschillen, die er zijn tussen allochtonen en autochtonen bij de beleving van Beverwijk, kan verklaren. Vanuit de literatuur in hoofdstuk 5 is dit eveneens al duidelijk geworden, er zijn ook andere factoren die verklaringen vormen voor de verschillen. Tevens wordt dit onderschreven in de onderzoeken uit hoofdstuk 4 naar de dagindeling en de woonwensen van allochtonen. Bij het onderzoek naar de dagindeling van allochtonen kwam naar voren dat de problemen waar men tegenaan loopt niet zozeer verschillen van autochtonen in een gelijke sociaal-economische positie, maar dat de manier van oplossen wel verschillend is. De culturele achtergrond is hierbij mede bepalend. In het onderzoek naar Multicultureel bouwen en wonen komt vooral naar voren dat de culturele achtergrond in eerste instantie niet bepalend is bij woonwensen en behoeftes. De basiseisen worden bepaald door de sociaal-economische positie van individuen. Culturele preferenties komen pas boven als aan de basiseisen is voldaan. Deze zijn ook meer gericht op de woonomgeving dan op de woning zelf.

Verschillen in mental maps, ruimtegebruik, kunnen slechts deels verklaard worden vanuit de culturele achtergrond. In het geval van Beverwijk is vooral het gebruik van de Hendrik Mandeweg, Alevitisch buurthuis en moskeeën te verklaren vanuit de Turkse achtergrond, de collectieve identiteit. De Turkse cultuur zorgt ervoor dat de leden van de Turkse gemeenschap een band hebben met elkaar. Met name het verschil tussen de ik-cultuur van autochtonen en de wij-cultuur van de Turken is verklarend voor verschillen. Maar ook de migrantenidentiteit draagt hier zijn steentje bij, de band die ze hebben is niet alleen ontstaan door de collectieve Turkse identiteit, maar ook door de band die ze kregen door het migreren. Andere factoren zijn hier ook van belang en zijn wellicht bepalend. Verschillen in leeftijd, levensfase en sociaal-economische positie kunnen voor eveneens voor verschillen in mental maps zorgen.

Verschillen in 'sense of place' zijn ook slechts deels te verklaren vanuit hun culturele achtergrond. De verschillen die te zien zijn, naar aanleiding van de culturele achtergrond, zullen pas op een tweede plaats komen, andere factoren zijn meer van belang. De migrantenidentiteit is wellicht wel het belangrijkste als het gaat om de gebondenheid en gehechtheid met een plaats. Dit is zeer bepalend in de gevoelens over een plaats. Gevoelens en gedachten bij een plaats worden ook bepaald door andere factoren, waarbij wederom leeftijd, levensfase en sociaal-economische positie van individuen verschillen zouden kunnen verklaren.

Kortom de rol van de culturele achtergrond van leden van de Turkse gemeenschap is niet erg groot voor wat betreft de beleving van Beverwijk. De migrantenidentiteit is van groter belang, dit zorgt in de beleving van Beverwijk voor de grootste verschillen tussen autochtonen en Turkse allochtonen. De migrantenidentiteit zorgt er mede voor dat het niet mogelijk is om de spreken van een zuivere culturele achtergrond bij de Turkse allochtonen, omdat deze is gemengd met de Nederlandse cultuur. Verschillen naar aanleiding van de culturele achtergrond hebben betrekking op details en zijn in deze niet bepalend. Verschillen in beleving van de ruimte zijn meer uitkomsten van verschillen in sociaal-economische positie en leeftijd.

7.3 Stadsvisies door ‘difference’

Hoe kan dit een plaats krijgen in het ontwikkelen van Stadsvisies, waarbij ‘difference’ het uitgangspunt is?

In hoofdstuk 4 is de ‘difference’ benadering van Leonie Sandercock behandeld. Sandercock ziet een keerzijde aan de geschiedenis van de moderne planning, die tot nu toe is toegepast. De moderne planning representeerde slechts een klein gedeelte van de bevolking in steden, terwijl er systematisch groepen werden uitgesloten. De komst van sociale bewegingen zorgde ervoor dat ook ‘andere’ groepen in de samenleving opvielen en aandacht kregen. Sandercock geeft vervolgens aan dat wetenschappers vanuit de geschiedenis niet gewend zijn om oog te hebben voor de gehele maatschappij, maar dat dit in tijden van diversiteit en multiculturaliteit van het grootste belang is. Er kan geen sprake zijn van één waarheid, maar het is wel mogelijk om alle delen van de werkelijkheid weer te geven. Er is behoefte aan een ‘new cultural politics of difference’, wat uitgangspunt moet worden van het ontwikkelen van beleid. De ‘verscheidenheid’ van de samenleving, dat wil zeggen de diversiteit en hiermee ook de verschillen, moet kunnen worden weergegeven in beleid. Sandercock noemt hierbij niet alleen de onderwerpen en uitkomsten van beleid, maar ook de manieren waarop kennis verzameld kan worden en beleid geformuleerd.

De verscheidenheid van de samenleving kan volgens Sandercock alleen worden gepresenteerd als planners en bestuurders van steden gaan luisteren naar de ‘voices of the borderlands’, de stemmen van de gemarginaliseerden in de stad. Diegenen die ‘anders zijn’, wat in een multiculturele stad betekent een ‘andere culturele identiteit’. Dit is met name handelbaar op een collectief niveau. Wat ook al bleek uit hoofdstuk 2 is dat het vormgeven van een culturele identiteit vooral een collectief en sociaal proces is. De groepen die ‘anders’ zijn in de samenleving moeten nu juist de kans krijgen zich te laten horen. Door diversiteit als uitgangspunt te nemen in beleid kan uiteindelijk Cosmopolis gevormd worden. Een stad of regio waarbij er werkelijk contact, respect en ruimte is voor de ‘culturele’ ander en men samenwerkt om collectieve doelen te bereiken. De multiculturaliteit van een stad moet niet meer als bedreiging worden gezien, maar als kans. Cosmopolis is echter vooral een Utopia, een droombeeld, wat nooit bereikt zal kunnen worden, maar om deze reden is met name het proces van belang. De omgang en samenwerking met de ‘culturele ander’.

Ook de Nederlandse planning is een product van moderne filosofieën. De laatste jaren is er wel sprake van meer flexibiliteit en is de interactie met de bevolking als ‘consument’ tevens van belang. Bijzondere aandacht is er voor de ontwikkeling van stadsvisies. Het zoeken naar de stedelijke identiteit door middel van beelden en verhalen verkregen door interactie met de burgers is een van de speerpunten van Nederlandse steden. De ruimte in Nederland is grotendeels ingericht, ruimtelijke ordening richt zich op de herinrichting en sociale vernieuwing van de ruimte. Hierbij is vooral de mens in de ruimte van belang, deze heeft een eigen identiteit en dit is bepalend voor zijn of haar gedrag in de ruimte. De multiculturaliteit van steden zorgt er echter voor dat het zoeken naar de identiteit van de stad een nog grotere uitdaging is.

Het tweede gedeelte van de centrale vraag is dan ook vooral gericht op de praktische toepassing van de uitkomsten van het onderzoek. Het beleid moet de verscheidenheid van de samenleving weergeven.

Waarbij het niet alleen ingaat op de verschillen, maar vooral op de kansen en mogelijkheden die de verscheidenheid van de samenleving biedt.

Op basis van de uitkomsten van het eerste gedeelte van de centrale vraag, kunnen we echter vaststellen dat de culturele achtergrond bij de beleving van de stad slechts een kleine rol speelt. Bij het maken van een stadsvisie staat de beleving van de ruimte door de mensen en groepen in de stad centraal. Bij de ontwikkeling van stadsvisies moet de ‘difference’ benadering volgens Sandercock wel worden toegepast, maar dient niet direct de culturele verscheidenheid te reflecteren. Omdat uit onderzoek is gebleken dat verschillen die er zijn tussen groepen veelal niet gebaseerd zijn op de culturele achtergrond, maar eerder te maken hebben met de sociaal-economische positie en leeftijd. Door de culturele achtergrond van groepen kunnen ze wel speciale behoeftes en wensen hebben, dit lijkt meer een rol te spelen op detailniveau. Hierbij kan ook geconcludeerd worden dat het op stadsniveau niet zo’n grote rol kan spelen, maar op wijk en buurtniveau waarschijnlijk wel.

Er dient dan ook naar alle mensen geluisterd te worden en iedereen moet de kans krijgen zijn of haar verhaal te laten horen. De moeilijkheid ten aanzien van de culturele identiteiten zit hem vaak hier in. Als er al de wil is van de bestuurders en planners van de stad om te luisteren naar de ‘culturele ander’, is het vervolgens aan de ‘culturele ander’ om van zich te laten horen. Hier zijn wellicht andere methodes nodig om deze groepen te bereiken en hen te bewegen actief na te denken over hun stad. Dat is ook precies waar het in de ‘difference’ benadering uiteindelijk om draait, er moeten nieuwe manieren worden gevonden, waarbij ook diegene die het lastigst te bereiken zijn, ook de kans krijgen mee te denken en praten in het proces.

7.4 De Nederlandse Cosmopolis; hoe komen we daar?

Naar aanleiding van het Utopia van Leonie Sandercock kunnen we stellen dat het dromen over een Cosmopolis het ruimtelijk beleid meer zal leiden dan het daadwerkelijk maken van een Cosmopolis. Het proces naar het Cosmopolis is belangrijk. De weg naar een toekomst in de ruimte, waarbij de diversiteit van de samenleving wordt gerepresenteerd moet de opgave van beleid worden. Hierbij is de context in het bijzonder van belang; er zijn meerdere wegen die naar Rome kunnen leiden. Een aantal aanbevelingen lijken me echter wel op zijn plaats:

- Planners en bestuurders moeten de doelgroepen iets flexibeler maken. Het doelgroepenbeleid, besproken in hoofdstuk 4, leidt al tot vooroordelen. Verschillen die er bestaan tussen diverse groepen, met een andere culturele achtergrond, worden in alle sectoren doorgetrokken. Niet alle verschillen zijn echter verklaarbaar vanuit de culturele achtergrond, al ligt dit soms wel voor de hand. De verschillen kunnen ook de oorzaak zijn van andere factoren, binnen de doelgroepen zijn er ook grote verschillen tussen mensen zichtbaar. Hierdoor zijn mensen wellicht in te delen in andere groepen en zitten ze niet vastgeroest in één groep. De context waarin men zich bevindt is van belang, bepaalt ook mede de identiteit. (zie hoofdstuk 2)
- Planners en bestuurders moeten open staan voor zowel de verschillen als overeenkomsten. De verschillen tussen de verschillende groepen, in het bijzonder verschillende culturele groepen, krijgen veelal de meeste aandacht. Terwijl er zeker ook overeenkomsten zijn, die misschien wel belangrijker zijn. De verschillen zijn vaak gericht op bijzaken, terwijl over de hoofdzak hetzelfde wordt gedacht.
- Om niet alleen gericht te zijn op de verschillen, maar ook de kans te krijgen de overeenkomsten te zien, moet iedereen dezelfde kans krijgen van zich te laten horen. Om iedereen in het proces te betrekken zijn er wellicht wel andere manieren nodig om groepen met verschillende achtergrond te benaderen. Hierbij valt te denken aan persoonlijke uitnodigingen voor bijeenkomsten over de stad. Eveneens kun je bij de organisatie van de bijeenkomsten denken aan verschillende locaties, waarbij verschillende groepen de ‘gastheer’ of ‘gastvrouw’ kunnen vormen. Als concreet voorbeeld denk ik hierbij niet alleen aan een bijeenkomst in het Museum Kennemerland in Beverwijk, maar wellicht ook een bijeenkomst in partycentrum Aladin.

- Dit vraagt tegelijkertijd ook om welwillendheid van de diverse groepen. Het moet wel van twee kanten komen. Ook de ‘culturele ander’ moet de vooroordelen laten vallen en meedoen in het proces. In veel gevallen schiet ‘de culturele ander’ in de verdediging en wordt al sceptisch gekeken naar de uitnodiging.

Wat echter logisch voortvloeit uit de voorgaande aanbevelingen en wat ook is gebleken in de praktijk, is dat het vooral gaat om samenwerking. Door mensen samen te brengen en ze vooral samen te laten nadenken kan er een gezamenlijk doel worden opgesteld. Er kan een algemeen belang worden geformuleerd, wat gedragen wordt door vele mensen. De kennis en de kracht van de mensen in de samenleving wordt nog steeds onderschat. Mensen zijn over het algemeen niet welwillend tegenover elkaar. Iedereen begrijpt dat de uiteindelijke oplossing niet voldoet voor iedereen, hierin is het ook geven en nemen. Wel belangrijk is dat er samen over na wordt gedacht en dat alle wensen en behoeftes kunnen worden geïnventariseerd. Beleidsformuleringen die voortkomen uit zo’n gezamenlijk doel zullen een groter draagvlak hebben en de uitvoering van dit beleid zal veel makkelijker verlopen.

Literatuurlijst

- Anderson K., *Cultural geographies*, Addison Wesley Longman Australia Pty Limited, 1999
- Bakas, A., Bosch, D.T., Hogewind, S.N., & de Ridder, W.J., *De dag ontsluit, een kijk op de dagindeling van allochtonen*, SMO-publicatie 2003-S3, Den Haag, 2003
- Bolt, G. & van Kempen, R., *Wonen in multiculturele steden, Tussen souterrain en dakterras: Wonen als motor voor maatschappelijke kansen*, Urban Research Centre Utrecht, 2002
- Bos, J., Leveling, D. & Renooy, P., *Tussen studentenhuis en serviceflat, Nederlanders over wonen*, Sdu Uitgevers, Den Haag, 2004.
- De Bruin, J. ea. *Burgerpanels en de ontwikkeling van stadsvisies, over de rol van de 'gewone' burger*, uit: Bestuurskunde, jg. 7, nr. 7, 1998, pp 323-329
- V.d. Cammen H. & de Klerk, L., *Ruimtelijke ordening, van grachtengordel tot vinex-wijk, het Spectrum*, Utrecht, 2003.
- Castells, M. *The power of Identity, The information age*, vol 2. Blackwell, Malden, 1997.
- Dormans, S. van Houtum, H. & Lagendijk, S., *De verbeelding van de stad, de constructie van de stedelijke identiteit van Arnhem, Groningen, Maastricht en Tilburg*, A-D druk bv. Nijmegen, 2003, DGW/Nethur Partnership 22
- Downs, R.M. & Stea, D., *Maps in minds, reflections on cognitive mapping*, Harper & Row Publishers, New York, 1977
- Dsp-groep, BV., *Naar een visie op de stad*; Beverwijk 2020, Amsterdam, 2004
- Gustafson, P. *Meanings of place: everyday experience and theoretical conceptualisations*, Journal of Environmental Psychology, 21, p.5-16, 2001
- Johnston, R. , *The dictionary of human geography*, Blackwell, Malden, 2000.
- Kennis Centrum Grote Steden (KCGS), *De staat van de stad, Agenda Strategische Kennisthema's Grote Steden 2003-2010*, Den Haag, 2003
- Kitchin, P. & Tate, N., *Conducting research in Human geography, theory, methodologie and practice*, Prentice Hall, Hallow, 2000.
- Knox, P. & Marston, S. , *Places and Regions in Golbal context: Human geography*, Prentice Hall, New York, 1998.
- Kriekaard, J.A. & Vedder, I.J.M, *Toekomstvisies voor steden, een uiteenzetting en handleiding*, Samsom, Alphen aan de Rijn, 1999
- Leach, N. (ed) *Rethinking Architecture, a reader in cultural theory*, Routledge London, 1997.
- Lynch, K. , *The image of the city*, The MIT press, Cambridge, 1960.
- Massey, D. & Jess, P. , *A place in the world, places, cultures and globalization*, The open university, Oxford, 1995.
- Massey D., Allen J. & Pile S., *City worlds*, Routledge London, 1999.
- Meinhof, U.H. (ed.), *Living (with) borders, Identity discourses on east-west borders in Europe*, Ashgate Publishing Company, Burlington, 2002
- Ministerie OCW, *Hedendaagse Turkse culture in Nederland en Turkije*, 2004
- Ng, C.F., *Canada as new place: the immigrants experience*, Journal of Environmental Psychology, nr 18, 1998, p.55-67
- De Pater, B. & Van der Wusten, H., *Het geografische huis: de opbouw van een wetenschap*, Coutinho, Bussum, 1996 2^e gew. druk.
- Peet, R., *Modern Geographical Thought*, Blackwell, Oxford, 1998.
- POLIS (podium voor stedenbouwkunde), *Zover het oog reikt, ontwerpend sturen aan de stad*, Uitgeverij THOTH, Bussum, 1995.
- Ramadier, T. & Moser, G. *Social legibility, the cognitive map and urban behaviour*, Journal of Environmental Psychology, 18, 1998, p.307-319.

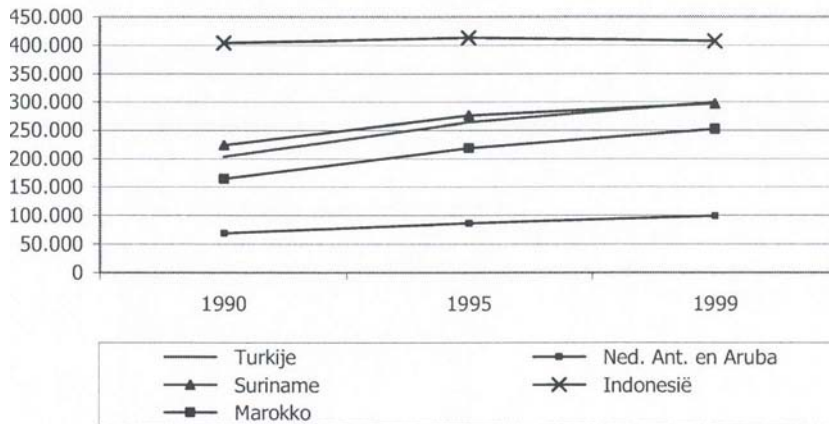
- Sandercock L. *Towards Cosmopolis, Planning for multicultural cities*, John Wiley & Sons Ltd, London, 1998.
- Scheffer, P., *Het multiculturele drama*, NRC, 29 januari 2002
- Sociaal cultureel Planbureau, *Sociaal en Cultureel Rapport 1998*, 1998
- SER-advies, *Advies over de Nota Ruimte*, Den Haag, 2004
- Steele F. , *De sense of place*, CBI Publishing company, Inc. 1981
- VROM, *Kwaliteit voor doelgroepen, KWR 2000 beschrijft woonsituatie rond millennium*, Den Haag, 2002.
- VROM-raad, *Stad en wijk, verschillen maken kwaliteit, visie op de stad*, Advies 013, Den Haag, 1999
- VROM-raad, *Smaken verschillen; multicultureel bouwen en wonen*, Advies 032, Den Haag, 2002
- Walmsley D., *Urban living, the individual in the city*. John Wiley & Sons, Inc. Harlow, 1988.
- Westwood, S. & Williams, J. *Imaging cities: scripts, signs, memory*, Routledge London, 1997.
- WRR-rapport, Reijndorp, A, e.a., *De Kern van het Ruimtelijk Beleid, Een onderzoek naar het begrip ruimtelijke kwaliteit*, W99, Den Haag, 1998
- WRR-rapport, *Nederland als immigratiesamenleving*, Sdu Uitgevers, Den Haag, 2001
- www.beverwijk.nl
- www.cbs.nl
- www.gsb.nl

Bijlage 1

Figuren en tabellen van Turkse allochtonen in Nederland

Figuur 1

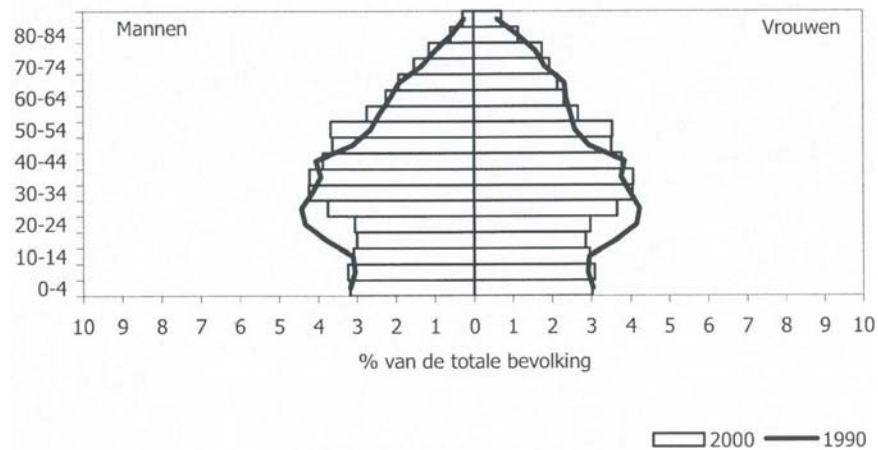
Absolute omvang van de 'oude' allochtone groepen in Nederland in 1990, 1995 en 1999

Bron: CBS-gegevens.

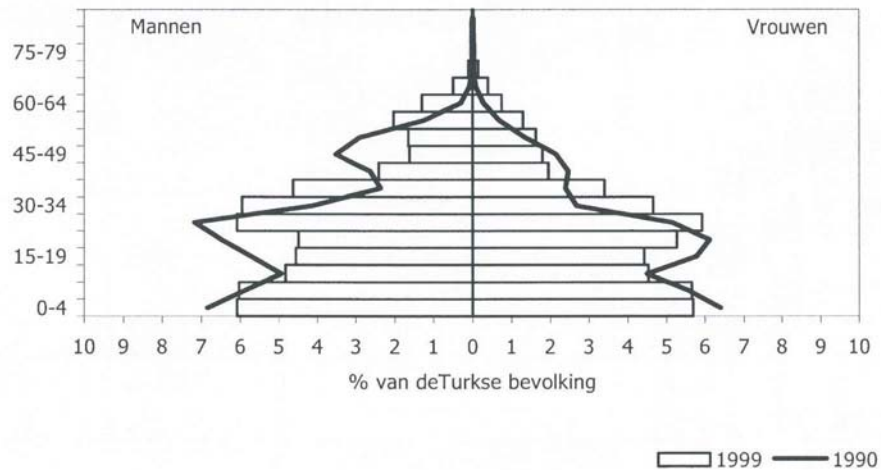
Figuur 2

Bevolkingspiramide van de totale Nederlandse bevolking per 1-1-1990 en 1-1-1999

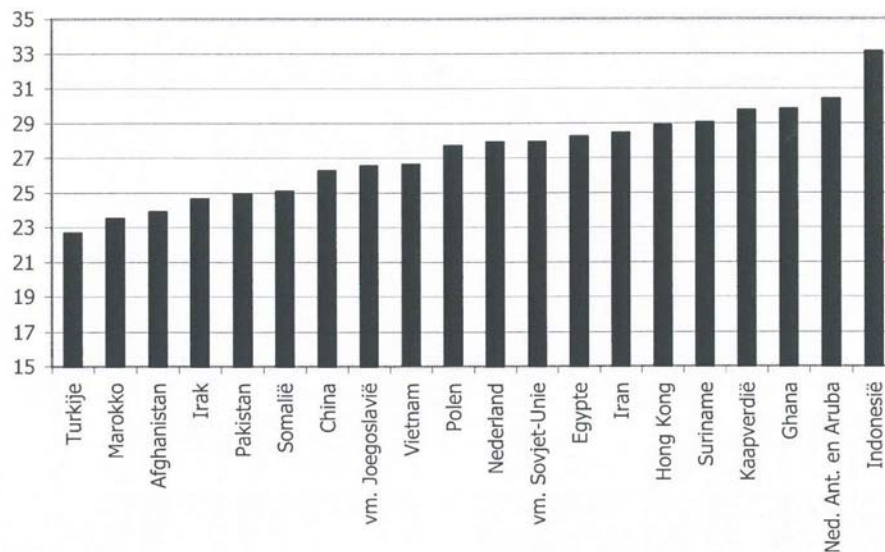
Bron: CBS-gegevens.

Figuur 3
Bevolkingspiramide van Turken in Nederland per 1-1-1990 en 1-1-1999

Bron: CBS-gegevens.

Figuur 4
Gemiddelde leeftijd van vrouwen bij eerste huwelijk naar geboorteland voor de periode 1995-1999

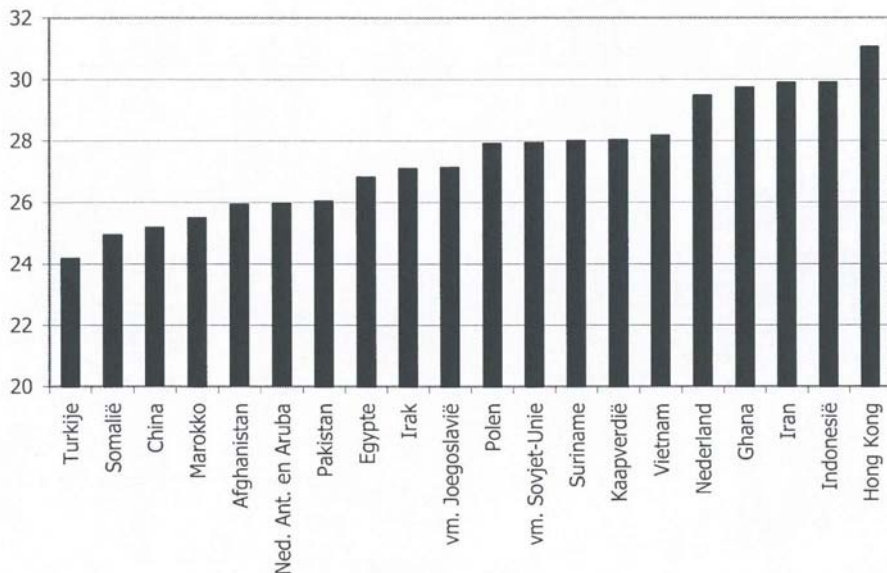
Bron: CBS-gegevens.

Figuur 5
Huishoudenomvang van vier allochtone groepen en autochtonen, SPVA, 1999, in procenten

Omvang huishouden	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	Autochtonen
1 persoon	7	16	26	35	37
2 personen	14	17	24	25	32
3 of 4 personen	48	32	38	31	26
5 of 6 personen	26	23	11	8	5
7 personen of meer	4	13	0	1	0
gemiddelde omvang	3,7	3,8	2,6	2,4	2,2

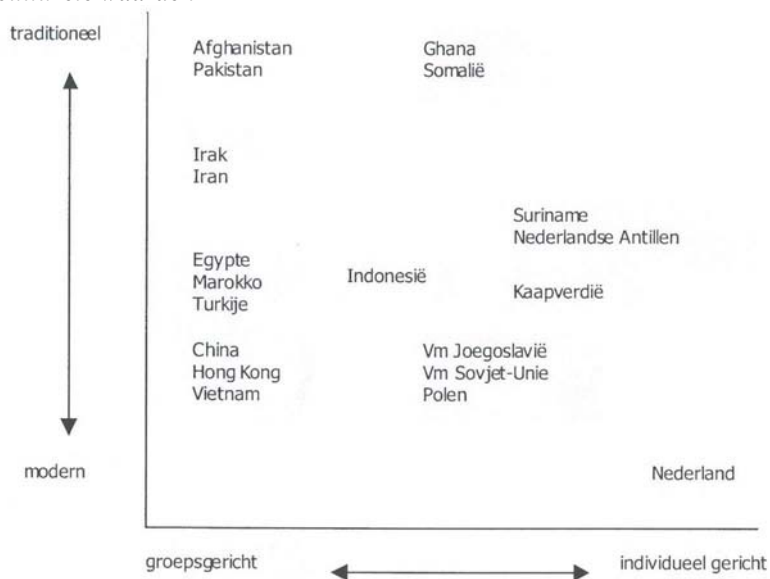
Bron: Smeets et al. (1999).

Figuur 6
Gemiddelde leeftijd bij geboorte van het eerste kind naar geboorteland van de moeder, 1999

Bron: CBS-gegevens.

Figuur 7
Indeling van herkomstlanden van allochtonen en autochtone Nederlanders voor wat betreft de dominante culturele waarden

Figuur 8**Stedelijkheid volgens het CBS**

De indeling van gemeenten naar stedelijkheid is gebaseerd op de omgevingsadressendichtheid van de gemeente. Allereerst is voor ieder adres binnen een gemeente de adressendichtheid vastgesteld van een gebied met een straal van 1 km rondom dat adres. De omgevings-adressendichtheid van een gemeente is de gemiddelde waarde hiervan voor alle adressen binnen die gemeente. De vijf stedelijkheidsklassen zijn gebaseerd op klassegrenzen van 2500, 1500, 1000 en 500 adressen per km². De volgende klassen worden onderscheiden:

- Zeer sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 2500 of meer);
- Sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1500 tot 2500);
- Matig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1000 tot 1500);
- Weinig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 500 tot 1000);
- Niet-stedelijk (omgevingsadressendichtheid van minder dan 500).

Meer informatie is opgenomen in de Maandstatistiek van de bevolking, juli 1992, en het Statistisch magazine nr.3, 1992.

Bijlage 2

De mental maps van leden van de Turkse gemeenschap in Beverwijk

